

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**VYBRANÉ RODINNÉ TRADICE A ZVYKY U
SLOVENSKÝCH ROMŮ**

(Some family Traditions and Habits of Slovakian Roma)

Katedra: religionistiky

Studijní obor: religionistika

Forma studia: prezenční

Vedoucí práce:
Mgr. Hana Syslová

Autor:
Gabriela Krůzová

Praha 2007

Děkuji za odborné vedení své práce Mgr. Haně Syslové. Také děkuji všem bystranským přátelům, bez kterých by tato práce nemohla vzniknout. Velký dík patří i Pavlovi Navrátilovi, který mě představil bystranským Romům. Děkuji též mému muži Kamilovi Pailovi, který mi byl na cestách oporou a pomohl mi s pořízením fotografií.

Prohlašuji, že jsem tuto práci s názvem „Vybrané rodinné tradice a zvyky u slovenských Romů“ vypracovala samostatně, s použitím citovaných pramenů, literatury a z nashromážděných dat, pořízených při mých terénních pobytech v romská osadě Bystrany v okrese Spišská Nová Ves na Slovensku.

V Praze dne 27.6.2007

„Bachtalo manuš, so angle leste o drom phundrado ...“
„Šťastný člověk, který má před sebou otevřenou cestu...“

(romské přísloví) ¹

¹ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.145

Anotace:

Tato diplomová práce se zaměřuje na popis základních rodinných tradic a zvyků u slovenských Romů, žijících usedlým způsobem života. Tato skupina Romů je v odborné literatuře označována jako *Servike Roma* a vymezuje se tak vůči skupině Romů olašských, označovaných termínem *Vlachike Roma*, kteří až do roku 1959 kočovali. Ze skupiny *Servike Roma* se moje práce soustředuje na popis rodinného života Romů, žijících až doposud v romských osadách, a zachovávajících tak stále tradiční způsob života, a dále některých jejich rodinných zvyků a obyčejů. Na počátku práce vymezuje termíny romství, romská kultura, romská osada a romská religiozita, poté se věnuje jednotlivým tématům týkajícím se tradiční romské rodiny, popisu funkcí jednotlivých jejích členů a rovněž popisu rodinných tradic a zvyků týkajících se svatby, manželství, narození dítěte, křtu, rituálům léčení, pohřbu atd. Některé obecnější charakteristiky jsou pak doplňovány přepisem autentických výpovědí, sesbíraných při mých terénních pobytech v romské osadě Bystrany v okrese Spišská Nová Ves na Slovensku.

Annotation:

This final assignment is focused on the description of some basic family traditions and habits of slovakian Roma, which are still living settled in the way of their life. This group of the Roma is in the special literature referred to as like *Servike Roma* and incloses so in a face of a group of olachian Roma, referred to as a term *Vlachike Roma*, who until the year 1959 nomadize. From insider of the group *Servike Roma* my work is focused on description of family life of Roma, living as far as till now in the gipsy settlements and observant so all the time the traditional way of life, and further some of their family habits and customs. The work stars with the defining of the terms romipen, gipsy culture, gipsy settlement and gipsy religion, after it the work continues with charakterization of some single subjects relevand to a traditional gipsy family, describtion of the funtion of her single members and as well description of the family traditions and habits dealing with the wedding, marriage, nativity of the child, baptizing, treatment rituals, funeral and so on. Some more general characteristics are expletive with the transcription of some authentic statements, collected on my cross- country staies in the gipsy settlement Bystrany in the district Spišská Nová Ves in Slovakia.

Klíčová slova:

Romové, romská osada, příbuzenství, rodina, tradice a zvyky

Key words:

Roma, gipsy settlement, relationship, family, traditions and habits

Obsah:

1.	Úvod.....	9
2.	Stručné informace o lokalitě výzkumu.....	10
3.	Metody výzkumu.....	13
4.	„Romipen“ – Romství, romská kultura.....	15
5.	Dělení Romů.....	17
5.1.	Subetnické členění.....	17
5.2.	Rituální nečistota.....	19
5.3.	Romové a indické kasty.....	21
5.4.	Barva pleti.....	21
6.	Romská osada.....	24
6.1.	Kultura romských osad.....	25
6.2.	Romská osada a rodina.....	26
6.2.1.	Příbuzenství a genealogická manipulace.....	28
7.	Religiozita v romských osadách.....	29
7.1.	„Romský Bůh“.....	29
7.2.	Pod rouškou křesťanství.....	31
7.3.	Projevy magicko – náboženského myšlení.....	34
7.4.	Víra v duchy zemřelých.....	36
8.	Tradiční romská rodina.....	37
8.1.	Funkce romské rodiny.....	37
8.2.	Romská obydlí.....	38
8.2.1.	Život „pre vatra“.....	40
8.3.	Klasifikace rodiny v romské osadě.....	41
8.3.1.	Nukleární rodina.....	42
8.3.2.	Komplexní rodina.....	42
8.3.3.	Fajta.....	44
8.3.4.	Absence intimity a kolektivismus.....	45
8.3.5.	Individuální svoboda a zodpovědnost.....	45
8.4.	Funkce jednotlivých členů romské rodiny.....	46
8.4.1.	Rom a Romňi.....	46
8.4.2.	Otec.....	48
8.4.3.	Matka.....	49

8.4.4.	Děti.....	51
8.4.5.	Starší.....	54
8.4.6.	Instituce vajdovství.....	55
8.4.7.	Phuri daj.....	56
9.	Dospívání a výběr partnera.....	57
10.	Zásnuby a svatba.....	60
10.1.	Obřad mangavipen.....	60
10.2.	Sňatek formou útěku.....	62
10.3.	Svatební veselí – „bijav“.....	62
11.	Manželství.....	63
11.1.	Postavení snachy – „bori“.....	63
11.2.	Manželství „pre čeranki“.....	65
11.3.	Intimní život manželů.....	65
11.3.1.	Instituce věrnostní přísahy.....	66
11.3.2.	Veřejná zpověď.....	70
12.	Těhotenství a narození dítěte.....	71
12.1.	Těhotenská podobnostní a jiná magie.....	71
12.2.	Porod.....	73
12.3.	Bosorka – gul’i daj.....	74
13.	Křest.....	77
13.1.	Instituce kmotrovství.....	77
13.1.1.	Výběr kmotra.....	78
13.1.2.	Vztah mezi kmotrem a kmotřencem.....	81
13.2.	Magická ochrana křtu.....	82
13.2.1.	Magická ochrana jména.....	83
14.	Nemoci, léčení, čarování a magie.....	85
14.1.	Uřknutí.....	85
14.1.1.	Příčiny uřknutí.....	86
14.1.2.	Příznaky uřknutí.....	87
14.1.3.	Uhlíková voda – jagalo pañi, jakhendar pañi.....	87
14.1.4.	Léčba uřknutí.....	89
14.1.5.	Popis léčby uřknutí ve zkoumané lokalitě.....	90
14.1.6.	Ochrana proti uřknutí.....	92
14.1.7.	Magická moc léků.....	92
14.2.	Milostná magie a očarování, černá magie.....	93

14.2.1. Léčebné schopnosti phuri daj.....	93
14.2.2. Očarování.....	94
14.2.3. Černá magie.....	96
14.2.4. Klatba.....	96
14.2.5. Amulety a talismany.....	97
14.2.6. Znamení.....	97
14.2.7. Úcta k žvlům a nebeským tělesům.....	98
15. Smrt a pohřeb.....	99
15.1. Sny jako předzvěst smrti.....	99
15.2. Smrt.....	101
15.3. Vartování.....	102
15.4. Pohřeb.....	102
15.5. Návrat duchů zemřelých.....	103
16. Romové a církevní svátky.....	108
16.1. Velikonoce.....	108
16.2. Vánoce.....	109
17. Exkurz: Náboženské střety bystranských Romů.....	111
17.1. „Mezinárodní kresťanská misia“ - letniční hnutí.....	111
17.2. Spor (nejen) o svaté obrázky.....	114
17.3. Průběh shromáždění letničního hnutí.....	115
17.4. Co rezonuje s podstatnými znaky romské kultury?.....	116
18. Závěr.....	118
19. Summary.....	119
20. Seznam použité literatury.....	121

1. ÚVOD

V současné době je, zdá se, „romská otázka“ velice populární. Na jedné straně se objevuje množství příznivců a obdivovatelů romské kultury (oblíbená je především tradiční romská hudba, romské pohádky a přísloví, romský způsob života vonící svobodou atd..), na straně druhé se však nemůžeme nezmínit o problémech, jež jsou neustále zmiňovány hlavně médií, tedy o problémech soužití Romů a nás „bílých“ – gádžů. Když jsem o těchto otázkách přemýšlela, došla jsem k závěru, že o Romech, kteří tu žijí, jejich kultuře, víře a zvycích, toho vím pramálo a zatoužila jsem se dostat blíže k jejich světu, a tak se snažit dopátrat věcí, které zapříčiňují vzájemné neporozumění. Zajímalo mě v čem tkví jejich odlišnost a také do jaké míry jsou dnes mezi Romy zachovávány tradice a zvyky popisované v odborné literatuře. Protože Romové žijící v českých městech jsou již mnohdy zcela asimilováni a ovlivněni naší kulturou, rozhodla jsem se moje bádání doplnit poznatky z terénních pobytů na Slovensku, kde je ještě zachováno mnoho romských tradičních osad.

Tato práce je tedy zaměřena na tradiční rodinné obyčeje a zvyky slovenských usedlých Romů (nazývaných *Servike Roma*), žijících stále v romských osadách na východním Slovensku. I když mnoho zvyků přebírají tito Romové od majority, vedle které fungují, vždy si většinou tyto převzaté zvyky přetvoří po svém a vtisknou jim specifickou „romskou tvář“. Avšak také díky určité izolaci, ve které Romové žili a někde dodnes také žijí, se však zachovalo i mnoho zvyků původních romských, které zůstávají neměnné a jsou v tradičních rodinách poctivě dodržovány. Nejvíce takových obyčejů a rituálů můžeme zaznamenat například na způsobu fugování tradiční romské rodiny a funkcí jejích jednotlivých členů, u obřadu svatby, při narození dítěte a také při pohřbu a různých léčebných praktikách, které jsou součástí této práce.

V této práci budu vycházet z dostupné odborné literatury, zabývající se Romy a také z nashromážděných dat, sesbíraných při mých terénních pobytech v romské osadě Bystrany na Slovensku. Do této osady jezdím pravidelně od července 2006 a spřátelila jsem se zde s několika informátorkami a informátory.

Práce je doplněna několika fotografiemi a prepisy autentických audio nahrávek pořízených v této osadě. Pro mou prozatím malou znalost romštiny, byly nahrávky pořízeny (díky laskavosti bystranských Romů) ve slovenštině, přepsány budou ze slovenštiny pouze foneticky.

Pro zachování anonymity těchto autorů budu v prepisu autentických výpovědí udávat pouze jejich monogram a věk.

2. STRUČNÉ INFORMACE O LOKALITĚ VÝZKUMU

Osada Bystrany leží asi 20km od města Spišská Nová Ves.² Od samotné obce Bystrany je osada oddělena asi 1km dlouhou silnicí, která vede kolem hřbitova. V obci Bystrany žije 2800 obyvatel, z toho je přibližně 1870 romského původu. Starostou obce Bystrany je momentálně Rom - František Žiga. Místní Romové však tvrdí, že ačkoli je Rom, pro romské obyvatelstvo se příliš neangažuje. Až na pár výjimek žije většina bystranských Romů v osadě nedaleko od obce ve svých domech. Nachází se zde celkem asi 101 obydlí – jak dřevěných, tak z nepálených cihel (53 chatrčí), dále 2 bytovky a najdou se zde také domy z pálených cihel (asi 46 domů). Jsou to většinou vilky, které si tu začínají stavět Romové navrátilivší se

Osada Bystrany, červenec 2006

s výdělkem z emigrace z Anglie. V osadě není kanalizace (pouze někteří mají suchý záchod), není zde přivedena voda, jediným zdrojem vody je jedna studna a malý potok (voda slouží k pití, mytí i praní). Voda je zde dosti závadná a několik malých dětí z ní už i onemocnělo.

Elektřina zde zavedena je. V osadě bylo též za pomoci dotací z Ministerstva práce, sociálních věcí a rodiny SR zřízeno Hygienické centrum, které má předcházet vzniku TBC (jež se zde dříve vyskytla). V tomto zařízení se mohou obyvatelé za poplatek osprchovat, využít toalety, nebo si vyprat oděvy. V červnu roku 2007 bylo v tomto centru zřízeno také ubytování pro 8 rodin, jejichž bydlení v chatrčích již bylo neúnosné. V roce 2002 bylo v obci založeno též tzv. „Romské komunitné centrum“, které dotovala *Medzinárodná organizácia pre migráciu*. Toto centrum zaměstnávalo několik terénních pracovníků a pořádalo různé kurzy pro volný čas a jiné aktivity, ale dnes je bohužel nefunkční.

Donedávna nebyla v osadě vybudována pořádná cesta, lidé a děti si stěžovaly, že když šly do vesnice či do školy, byly za deštivého počasí zcela zablácení. Je to asi 1 rok, co zde starosta František Žiga nechal vybudovat úzkou silničku, která ale bohužel vede pouze do

² Dle agentury RPA v okrese Spišská Nová Ves registrují státní orgány asi 22 romských osad – zdroj: www.rpa.sk

třetiny osady, kde znenadání končí. Není zde zaveden plyn, domácnosti topí většinou dřevem, které si nasbírají v lese (vyskytly se údajně i případy, kdy některé ženy zavřeli do vězení, protože jim policie nevěřila, že dřevo nepokácely). Pokud je v zimě nedostatek dřeva, topí se vším, co je doma a dá se spálit.

Nezaměstnanost je zde velmi vysoká a to nejen mezi Romy, ale i v majoritní společnosti. Lidé z osady zde většinou nepracují, je zde 99% nezaměstnanost. Pouze 3 lidé mají práci v Hygienickém centru. Někteří Romové chodí sezónně na sběr ovoce, většina z nich je však zapsaná na úřadu práce a na práci čekají. Někteří se účastní tzv. „aktivačních prací“ - tj. jakýchsi veřejně prospěšných prací, jako je zametání vesnice apod., které účastníkům zajistí o něco vyšší sociální dávky. V současné době se na těchto aktivačních pracích podílí asi 140 Romů z osady.

V Bystranech se stále ještě objevují i tradiční řemesla – výroba košíků, košťat či jiné ruční práce z provazů, několik rodin se živí hudbou.

V osadě se všichni navzájem znají, pokud někoho hledáte, stačí říct jméno, popřípadě krátký popis a hned víte, kde je a co dělá. Tomu se říká „*romské rádio*“.

Osadu tvoří několik velkých rodin s příjmeními *Horváthovi*, *Žigovi* a *Pačanovi* a jedna menší rodina *Kroččenovci*. Osada je rozdělena na 2 části, a to jak ekonomicky, tak i rodově a územně. Romové se zde sami dělí na *horní* a *dolní*. Tyto termíny dnes označují hlavně rozdělení územní, dříve toto označení neslo konotaci sociálního statusu. V minulosti se zřejmě zdejší Romové opravdu striktně rozdělovali na horní a dolní, dnes je ovšem důležitější vědomí náležitosti k osadě jako takové. Toto rozdělení tedy u bystranských Romů přetrvávalo v územním rozlišení, než že by se týkalo *rituální nečistoty*. Zákaz *komesality* mezi těmito dvěma skupinami bystranských Romů není pravidlem a zcela běžně tu dochází k sňatkům mezi rodinami z obou částí osady. Komunita je zde také rozdělena nábožensky, neboť v posledních dvou letech zde vzrostl vliv letničního hnutí, ke kterému se v současné době hlásí již polovina obyvatel osady. Zbytek Romů se tradičně hlásí k římskokatolické církvi.

První kontakt s místními lze navázat velice hladce – jsou zde zvyklí na „bílé studenty“ (neboť do této lokality dříve jezdila Milena Hübschmannová se svými poluchači romistiky), je však nutné, aby vás do osady uvedl někdo, kdo už tam dříve byl a má v osadě nějaké známé, kterým vás představí. To vám zaručí, že budete jeho hostitelskou rodinou také přijati, a tato rodina vám automaticky poskytuje ochranu v kolonii. V Bystranech je běžným komunikačním jazykem *slovenská romština*³ a vyjadřování ve slovenštině je pro dospělé,

³ Slovenská romština – řeč, kterou mluví Romové, usazující se v rodových komunitách u slovenských vesnic už od 16. století, je jazyk stále živý, v různých kulturních dimenzích i v regionální variantnosti bohatý a stále ne dost

natož pro děti, nepřírozené. Mluvčí mnohdy přechází ze slovenštiny do romštiny. Předškolní děti slovenštině v podstatě nerozumí. Bystranští si romštiny cenní a považují ji za vlastní, ničím nenahraditelný jazyk. I moje malá znalost romštiny budila v osadě velký zájem a snaha v ní komunikovat byla podporována a oceňována.

Škola je v Bystranech etnicky oddělena. Dle informací ředitelky školy, která si nepřeje být jmenována, jsou neromské děti spojeny v 1.- 4. ročnících. Teprve od 5. až do 9. ročníku by musely být rozmístěny mezi romské děti. Většina z nich odchází tedy studovat do školy ve Spišských Vlachoch, kde jim toto smíšení nehrozí. Ve škole je evidováno 624 žáků, z toho 398 je fyzicky přítomno. Zbytek žije v emigraci většinou v Anglii. V romské škole se díky nedostatku učeben vyučuje dvoufázově. Polovina žáků chodí na vyučování dopoledne a polovina odpoledne. Škole schází základní pomůcky a vybavení, speciální učebny a tělocvična. Mají zde problém s kvalitními pedagogy, neboť většina z nich odchází na prestižnější místa. Instituce zaměstnává též 3 romské asistenty, kteří pomáhají dětem s výukou, a jednoho „styčného důstojníka“, který je romského původu a zajišťuje lepší komunikaci mezi školou a rodiči. Ve škole fungují také různé motivační programy. Dosahuje-li žák dobré výsledky dostává příspěvek na stravu a školní pomůcky. Naopak represivní program nastupuje, zamešká-li žák v jednom měsíci 15 hodin. Škola pak přestupek hlásí na úřad práce a ten omezí rodičům přídatky na děti.

Často diskutovaným tématem je v osadě *emigrace*. Bystranští jezdí do Holanska, Anglie, Belgie. Téměř všichni zde usilují dostat se na západ a neméně často mluví i o odchodu do Čech, které vidí často idealisticky – ve vztahu k Romům.

Postoj majority ke zdejší romské komunitě je zde velmi odtažitý. Místní majoritní skupina je v Bystranech v menšině a o vzájemné sblížení nejeví zájem. Romové často vyjadřují přání: „*Kéž by místní gádžové byli jako vy.*“ Neustále opakují, jak jsou rádi, že jsme schopni s nimi komunikovat, přijmout jejich pozvání a pohoštění, čemuž se prý místí gádžové podivují. Ve zdejší restauraci mají přepážkou oddělené místo pro Romy a pro Slováky, v jiné místní restauraci jsou odděleny dokonce i sklenice. Bohužel se zde objevují také drogy, nejčastěji jde o toluen, ten je zde u některých k vidění na denním pořádku.

prozkoumaný. Vyvíjí se, mění se a bude se měnit, a to zejména ve společenské situaci, která začne vyžadovat, aby se uplatnil v nových komunikačních funkcích. „Historický atribut „slovenský“ se ovšem stává irelevantní pro slovenské Romy, v Čechách a na Moravě, kam začali migrovat po roce 1945, zprvu verbováni náboráři, později spontánně přicházející za prací, bydlením, rodinou a příbuznými. Romové, kteří žijí v Čechách 3-4 generace se postupně od názvu „slovenský“ distancují. Ostatně, odborně je „slovenská romština“ označována jako severocentrální dialekt podle dělení lingvisty Norberta Boretzkého.“ Šebková H.: , In: *Romano džaniben - jevend 2004* , Praha 2004 , str.77

3. METODY VÝZKUMU

Během několika pobytů v lokalitě jsem jako hlavní metodu používala *přímé*, nebo-li *zúčastněné pozorování*. Tímto termínem se označuje výzkumná metoda, při které „výzkumník žije delší dobu v dané komunitě.“⁴ Mé návštěvy v komunitě byly povětšinou týdenní, neboť delší pobyt jsem si při svém studiu nemohla z časových a finančních důvodů prozatím dovolit. Bylo by ale samozřejmě lepší, pokud bych se v osadě mohla zdržet několik týdnů až měsíců, aby výzkum pronikl více do hloubky. I tak se mi ale podařilo navázat s obyvateli osady intenzivní a důvěrný přátelský vztah, který se bude v budoucnu doufám ještě prohlubovat a já tak budu moci pokračovat v podrobnějším výzkumu.

Využila jsem také rad z odborné literatury a nepouštěla jsem se do metody *dotazníkového šetření*, která dle odborníků u Romů nepřináší očekávaný užitek. „Je možno říci, že zjišťování jakýchkoliv dat dotazníkovou formou je pro romskou populaci zatím nevhodné, neboť je pro ně asi příliš náročná a nepovažují to za nutné.“⁵

Během svého výzkumu jsem sice také používala metodu *řízených rozhovorů* a upotřebila diktafon k zaznamenání jednotlivých autentických výpovědí. Nutno však podotknout, že jsem se nahrávání snažila použít povětšinou v situacích, kdy informátor začal mluvit o tématu spontánně, z pouhé nutnosti sdělit, neboť je třeba mít na paměti, že technika „vyptávání“ u Romů často nevede k očekávanému cíli. Romové někdy vyjadřují jako realitu i to, co je jejich pouhým přáním. Proto otázky v prostředí romských společenství „nejsou tou správnou cestou k odpovědi.“⁶ Nemůžeme opomenout, že dotazování se je intervenující technika, která si ve značné míře svá data sama vytváří. Odpovědi totiž závisejí na našich otázkách, a proto se domnívám, že chceme-li se dovědět, jak obyvatelé romských osad žijí a jaké jsou jejich tradice a zvyky, je nejlepší metodou jak to zjistit, být s nimi, a ne se jich ptát jak bydlí a žijí.

Nutno je samozřejmě mít také neustále na paměti, že při terénním pobytu nezskoumáme romskou osadu jako takovou, ale romskou osadu, kde se pohybují dva gadžové (kupříkladu studenti). Některé námi pozorované události pak mohou v naší nepřítomnosti nabývat docela jiných rozměrů, které nám bohužel zůstanou nedostupné. Zejména v prvních fázích výzkumu a při velmi krátkodobých pobytech se návštěvníkovi dostane obrazu často zkresleného. Jednak proto, že nejdříve je nutno zbavit se jakýchkoli zažitých stereotypů a předsudků, a také proto,

⁴ *Velký sociologický slovník II*, P-Ž, Praha 1996, str.823, heslo *pozorování přímé*.

⁵ Šiklová, J.: Romové a nevládní, neziskové a proromské občanské organizace přispívající k integraci tohoto etnika, In: *Romové v české republice*, Praha 1999, str.283

⁶ Fonsecaová, I.: *Pohřbi mě vestoje. Cikáni a jejich pouť*, Brno 1998, str.16

že obyvatelé osady mohou po dobu první nebo příliš krátké návštěvy jednat zcela jinak, než je jejich každodenní praxe. Při častěji opakovaných pobytech v osadě a pokud je to možno, při dlouhodobých pobytech, má ovšem jednání zdejších obyvatel tendenci zapadnout do zajetých kolejí a výzkumník se pak může stát svědkem zaběhnuté a nehranné každodenní reality.

Dalším neopominutelným faktem, který si při výzkumu musíme uvědomit je to, že badatelem interpretovaná a popisovaná skutečnost do značné míry závisí na pozici, ze které ke skutečnosti přistupuje – tato pozice je každému výzkumníkovi předem určena jeho pohlavím, věkem, vzhledem ale i dalšími okolnostmi – např. je-li sám, či s partnerem apod. Podle toho s ním pak jednotliví informátoři jistým způsobem jednají.

I když moje pobyty v osadě byly časově a finančně omezené, snažila jsem se zde pobývat ve všech čtyřech ročních obdobích, neboť se změnami přírodního cyklu samozřejmě souvisí i změna aktivit dané společnosti, jakož i periodické změny společnosti samotné (školní rok, prázdniny atd.).

Vedle terénního výzkumu jsem věnovala značnou pozornost studiu existující *odborné literatury* vztahující se k danému tématu. Poznatky z této odborné literatury jsem pak využívala jako srovnávací materiál k vlastnímu výzkumu.

4. „ROMIPEN“ – ROMSTVÍ, ROMSKÁ KULTURA

Označení „Rom“ je souhrnné jméno mnoha etnických skupin, které mají společný původ, jazyk a také některé společné kulturní rysy a také společnou opozici - *gádže*.⁷

Romská kultura, romství, pak bývá označována romským výrazem „*romipen*“.

„Romství je vlastnost nositele romské kultury v tom nejširším slova smyslu. Charakterizují jej znalost některého z dialektů romštiny či romského etnolektu češtiny, či jiného evropského jazyka, kulturní návyky, znalost rodinných (rodových) tradic, uspořádání a hierarchie rodiny a rodu, uznávané a odmítané hodnoty, specifická rodinná výchova a rodinné vzdělávání, systém odměn a trestů, způsob komunikace, způsob orientace v prostoru a čase, vztah k okolí, k věcem, k přírodě, k lidem – k vlastním i k cizím, stereotypy vnímání, posuzování a jednání, předsudky, pověry i víra. Romství je většinou spojováno i s jistými antropologickými znaky⁸. Nepřehlédnutelnou stránkou romství je také od majority zcela odlišný průběh individuace jedince, systém skupinové solidarity a vzájemného sociálního zabezpečení.“⁹

Romství je vlastnost, kterou jedinec získá tak, že se narodí a vyrůstá v romské rodině, a že se ztotožní s její hodnotovou orientací. Romství je možno ztratit nebo odmítnout (např. dobrovolnou asimilací s majoritní společností), nelze je však snadno získat (např. přiženěním, přivdáním či pouhým přihlášením se k romství). Je možno si je osvojit pouze částečně, ovšem za cenu vzdání se vlastních kulturních vzorců a bezpodmínečného přijetí kulturních vzorců Romů.¹⁰

Romství je také do jisté míry záležitostí citu, citem Rom poznává, kdo je má a kdo ne.

Rom si je vždy vědom své *příslušnosti k rodině* a rodu („*kastě*“). Toto vědomí je jednou z nejdůležitějších součástí romství a je vštěpováno všem dětem od jejich nejútlejšího věku. Součástí tohoto vědomí je úcta ke starším členům rodiny, péče o děti patřící rodině, starost o bezmocné členy rodiny a upřednostňování všech členů rodiny.

Součástí romství je i specifické *vnímání času*. Toto pojetí mají Romové shodné s obyvateli Indie a lze předpokládat, že si ho sebou odtud přinesli.¹¹ Doménou romského času je

⁷ Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 2004, str.20

⁸ Pokud je některý znak romství dnes pomínutelný, pak je to antropologický typ (lze se setkat i s Romy, kteří mají světlou pleť, blond vlasy a modré oči) a romský jazyk (přibývá Romů, kteří neznají žádný dialekt romštiny, ale romství jim rozhodně upřít nelze)

⁹ Sekyt, V.: Romské tradice a jejich konfrontace se současností, In: Jakoubek, M., Hirt, T.: *Romové: Kulturologické etudy*, Plzeň 2004, str.192

¹⁰ Tamtéž, str.192

¹¹ Sekyt, V.: Romské tradice a jejich konfrontace se současností, In: Jakoubek, M., Hirt, T.: *Romové: Kulturologické etudy*, Plzeň 2004, str.192

přítomnost. Mnozí Romové jsou stále vlastně „děti chvíle“.¹² V této přítomnosti se nepromýšlí minulost a neuvažuje se o jiné než bezprostřední budoucnosti. Úsilí o dosažení něčeho v budoucnosti, nám totiž znemožňuje prožívat přítomnost a připraví nás o zážitky, které nám nabízí proměnlivost času. Prožívání přítomnosti je tak nezbytnou součástí romství a nedostatečná schopnost tohoto prožívání je pro Romy neklamným znamením, že i když u někoho nechybí jisté antropologické znaky a znalost romštiny, není už Romem, tedy nositelem romství. Romové jsou tedy společně s Indy mistry v prožívání přítomnosti. Jediným zajištěním budoucnosti jsou pro rodinu děti, a je-li jich dost, není třeba se budoucnosti obávat. Rovněž pojetí minulosti mají Romové jiné. Historii nikdy nezaznamenávali a to, co si o minulosti vyprávěli, byla vždy spíše mytologie.¹³

Nedílnou součástí romské kultury jsou i náboženské představy Romů. Navenek Romové akceptují náboženství země, kde žijí – na Balkáně jsou muslimové, v Rusku či Bulharsku jsou pravoslavní, na Slovensku a u nás převážně katolíci a protestanti. Často se také začleňují do letničních a jinak extaticky laděných sekt. Vnitřní náboženský život Romů je však jiný. „Najdeme zde směsici animistických a panteistických prvků, víru v posmrtný život s možností zemřelých zasahovat do života živých i reinkarnační pojetí posmrtného života připomínající indické věrouky. Ani koncepty blízké karmickým zákonům nejsou některým romským rodinám cizí. Důležitou součástí hinduismu, která reziduálně v romských rodinách přežívá, je právě kastovní systém s vírou, že porušení kastovních předpisů poškodí karmu, případně v kombinaci s křesťanskými motivy zkomplikuje posmrtný život.“¹⁴ Právě tato víra je základem romské kultury i když převážně neuvědomovaným. A i když většina Romů již nedokáže touto vírou vysvětlit svá tabu, přesto je dosud dodržují.

¹² Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 2004, str.144

¹³ Sekyt, V.: *Romské tradice a jejich konfrontace se současností*, In: Jakoubek, M., Hirt, T.: *Romové: Kulturologické etudy*, Plzeň 2004, str.194

¹⁴ Tamtéž, str.200

5. DĚLENÍ ROMŮ

Obecně existují tři způsoby dělení Romů: *dělení vnitřní* – romské, *dělení vnější* – z hlediska neromů - gádžů a nakonec *dělení odborné* – z hlediska etnicko-jazykového.¹⁵

My si načrtne, jak se Romové dělí mezi sebou uvnitř, a jak se toto dělení odráží v životě romské osady, protože to nás vzhledem k tématu této práce bude nejvíce zajímat. V této a následující kapitole, se budu zčásti opírat o článek Marka Jakoubka: *Romské osady – enklávy tradiční společnosti*. Musím však zdůraznit, že s názory tohoto autora v mnohém nesouhlasím a některé jeho formulace mi přijdou velmi odvážné a radikální. Opírat o tohoto autora, se budu v této práci tedy jen při vědeckém popisu těch problémů a fenoménů, které jsem si mohla sama ověřit na vlastní oči při mých pobytech v romské osadě.

5.1. Subetnické členění

V současnosti tvoří tzv. „romskou populaci“ Slovenska tři hlavní subetnické skupiny Romů: *Olašští Romové* (sami sebe označují termínem *Vlachike Roma*, jenž je původně odvozen od území Valachie – součásti dnešního Rumunska), kteří na území Slovenska přišli z Rumunska

v průběhu 19.století. Příslušníci této skupiny až do roku 1959, kdy jim v tom bylo státní mocí zabráněno, kočovali.¹⁶ Obživu si obstarávali obchodem s koňmi, rozličným překupnictvím a kotlářstvím, výsadou žen pak bylo hádání z ruky. Tato skupina Romů si až do dnešních dnů velice pečlivě zachovává svou řeč (olašský dialekt romštiny) a své zvyky. Jsou vůči svému okolí velmi uzavření a cizího člověka mezi sebe nenechají proniknout. Málokdy se olašští Romové kontaktují s Romy usedlými.¹⁷

Další skupinu pak tvoří *Romové slovenští*. Vlastní archaické označení *Servike Roma* (toto označení snad pochází z názvu *Serbika Roma* - srbský Rom, poukazujícího na

Muž zhotovující metlu na prodej

teritorium, kde tato skupina před příchodem na Slovensko pobývala).¹⁸

¹⁵ Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 2004, str.22

¹⁶ Jakoubek, M.: *Romské osady - enklávy tradiční společnosti*, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.16

¹⁷ Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 2004, str.22

¹⁸ Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1993, str.20-21

První zmínky o pobytu této skupiny na území Slovenska jsou z 15.století z okolí Spiše a již za nedlouho tyto zprávy referují o jejich sedentarizaci.¹⁹ Typickým způsobem obživy slovenských Romů byla tradiční romská řemesla jako kovářství, korytářství, košíkářství a výroba metel a podobně. Kromě těchto činností pak důležitou roli hrála pomoc sedlákům, zejména při sezónních pracích. Tito Romové žili (a dodnes mnozí žijí) většinou na okraji vesnice – v tzv. *osadách*. Později za války byli vyhnáni ještě dále od vesnic, nejčastěji na vzdálenou louku k lesu.²⁰

Poslední subetnickou skupinu tvoří *Romové maďarští* – vlastním označením *Ungrike Roma*, jejíž příslušníci jsou usazeni v maďarsky mluvících částech Slovenska, původem i kulturou se nijak výrazně neodlišují od Romů slovenských. Právě shodný způsob života Romů slovenských a maďarských je nejvýraznější rozdíl odlišující tyto dvě skupiny od Romů olašských, kteří Romy slovenské a maďarské označují jako *Rumungri* (odvozeno od *Romungro* – maďarský, resp.uherský Rom). Neopominutelný je fakt, že tyto dvě skupiny jsou vzájemně endogamní.²¹

V rámci těchto subetnických celků je jiným principem členění Romů *profesní příslušnost*. Některé skupiny podle vykonávané profese přijali i vlastní označení: *Kalderaši* – kotláři, *Ursari* – medvědáři, *Džambási* – překupníci koní, *Humadžije* – prodavači hlíny a další... Každá osada měla dříve přídomek podle toho, jací Romové tam žili a jaká byla jejich profese (např. *lavutariko vatra* – hudebnická osada).²² „Profesní příslušnost se dědila v rámci jednotlivých rodin a také byla faktorem vymezujícím endogamní skupiny. Výběr partnera velmi často zohledňoval právě profesní zařazení skupiny, jejímž byl dotyčný členem.“²³ Marušiaková hovoří o „profesní endogamii“ jednotlivých romských skupin.²⁴

V dnešní době ovšem tradiční řemesla ve většině romských osad upadají a tak toto profesní dělení ztrácí na významu.

¹⁹ Jakoubek, M.: Romské osady - enklávy tradiční společnosti, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.16

²⁰ Davidová, E.: *Romano drom.Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 2004, str.57

²¹ Jakoubek, M.: Romské osady - enklávy tradiční společnosti, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.16

²² Davidová, E.: *Romano drom.Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 2004, str.58-63

²³ Jakoubek, M.: Romské osady - enklávy tradiční společnosti, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.17

²⁴ Marušiaková, J.: K problematice cigánskej skupiny – In: *Slovenský národopis* 33, 4/85, Bratislava 1985, str.696

5.2. Rituální nečistota

Kromě subetnického a profesního dělení, existuje mezi Romy na Slovensku ještě jiný segregační princip, který se táhne napříč již zmíněnými subetnickými skupinami, resp. funguje v jejich rámci. Jedná se o princip *rituální nečistoty*.

„Koncepce rituální nečistoty vychází z předpokladu existence určité nehmotné, magicky pojímané iracionální kvality, která svou přítomností rituálně (tedy nikoliv v našem obvyklém smyslu hygieny) znečišťuje svého nositele. Tímto nositelem může být věc, zvíře nebo člověk. Nositele rituální nečistoty můžeme rozdělit do dvou skupin:

1) Na ty, kteří jsou nečistí ze své vlastní povahy (zejména určitá zvířata jako psi, hadi, žáby či slimáci a dále pak zdechliny či výkaly)

2) Na ty, kteří o svou rituální čistotu přišli stykem s nositeli primárními.²⁵ (Např. požitím koňského či psiho masa)

„Rom, který jí koňské maso, je nečistý, nejposlednější z posledních. Každý žužo Rom se ho štítí a ani žebrák, pokud je slušný, se nenapije vody v jeho domě, natožpak, aby si od něho vzal jídlo.“²⁶

„Psi jedia v Krompachoch. Šak oni chodia aj tu do kolónie. My sme jim predali psa. Mali sme takého veľkého psa, lenže to bol bars nedobrý pes, já som sa ho bála, že mňa ukúsne. No oni prišli, dali 500 korun a dále sa so mnou nerozpravali, zobrali psa a odnesli. Keby prišli ku nam dnunka a keby som jim aj dala pojest', tak to načenie bysme pak vyhodili. Bysme z něho už nĕjedli. My ich voláme „pšiar“ . Taký sú aj v Žehre a v Rudňanoch. A aj keby sme im dali vodu, tak tuten hrnček bysme posle vyhodili. Bo to nĕchutí ti tak už. To nie, že se vyťahujeme, to oni sú iný.“²⁷

Rituálně nečistým se člověk může narodit, pokud jsou jeho rodiče rituálně nečistí, anebo se takovým může stát během svého života tím, že se na něj přenesou kvalita rituální nečistoty, stykem se zvířaty nebo osobami, jež jsou rituálně nečistými.

Uvnitř romského subetnického společenství můžeme tedy pozorovat ještě i tuto neviditelnou bariéru, která dělí společenství na dvě skupiny – *na rituálně čisté (žužo Roma) a*

²⁵ Jakoubek, M.: Romské osady - enklávy tradiční společnosti, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.17

²⁶ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.22

²⁷ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 19.3. 2007)

*rituálně nečisté (degeši , dupkové).*²⁸ Tyto skupiny jsou také endogamní, nedochází mezi nimi většinou ke vzájemným sňatkům, protože tímto úkonem by se rituálně čistý partner znečistil, což je pro rituálně čisté Romy největší potupou, která má výrazně neblahý dopad na sociální status jedince uvnitř komunity.

Nečistými bývaly pro Romy také některé „gádžovské“ profese (*gadžkani buři*), například porodní bába. Se skupinou, kterou Romové považují za nečistou, se vyhýbají jakémukoliv kontaktu. Vnímání této rituální čistoty se také objevuje v rozdílu mezi muži a ženami. Muž je rituálně čistý – *žužo*, žena je až do menopausy rituálně nečistá – *bižužo*. Jestliže žena umírá před touto menopausou, je smutek pozůstalých ještě větší, neboť se nestihla očistit.²⁹ Milena Hübschmannová píše, že *degeš* je podle Romů také člověk, který chodí špinavý, otrhaný, je notorik, propíjí peníze, namísto aby živil děti, je líný a neumí se stydět, neví co je úcta a slušnost a mluví sprostě.³⁰

Rituální čistota je něčím, co si každý obyvatel romské osady úzkostlivě hlídá. Její ztráta znamená pro Roma ztrátu společenského statusu, tedy pád a opovržení ostatních. Navíc by tento propad byl následován vyloučením z rodiny, neboť ostatním příslušníkům by soužitím s rituálně nečistou osobou hrozilo také znečištění, a tak svého člena většinou zapudí a zřeknou se jej. Přijít o rituální čistotu tedy znamená jistou „sociální smrt“.

„Velice významný je také fakt, že vztah jednotlivých subetnických skupin je často chápán jako analogický (nebo přímo identický) se vztahem rituální čistoty a nečistoty.“³¹

Zejména mezi Romy olašskými je rozšířen názor o vlastní nadřazenosti a obecné přisuzování rituální nečistoty dvěma zbývajícím subetnickým skupinám. Pro mnoho Olachů jsou Rumungři nejen méněcenní, ale také nečistí. Stejně tak bývají olašští Romové nezřídká mezi Romy slovenskými považováni za *degeše – nečisté*.

Tento skupinový status je nositeli připsán a není v jeho moci jej jakoukoliv činností změnit. Jednotlivé romské skupiny se tak navzájem neuznávají, „nie sú si rovné, existuje medzi nimi určitá hierarchizácia.“³² Marušiaková k tomuto tématu dodává, že „vzt'ahy medzi jednotlivými cigánskými skupinami sú oveľa horšie než medzi Cigánmi a obyvateľstvom necigánského pôvodu.“³³ Dle Marušiakové se tak každý Rom cítí být především členem své

²⁸ Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1993, str.25

²⁹ Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1993, str.23

³⁰ Tamtéž, str.102

³¹ Jakoubek, M.: Romské osady - enklávy tradiční společnosti, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.18

³² Marušiaková, J.: Vzt'ahy medzi skupinami Cigánov, In: *Slovenský národopis* 36,1/1988, Bratislava 1998. str.75

³³ Marušiaková, J.: Vzt'ahy medzi skupinami Cigánov, In: *Slovenský národopis* 36, Bratislava 1988, str.58

vlastní skupiny, na druhém místě pak členem širšího společenství, které tvoří nejprve občané necikánského původu, a až potom cizí cikánské skupiny.

5.3. Romové a indické kasty

Výše uvedené uspořádání je analogické situaci *indických kast*, jejichž přímým dědicem patrně je. Předkové Romů, dříve než opustili Indii, byli součástí jejího společenského systému, jímž je systém *džátí* – kast. Jednotlivé kasty, tvořené příbuzensko – profesními společenstvími, jsou sice ekonomicky komplementární, ale mimo tyto sféry se přísně distancují.³⁴ Sociální distance mezi kastami se projevuje například *endogamií* či *zákazem komensality*, tedy společného stolování. Příslušník džátí, která se považuje za vyšší, se v žádném případě nenají u příslušníka kasty, která je považována za nižší.³⁵ Jednotlivé kasty jsou v Indii monoprofesní a tak se příslušnost ke kastě určovala též výše zmíněnou profesní specializací, která se dědila mezigeneračně. Dále určovala výběr partnera, právní postavení, formy účasti na společenském dění a sociálních kontaktech. V Indii se příslušníkem kasty stává člověk primárně svým narozením (džátí znamená totéž co zrození) a daná pozice je fixní na celý život.³⁶ Jednotlivé kasty jsou tedy oddělené nepřekonatelnou sociální bariérou.

Popsaná situace indických kast je téměř identická se stavem, jenž můžeme pozorovat mezi jednotlivými skupinami Romů. „Jednotlivé skupiny, vymezené subetnický či sociální nečistotou, se dědičně reprodukují a uchovávají tak danou strukturu v nezměněné podobě. Příslušnost do skupiny se nevztahuje pouze na jednotlivce, ale na celou rodinu.“³⁷

5.4. Barva pleti

Jako další princip dělení, jenž má velký význam mezi Romy v osadách, je *princip barvy pleti*. „Barva pleti je jeden z organizačních principů, který charakterizuje romskou osadu. Světlá barva pleti znamenala vždy pro mnohé potlačené nebo kulturně převálcované národy symbol „těch mocnějších“, signalizovala tedy, že její nositelé jsou nadřazenější ostatním“³⁸

³⁴ Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1993, str.22

³⁵ Tamtéž, str.22

³⁶ Tamtéž, str.22

³⁷ Jakoubek, M.: Romské osady - enklávy tradiční společnosti, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.21

³⁸ Hajska, M., Poduška, O.: Barva pleti, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.85

Výše uvedené způsoby dělení se v určitých bodech prolínají a doplňují s tímto popisovaným principem. Jeho dominantním prvkem je to, že světlejší odstín pleti je něčím lepší a nositele tak opravňuje se považovat za výše postaveného.

„Bílá barva pleti je preferenčním znakem, tmavá „ černá“ je naopak znakem distančním.“³⁹ Nejmarkantnějším případem dělení, založeném na odstínu pleti je rozdělování mezi Vlachike a Rumungre Romy.

Také u narozeného dítěte je vedle pohlaví a zdravotního stavu hodnocena též barva jeho pleti jako jedna z nejdůležitějších kategorií. Světlejší děti jsou obecně považovány za krásnější, matky jsou na ně více pyšné. Odstín pleti hraje významnou roli také při výběru nevěsty.

Jedinec, žije-li v osadě, kde je kladen zvláštní důraz na barvu pleti, musí při výběru partnerky brát ohled nejen na to, z jaké lokality a z jaké rodiny pochází, ale i na to, jakou má „barvu“.

Pokud by tento princip porušil, je nepsanou povinností jeho rodiny ho vyloučit ze svého středu, jinak klesne v hierarchii společenství celá rodina.

Podobně jako má romská rodina připsaný status, má ho i celá osada. V případě osad je ovšem tato věc mnohem více spojená s celkovou rituální nečistotou, s degeštvím. Příslušnost k osadě je ve styku mezi Romy základní určující informace. Dokáže tedy zatlačit na druhé místo konkrétní odstín pleti jedince. Osady, které dbají na barvu pleti, rozlišují ostatní osady podle tohoto kritéria. Dle všeho je ovšem možné se stereotypy o „barvě osady“ do jisté míry manipulovat. Osada, o které bychom řekli, že žije na vysoké sociokulturní úrovni, tedy kde Romové žijí v rodinných domech, pracují, vlastní movitý majetek a celkově se způsobem života přibližují majoritní společnosti, nebude vnímána jako černá, a to i kdyby byla barva pleti jejich obyvatel sebetmavší. Tím, že žijí jako gádžové, jako by pro ostatní Romy „zesvětlali“.⁴⁰

„Parni sar papin. Šukar sar rakl'i.“

„Světlá jako husa. Krásná jako neromská dívka.“⁴¹

Pro olašské Romy je barva pleti ještě významnějším faktorem než pro ostatní Romy. „Preferencia svetlejšej farby pokožky sa zakláda do určitém miery na reálnom stave: skupiny

³⁹ Hajská, M., Poduška, O.: Barva pleti, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.86

⁴⁰ Hajská, M., Poduška, O.: Barva pleti, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.89

⁴¹ Romské přísloví, In: Šebková, H., Žlnayová, E.: *Romaňi čhib. Učebnice slovenské romštiny*, Praha 2001, str.33

kočovných Cigánov sú očividne bielešie. Psychologicky pravdepodobne pôsobí skutočnosť, že dominantné obyvateľstvo je svetlejšie a možno je to ešte z Indie donesené chápanie svetlejšej farby pokožky ako znaku vyššieho postavenia.⁴²

Eva Davidová uvádza ešte jiné spôsoby delenia Romů medzi sebou, jako například na městské a venkovské nebo na bohaté a chudé. Zajímavé je její delení Romů podle oděvu. Popis tohoto delení snad vnese jasno do možného zmatku, který může mít neinformovaný laik, jenž o jednotlivých romských skupinách ví jen pramálo.⁴³

⁴² Marušiaková, J.: Vzťahy medzi skupinami Cigánov, In: *Slovenský národopis* 36, Bratislava 1988, str.65

⁴³ O tom úplně nejstarším romském oděvu se nám nedochovaly žádné informace, až některé středověké záznamy nás informují, že Romové se zde údajně pohybovali v otrhaných šatech se zlatými šperky. *Usedlí Romové* žádné specifické znaky oděvu nemají, neboť z důvodu nedostatku financí byli závislí na obnošeném oblečení, které jim dávali sedláci. Docházelo tak ke kombinaci různých částí oděvů a vrstev, které neměly žádnou specifickou symboliku. Nové šaty se kupovaly jenom na svatby a na pouť. Boty většinou neměli a v zimě si obalili nohy slámou a na tu z pytlaviny vyrobili jakousi bačkoru – říkalo se tomu *papuči*. Výjimkou byli hudebníci a čhaja – děvčata. Když chtěla čhaj lepšího ženicha, musela mít boty. Hudebníci ovšem nesměli u gádžů dělat ostudu, hrát otrhaní a špinaví, hráli většinou v černých kalhotách a bílé košili. Ti nejchudší z nich, kteří neměli ani košile, nosili pod sakem jenom límec s náprsenkou bez zad – *jepašgad*.

Olašští Romové mívají světlejší pigmentaci a světlejší vlasy a bývá u nich vidět klasické romské oblečení. Muži nosily bílé košile a černé kalhoty, nezbytný byl klobouk a zlaté doplňky. Ženy nosily široké barevné sukně (*cocha*) - nesmí nosit kalhoty, je to ohavné a znamenalo by to, že má žena v rodině větší slovo než muž), zástěry (*leketa*), třicípy šátek (*khosno, khendovo*) na hlavě a ramenech, uši měly volné, aby jim vynikaly náušnice. Sukně mívaly většinou více dílů a nezbytnou velkou kapsu, do které se mohla vlézt třeba slepice. Líčit se mohou pouze vdané ženy. Vlasy jsou největší chloubou všech romských žen, ženy je mívají dlouhé, stříhají se pouze nevěrné ženě, nebo v případě úmrtí manžela. Nesmírnou hodnotu má pro tyto Romy zlato a zlaté šperky – náušnice (*čeňa*) a prsteny (*angrušta*), kterými se zdobí, protože jako kočovníci nemohli investovat svůj majetek do nepřenositelných věcí. Olašští Romové navíc věří, že zlatý šperk, který nosí, má moc ochránit ho před nemocí. Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 2004, str. 92 - 93

6. ROMSKÁ OSADA

Sociální situace obyvatel romské osady často neumožňuje dodržování některých tradičních zvyků.⁴⁴ Proto se o sociální situaci Romů v osadách alespoň stručně zmíníme.

Romská societa má charakter *rodové společnosti*. Dominantním organizačním principem je zde *příbuzenství*.⁴⁵ Jednotlivé romské osady, jenž jsou umístěny obvykle na okrajích slovenských vesnic či periferiích měst, jsou na základě této příbuzenskosti strukturovány. Většina těchto osad vznikla usídlením určité nukleární nebo komplexní rodiny (fajty) v místě, kde jim byla poskytnuta pracovní příležitost a volná půda. V průběhu doby se tyto osady založené na rodovém principu začaly vlivem vysoké porodnosti rozrůstat. Ovšem v polovině dvacátého století, především následkem zásahů politických režimů - fašistického a komunistického, došlo ke geografickým posunům a přesunům celých osad včetně jejich obyvatel. Fašisté romské osady přesunovali spíše od silnic směrem k lesu, komunisté naopak obyvatele sestěhovali dohromady. Osady byly bourány, část obyvatel odcházela do Čech, zbytek byl přesídlován do jiných obcí. V praxi to tedy znamenalo přestěhovat se do sousedství cizích romských rodin. Tak tedy došlo ke vzniku osad, kde žije několik romských rodin s různým původem a různým sociálním postavením pohromadě. A jelikož, jak jsme si výše uvedli, je romská společnost svým charakterem společností kastovní a mezi jednotlivými skupinami existuje určitá hierarchie, neboť je diferencována na základě subetnického klíče a dále na základě principu rituální čistoty a nečistoty, dochází v těchto „smíšených“ osadách k mnoha problémům, které by v čisté „rodové“ osadě nemusely nastat.⁴⁶ Dle mého terénního pozorování nepřekračuje například vzájemná solidarita rámec nukleární rodiny, v rozšířené rodině je potom solidární jednání podmíněno protislužbou nebo jinou speciální podmínkou atd.

Romská osada neexistuje na okolích nezávisle, podléhá akulturačním tlakům a mění se společně se svým okolím. Vlivem událostí, ke kterým ve dvacátém století došlo, se klientilistické vazby mezi Romy a sedláky, které existovaly ve velké části osad ještě v první polovině 20. století, začaly rozpadat. Romská společnost přestala být napojena na tyto vazby a došlo k jejich trvalému přerušení. Sedláci se stali členy zemědělského družstva a neměli již

⁴⁴ Např. bývalo zvykem neprát špinavé prádlo v kuchyni, v blízkosti jídla, dnes ovšem díky omezenému prostoru a chudobě není možno tento zvyk (většinou v zimě) dodržet.

⁴⁵ Podrobněji k problému „Romská osada a rodina“ v podkapitole 6.2.

⁴⁶ Dle mých informátorů je například nemožné, dotknout se odpadků jiné rodiny, jež považují za nečistou, proto tedy v osadě většinou nikdo společná prostranství neuklízí, protože mu hrozí rituální znečištění. Stejně tak důsledkem tohoto stavu dochází k tomu, že zaniká instituce vajdy (jakéhosi starosty, představitele osady), neboť každá rodina v osadě by chtěla mít svého představitele a odlišné rodiny pak nejsou schopny se mezi sebou domluvit atd...

polnosti, pro které by potřebovali Romy jako pomocnou pracovní sílu. Došlo k úpadku tradičních romských řemesel a Romové se stali většinou zaměstnanci výrobního sektoru a nepotřebovali tedy ekonomickou podporu svého gadže. V devadesátých letech pak došlo k dramatickému propadu Romů na společenském žebříčku. Jako nekvalifikovaná pracovní síla se ocitli trvale bez práce. Dnes je většina Romů závislých na sociálních dávkách a jejich sociálně ekonomické postavení se poslední dobou rapidně zhoršuje.⁴⁷

6.1. Kultura romských osad

Dovolme si nyní malý kulturologický exkurz, jenž nám napomůže ke komplexnějšímu náhledu na život v romských osadách.

„Romskými osadami jsou míněny takové enklávy, jimiž jsou části obcí, nebo k obcím přináležející sídliště obývané Romy coby nositeli specifické kultury. Romské etnikum se nalézá v diaspoře a permanentním kontaktu s dominantní kulturou. Osady, které byly internovanou součástí lokálních agrárních vztahů, se ocitají na sociální a kulturní periferii vznikajícího centralizovaného průmyslového systému.“⁴⁸

Romská kultura bývá chápána nikoliv jako kultura výrazně odlišná od kultury majority, ale právě naopak, kultura romských osad byla a je chápána jako upadlá podoba naší vlastní kultury.

„Základní rozdíl mezi majoritou a obyvateli romských osad nespočívá v odlišné mluvě ani ve zvycích, které zachovávají, ale v odlišné strukturaci sociální sféry. Romská kultura je v přímé závislosti na moderních institucích majority, v konkurenci s nimiž se původní instituce mohou jevit jako nefunkční a takovými se i stávat. Změny v dominantní kultuře vyvolávají řetězovou reakci. Okolní kultura do osad vniká skrze své instituce moci, práva, vlastnictví, vzdělání, lékařství, energie, ekonomiky, infrastruktury atd... Tento vpád kultury do osad se projevuje především tím, že proměňuje skromné živobytí v materiální zaostávání.“⁴⁹

Karel A. Novák uvádí dva zajímavé přístupy ke kultuře romské osady. Jednak můžeme kulturu romské osady považovat za *tradiční* a to ve 2 podobách – jako tradiční romskou, nebo tradiční jako opozitum k moderní.

⁴⁷ Hajská, M.: Kmotrovství v kultuře romských osad, In: Jakoubek, M., Hirt, T.: *Romové: Kulturologické etudy*, Plzeň 2004, str. 273

⁴⁸ Toner, M.: Kultura romských osad a analýza sociální situace, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str. 43

⁴⁹ Jakoubek, M., Krausová, M.: Specifika kulturní změny v romských osadách na východním Slovensku, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str. 73

Druhou možností je považovat život v osadě za příklad *tzv. kultury chudoby*⁵⁰. „Výskyt odlišné kultury na periférii centralizovaného systému, jejíž integrace je z komunikačních důvodů příliš nákladná, vyvolává její regres. Kultury těchto skupin pak vykazují vysokou míru shodných znaků a vzniká tak fenomén, který bývá označován jako „kultura chudoby“.⁵¹

V literatuře o romském problému na Slovensku jsou v poslední době termíny jako *chudoba*, *sociální exkluze* a dokonce i *kultura chudoby* poměrně frekventované.

„Přetrvávání tradičních vzorců chování tak i vzorce kultury chudoby jsou důsledkem sociální exkluze – sociálního vyloučení z aktivit běžných pro moderní společnost.“⁵²

Uniknout tíživé situaci plynoucí z nevýhodného postavení vůči dominantní kultuře lze dvěma způsoby: úspěšným nacionalismem, nebo snahou přizpůsobit se jejím požadavkům. Pokud obojí selhává, narůstají migrační tendence. Tyto migrační tendence rostou v mnou zkoumané lokalitě závratnou rychlostí.

6.2. Romská osada a rodina

„Rodina je základní matricí sociálního systému romských osad, ona tvoří základní, hierarchicky nejnižší a zároveň nejvýraznější položku v souboru kolektivních identit obyvatele romské osady. Vědět v romské osadě kdo jsem „já“, znamená znát své místo v rodově – rodinné struktuře, vytvořit „já“ znamená sobě adekvátní pozici v této síti nalézt. Identita zde není chápána jako nezávislost jednotlivce, ale jako určitá pozice v rámci rodiny. Jedinec není od své rodiny oddělitelný, individualismu není rozuměno.“⁵³ Bez rodiny je člověk v romské osadě ničím, „bez famel’ije je člověk ztracen“.⁵⁴ Kolektivní identita příslušníka rodiny v romské osadě tedy silně převládá nad identitou jednotlivce.

V romské velkorodině se, narozdíl od našeho rodinného prostředí, neočekává, že dítě bude individualita. Romské společenství totiž jednotlivci a jeho rozvoji nepřikládá takový význam

⁵⁰ *Kultura chudoby* – termín použil Oskar Lewis ve své knize *The Culture of Poverty*, Scientific American 1966, str.19-25. Novák cituje Lewise: „Znaky kultury chudoby dle Lewise: absence sociální organizace, solidarita omezená především na nukleární rodinu, životní strategie zaměřená na přítomnost, nevlastnění majetku, uzavřený ekonomický systém charakterizovaný zastavováním osobních věcí a půjčováním peněz na vysoké úroky, příslušníci těchto komunit mají velkou nedůvěru k okolnímu světu - strach z policie atd.. Novák, A.K.: Romská osada - tradice versus regres, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.35

⁵¹ Toner, M.: Kultura romských osad a analýza sociální situace, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.46

⁵² Novák, A.K.: Romská osada - tradice versus regres, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.37

⁵³ Hübschmannová, M.: Několik poznámek k hodnotám Romů, In: *Romové v ČR*, Praha 1999, str.42

⁵⁴ Tamtéž, str.42

jako to dělá neromská společnost.⁵⁵ Nemít rodinu a být sám je v romské osadě prokletím a statusovou prohrou. Od rodiny se neodchází, rodina je mnohdy jedinou jistotou. Vyhoštění z rodiny je největším trestem a společenskou „smrtí“.

„Rodina v romské osadě není tedy společenstvím autonomních a svébytných individuí, ale naopak, jedinec nabývá osobního respektu a vlastní identity teprve a výhradně jako součást rodiny a na jejím pozadí. V romských osadách lidé tedy stále ještě realizují své individuální bytí skrze kolektiv rodiny a velkorodiny“.⁵⁶ „Jedinec získává postavení ve své rodině a prostřednictvím své rodiny.“⁵⁷ Romská osada tedy není uskupením individuí, ale právě *rodin*.

Veškerý sociální život v osadách tedy probíhá v režii rodin. Můžeme říci, že soukromé osoby jako nezávislí jedinci zde absentují. Každý jedinec je v romské osadě pevnou součástí rodiny a je jí určen, jí jsou určeny jeho zájmy, jeho rozhodnutí podléhají rodinné autoritě atd.. Díky této situaci v romských osadách většinou absentuje správa veřejných věcí, jakákoliv politika, veřejný zájem, chybí ale také zájem obecný, ten se vždy rozpadá na zájem

jednotlivých rodin.⁵⁸ „Charakteristickým znakem romských osad je tedy *absence formálních organizací*, neboť veškeré skupiny jsou utvářeny na bázi příbuzenství.“⁵⁹

Význam *principu příbuzenství* se v romských osadách demonstruje také v jejich *prostorovém uspořádání*. V tomto

Romská obydlí v Bystranech

prostorovém uspořádání osady se manifestuje její sociální struktura a rozmístění jednotlivých obydlí rozhodně není chaotické. Základem územního uspořádání romské osady je „prostorová segregace jejich endogamních rodinných frakcí, vymezených subetnicitou či rituální nečistotou.“⁶⁰ Rituálně čistí obyvatelé by si z důvodu hrozícího znečištění nepostavili dům

⁵⁵ Frištenská, H., Víšek, P.: *O Romech (na co jste se chtěli zeptat). Manuál pro obce*, Praha 2002, str.64

⁵⁶ Tamtéž, str.64

⁵⁷ Liégeois, J.-P.: *Rómovia, Cigáni, kočovníci*, Bratislava 1995, str.75

⁵⁸ Tento stav nastal rozbitím původních struktur osad, neboť dříve osada byla jedna rodina a na tomto principu byla postavena také autorita vjdvoství. Dnes jsou osady smíšené z několika rodin – vjdu tedy není možno zvolit, neboť různé rodiny nejsou schopny se na představiteli osady dohodnout. Proto upadá v osadách i zájem obecný a veřejný.

⁵⁹ Jakoubek, M.: Romské osady - enklávy tradiční společnosti, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.24

⁶⁰ Jakoubek, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, Praha 2004, str.182

v blízkosti obyvatel rituálně nečistých a ani by takové osoby nikdy nenechali bydlet mezi sebou.

6.2.1 Příbuzenství a genealogická manipulace

Můžeme tedy konstatovat, že privilegovaným institucionálním řádem a ústředním bodem sociální organizace je v romské osadě *příbuzenství*. Je ale ovšem také pravdou, že s touto genealogickou strukturou bývá někdy manipulováno.

M.Hübschmannová popisuje případ dvou rodin z jedné osady, které si finančně polepšily, odstěhovaly se blíže majoritní populaci, přestaly jíst koňské maso a „začaly svůj původ odvozovat od romských rodů z nedalekého města.“⁶¹

V rámci těchto mechanismů genealogické manipulace lze určitého jedince do rodiny *začlenit* – jednoduše se prohlásí že dotyčný je bratranec/strýc/teta, anebo naopak *vyřadit*. K tomuto kroku dochází často zejména při styku s lidmi, kteří neznají podrobně situaci v osadě (například na počátku mého výzkumu), dotazovaná osoba pak může příbuzného jednoduše zamlčet, neboť z jeho pohledu se tento příbuzný může například chovat jako degeš. Tato situace může nastat také po závažné hádce, či dlouhodobém sporu, kdy je následně určitý člen rodiny, který není s ostatními zadobře, jakoby z rodiny „vyškrtnut“. Romská rodina v osadách je tedy do jisté míry flexibilní.

Uvedená fakta jsou klíčová pro určení celkového charakteru kultury romských osad. Každá sociální formace je určena základním principem organizace, jenž určuje a reguluje většinu aspektů pospolitého života. Tímto principem je v romských osadách právě příbuzenství.

„Tato skutečnost je jedním z nejdůležitějších rysů odlišujících společnost romských osad a jejich kulturu od společnosti majoritní.“⁶²

Shrneme-li: dominantní principy jsou tedy v romských osadách tři: příbuzenství, subetnicita a rituální nečistota.

⁶¹ Hübschmannová, M.: Od etnické kasty ke strukturovanému etnickému společenství, .In: *Romové v ČR*, Praha 1999, str.132

⁶² Jakoubek, M.: Romské osady - enklávy tradiční společnosti, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.26

7. RELIGIOZITA V ROMSKÝCH OSADÁCH

„ Savoro pes predžal, ča o Del ačhel.“

„ Všechno pomíjí, jenom Bůh trvá“ ⁶³

Náboženství a víra jsou pro Romy vždy způsobem života. Tak jako je pro Indy důležité dodržování dharmy, stejně tak je pro Romy důležité dodržování řádu, nepsaných příkazů a zákazů, totiž jejich romství – romipen. O tom, že Romové věří v určitou vyšší sílu, která je přesahuje, svědčí i několik neosobních vazeb, používaných v romštině. Romové říkají například „*ono mě bolí hlava*“, namísto „*ona mě bolí hlava*“. Je také zajímavé, že v romštině se „nemá“ a „nevlastní“, lidem se věci do vlastnictví svěřují Bohem.⁶⁴

*Čtrnáctiletá Radka, která vidí mule
(duchy zemřelých)*

So man hin, o Del mandiňa, mi jel the tut olestar.

Co je mi dáno, dal mi Bůh, měj z toho taky. ⁶⁵

7.1 „Romský Bůh“

Hluboko je v Romech zakořeněn pocit, že jejich život se odehrává před „Boží tváří“. Odtud také romské pořekadlo :

O Del sa dikhel.

Bůh všechno vidí. ⁶⁶

Bůh se nazývá romsky *o Del*, *o Devel* nebo *o Dil* a je pro Romy nejvyšší bytostí, která stvořila svět a řídí osudy všech lidí. Kromě Boha ovšem také věří v existenci různých dobrých a zlých sil. Dříve Romové neznali strach z Boha, byl pro ně přátelskou bytostí, báli se pouze

⁶³ Romské přísloví, In: Kaštánková, M., Balážová, J.: Náboženství Romů, článek uveden na internetovém serveru www.romea.cz

⁶⁴ Tamtéž

⁶⁵ Tamtéž

⁶⁶ Tamtéž

různých zlých, nadpřirozených sil, ďáblů a také některých zvířat.⁶⁷ V hovoru mluví o Bohu nejčastěji ve zdobnělinách - o *Deloro* nebo používají přívlastků jako *baro Del – velký Bůh*. Romové jsou také velice tolerantní k jiným vírám, věří, že Bůh je jenom jeden, ale má mnoho jmen. Boha si personifikují podobně jako smrt, vystupuje v mnoha romských pohádkách a mluví s ním jako se sebou rovným. Na straně druhé ho ovšem někteří vnímají jako původce hněvu, trestu nebo pomsty.⁶⁸ Oba tyto pohledy můžeme nalézt v romské kultuře dodnes. Vztah Romů k farářovi či popovi nebyl ze začátku příliš vřelý, protože Romové nechápali úlohu prostředníka mezi jimi a Bohem. Proto neměl mnohdy u Romů žádnou zásadní autoritu, což se odrazilo v romských písních a také romských pohádkách (motiv *cikán a farář – o Rom the o rašaj*).⁶⁹ V romských pohádkách je také velice běžný pojem „jiného světa“. Vystupují zde dokonce tři světy – *trin sveti*, obdoba indických *tin lok*.⁷⁰ Existuje tedy svět sil, kde člověk žádnou svou silou nevládne. Tyto síly jsou buď *devlikane* – božské, čisté – s těmi by člověk komunikovat měl. Existují ale také síly *bižuže* – nečisté a komunikaci s těmito silami by se měl člověk raději vyhýbat.⁷¹

Romové dodnes berou každodenní život jako *řízení osudu*,⁷² proti kterému člověk nic nezmuže. O tom svědčí i tato romská přísloví:

„So kempel te avel , oda ela.“

„Co má být, to bude.“

„So tut hin dino, ňiko tutar na lela.“

„Co je ti souzeno, nikdo z tebe nesejme.“⁷³

Romové věří, že duše člověka je nesmrtelná a existuje i po odchodu z těla na onen svět. Jsou si jisti, že každého stihne spravedlivá odplata za jeho činy, ať už na tomto nebo jiném světě. Sebevražda je proto mezi Romy považována za největší hřích.

⁶⁷ Davidová ,E.: *Romano drom.Cesty Romů1945-1990*, Olomouc 1995, str.127

⁶⁸ Davidová ,E.: *Romano drom.Cesty Romů1945-1990*, Olomouc 1995, str.127

⁶⁹ Davidová ,E.: *Romano drom.Cesty Romů1945-1990*, Olomouc 1995, str.128

⁷⁰ V hinduistické filosofii je koncept tří světů značně propracován. In: Hübschmannová, M.:*Šaj pes dovakeras.Můžeme se domluvit*, Olomouc 1993, str.64

⁷¹ Tamtéž, str.64

⁷² V romských osadách lidé nechápou sebe sama jako původce a tvůrce sociální organizace, naopak – společenské uspořádání chápou jako „*shũry dané*“. Mezi sociální organizací a religiozitou panuje tedy významná souvislost.

⁷³ Romské přísloví, In: Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.132

„Thovav tut Devleske“ tedy: „Přenechávám tě Bohu“, řekne Rom a to stačí, aby člověk, který se provinil, žil strachy v očekávání spravedlivého trestu. Člověku nepřísluší se mstít, protože by pošpinil sám sebe a odplata je záležitostí Boha. Proto Romové odpouštějí svým viníkům před jejich smrtí.⁷⁴

„Moj muž ma furt hriešil. A ja som mala Kevina chorého, bars bol chorý. Hladala som tabletky, som neveděla, či mám skvor navariť, či ísť s ním na pohotovosť a ešte muž ma začal hriešit a otravovať, že dostanem porážku.“⁷⁵ Furt ma hriešil. A išiel na ihrisko a ja som mu povedala: „Něhřeš! Bo ty kukaj, ty iděš na ihrisko a ja ťa něhriešim, ale ty dostaněš na ihrisku takú porážku!“ Bystě mi neverili, že len čo prišiel na ihrisko, ani počas něhrál, už sa mu toto stalo! Lebo to Pán Boh ťa vyslyší, za to čo moj muž něrobil dobre. A Pán Boh vidí, že ja něrobím nič zlé, že ja sa starám, že mám také dobré myšlenky. No a ja som mu povedala: „Něhřeš ! A on furt svoje. Zrazu vidím jak prišiel, jak sa chlapec motá, jak on něvládze rozprávať a dva dni pak bol v bezvedomí. A ja som takej chorobe nerozumela. Išla som za ním, aj s chorým Kevinom do Levoči, no a doktorka mi hovorí, že to on mal porážku. Pán Boh ťa vyslyší, keď vidí, že niesi až taká hriešna, jak moj muž bol. Šak som mu aj povedala, že to už z mrtvých jak keby vstanul.“⁷⁶

7.2. Pod rouškou křesťanství

Kultura Romů nebyla až do nedávné doby kulturou literární a nebyla proto tradována žádnou literární formou, například svatou knihou, jak je tomu u některých jiných náboženských systémů. Romové ani nikdy neměli systém své vlastní církve a církevní organizaci.

„Romové žili vždy obklopeni majoritní společností a tak i jejich náboženské představy byly touto majoritou ovlivňovány. Romové však do své kosmologie začleňují pouze některé prvky okolních společností a většinou tyto prvky nabývají nových významů, jsou formovány nové vztahy se starými sociologickými kategoriemi.“⁷⁷

Romové nečastěji přebírají náboženství společnosti, ve které žijí – jsou římská katolíci, muslimové i pravoslavní, ale v málokteré romské komunitě se dá hovořit o takovémto přijetí bez specifických úprav.⁷⁸ Například některé prvky a symboly křesťanství jsou tak vsazeny do

⁷⁴ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.114

⁷⁵ „porážka“ – tak v Bystranech Romové říkají mozkové mrtvičky

⁷⁶ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 7. 7. 2006)

⁷⁷ Raichová, I.: Romové a náboženství, In: *Romové, tradice a současnost*, Brno 1999, str.65

⁷⁸ Raichová, I.: Romové a náboženství, In: *Romové, tradice a současnost*, Brno 1999, str.65

nového kontextu, ve kterém se pak tato symbolika stává jiná a někdy úplně odlišná od původního významu.. .

Během terénního religionistického výzkumu na východním Slovensku jsem měla možnost seznámit se se specifickou religiozitou obyvatel romských osad, jejímž charakteristickým rysem je, že její základ je dosud tvořen *magickými praktikami* a křesťanstvím je pouze vnějškově překryta.

Třebaže se naprostá většina Romů z osad deklaruje jako křesťané a jsou za takové obecně považováni, má religiozita obyvatel povíce magický charakter a základ. Přestože jsou její součástí jednotlivé prvky křesťanské provenience (kříž⁷⁹, svěcená voda apod.), je zřejmé, že způsob jakým jsou užívány, je v přísném smyslu magický.

Z přítomnosti jednotlivých náboženských prvků tedy nemůžeme usuzovat na charakter celého subsystému, neboť jejich povaha je do nejvyšší míry určena právě kontextem, ve kterém se vyskytují. Je přitom zřejmé, že jak snadno romská religiozita přijímá a do sebe integruje křesťanské prvky a symboly, tak vytrvale zůstává v principech magická.

„Důležitá a určující je tedy *skrytá struktura* (a ta je magická), nikoli *manifestační prvky* (původně křesťanské), neboť význam jednotlivých prvků je dán jejich souvislostmi a funkcí v této struktuře a je tedy (kromě vnější slupky a mylného zdání, které tato vyvolává) také magický, samozřejmě pouze v rámci dané sociální formace a v kontextu její kultury.“⁸⁰

„Dosavadní bádání v této oblasti obvykle vycházelo z předpokladu, že hlavní složku religiozity obyvatel romských osad tvoří v dnešní době křesťanství, jehož součástí jsou však i některé prvky mající charakter pozůstatků z dávných dob. Tyto bývají označovány jako přežitky či reliktů „původní“ romské religiozity. Domníváme se, že takové pojetí je chybné. Přestože naprostá většina prvků religiozity obyvatel romských osad má křesťanský charakter, je křesťanství pouhou „vnější fasádou“, pod kterou se skrývá „tradiční“ (předkřesťanská) *struktura* či *vnitřní logika institucí*, jejíž povaha je navýsost archaická.“⁸¹

Například v instituci „*přísahy u kříže*“ (bude rozebrána níže), kde hlavní manifestační složku tvoří nejvýsostnější křesťanský symbol - kříž, se jedná o starý magický postup, jehož

⁷⁹ Zajímavé je v oblasti romské náboženské terminologie nalezneme např. výraz „*trešul*“, užívaný dnes k označení křesťanského kříže, který byl však původně termínem, jímž se v Indii označuje *trojzubec*, symbolizujícího boha Šivu. Fonsecová, I.: *Pohřbi mě vestoje*, Brno 1998, str.80

⁸⁰ Jakoubek, M.: Romské osady - enklávy tradiční společnosti, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.28

⁸¹ Hajská, M.: Specifika romské religiozity, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.97

charakter je s křesťanstvím v příkrém rozporu. Tato instituce – přísaha u kříže – využívá křesťanských symbolů a rétoriky k praktikování magie a jejích technik, které jsou na první pohled skryty pod rouškou křesťanství. Je nutné se tedy při pozorování zaměřit na skrytou, smyslům nepřístupnou strukturu.

Zdá se tedy, že základem při výzkumu religiozity obyvatel romských osad musí být nejprve určení jejího celkového charakteru tvořícího souvislost jednotlivých jeho částí, neboť jejich povaha je do největší míry určena právě kontextem, ve kterém se nalézají a fungují.

„Jeví se, že povaha religiozity obyvatel romských osad nemůže být určena z faktu přítomnosti naprosté převahy křesťanských prvků, neboť jejich význam je dán teprve horizontem, na kterém se ukazují.“⁸²

Z uvedených faktů tedy vyplývá, že „obyvatele romských osad není, na rovině kulturního systému, možno považovat za křesťany, stejně jako nelze jejich kultuře připisovat křesťanský charakter i když se sami za křesťany považují a jako křesťané se deklarují, neboť pro úroveň nevědomé struktury jsou tyto vědomé výpovědi určující.“⁸³

Romové se sice většinou účastní církevního života v příslušné obci – mnozí chodí na nedělní bohoslužby, slaví svaté přijímání i církevní sňatek, ale tím většinou tyto jejich aktivity končí a obvykle jsou za to svými faráři káráni. Hübschmannová k tomuto tématu dodává, že srovnáme-li toto chování s chováním Indů v jejich pravlasti v Indii, možná ho více pochopíme. Pro Indy je totiž nejdůležitější domácí oltář, mnoho Indů do chrámu vůbec nechodí. Indové uctívají doma jednu z podob všemocného Boha a tolerují toho, kdo uctívá jinou podobu (odtud také ta tolerance Romů k jiným náboženstvím). Je také možné, že Romové odešli ze své pravlasti ještě předtím, než se začaly stavět chrámy. U mnoha Romů se také můžeme setkat s tím, že kříž pro ně znamená mula⁸⁴ a mnoho z nich má raději obrázek Panenky Marie – to může být dle Hübschmannové také určitá návaznost na Indii, kde je vyznávána ženská síla *Šakti*.⁸⁵

*„K temu, abych veril, němosím chodiť do kostola. Gádzové chodjú do kostola, modliú sa a potom vyjdú ven a hřešia.“*⁸⁶

⁸² Tamtéž, str.97

⁸³ Tamtéž, str.104

⁸⁴ Mulo – „navracející se duch zemřelého na tento svět. Tito duchové obvykle škodí a snaží se ublížit těm, které znali a se kterými měli nevyřízené účty.“ Raichová, I.: Romové a náboženství, In: *Romové, tradice a současnost*, Brno 1999, str.67

⁸⁵ Hübschmannová, M.: Archetypy již z Indie, In: *Dingir*, Praha 2004, str.26

⁸⁶ Informátor F.K., 45 let, romská osada Bystrany (záznam z 12.7.2006)

Tato tematika se dotýká žhavé společenské tematiky na východním Slovensku. Křesťanská církev (zejména římsko – katolická) totiž obyvatele romských osad zcela samozřejmě „zahrnuje do svých cenzů, a tak také díky jejich počtu, který není zanedbatelný, se jí dostává prestiže, stejně jako finanční a hmotné podpory. Pletl by se však ten, kdo by za tuto, byť pasivní, podporu očekával ze strany církve vděk. Není žádným tajemstvím, že v případě obyvatel romských osad si faráři za své úkony nechávají namnoze platit, a i přesto je provádějí ve spěchu a ledabyle“⁸⁷, samozřejmě až na světlé výjimky.

Stejně tak je známá i skutečnost, že v mnoha obcích, jejichž součástí je romská osada, je Romům zakázán vstup do kostela nebo jsou rozdělovány mše pro „bílé“ a mše pro Romy.

Jak už bylo řečeno výše, Romové se tedy běžného křesťanského života ve vesnicích většinou příliš aktivně neúčastní a s farářem nemívají příliš vřelé vztahy. Naproti tomu u Romů nacházejí obrovskou odezvu různá *charismatická hnutí*⁸⁸ (například Slovo Života – centrum má ve švédské Upsale) a počet jejich romských členů neustále roste. Mezi těmito novými náboženskými hnutími probíhá jakýsi „*boj o romské duše*“. Romové oceňují, že například Svědkové Jehovovi či členové letničního hnutí přicházejí k nim do osady, neštítí se jim podat ruku, vstoupit do jejich příbytku, popovídat si s nimi jako rovný s rovným a pokud je pozvou do svého společenství, sedí s nimi u jednoho stolu. Naopak, dle mých informátorů, v některých katolických kostelech se stále ještě konají samostatné mše pro Romy v sobotu nebo při „smíšených“ mších Romové musí sedět v kostele vzadu, odděleni od gádžů a na svaté přijímání musí chodit až jako poslední. Častý je také nezáměr místních farářů. A proto je to právě *vřelost* členů nových náboženských hnutí, která Romy oslovuje a také *pocit rovnosti*, který mezi nimi pocítují.

7.3. Projevy magicko – náboženského myšlení

Už samo myšlení obyvatel romských osad jakoby operovalo s jinými pojmy, pohybuje se v jiných kategoriích. Některé věci běžného denního kontaktu jsou pojímány odlišně než v majoritní kultuře. O to zajímavější je pak pojetí různých pověr a praktik, které se tradičně vyskytovaly na venkově v této části Slovenska. Původně se mnohé z nich vyskytovaly u

⁸⁷ Hajská, M.: Specifika romské religiozity, In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.97

⁸⁸ V mnou zkoumané lokalitě Bystrany jsem se setkala s charismatickým hnutím „Mezinárodní křesťanská misie“, které má v osadě velký úspěch. Tato problematika bude rozebrána níže.

neromů, kde však dnes víra v ně většinou již zanikla. Některé tyto praktiky, jenž lze označit za magické, se u Romů částečně promíchaly s jejich specifickým pojetím křesťanství.

Romové v romských osadách ve velké většině věří v Boha, jejich domy jsou vyzdobeny svatými obrázky, ovšem jejich pojetí křesťanství se od věrouky římsko katolické církve (či jiné) dosti liší. Bůh je pojímán především jako *ochránce před zlými silami*, proto je největší hrůzou pro rodiče, mají-li doma nepokřtěné dítě. Takové je nechráněné, mohou ho navštěvovat nebo i odnést zlé síly.⁸⁹

V biblických příbězích mají Romové obecně značný zmatek, vymýšlejí si pro ně svébytný řád. Často se setkáme například s tím, že rodiči Ježíše Krista byli Adam a Eva, Betlém stál v ráji, trojjedinost bývá obvykle zcela nepochopena....

Můžeme ale objevit i zcela ojedinělé a specifické projevy magického myšlení, které nalezneme pouze u romského obyvatelstva, a které si zřejmě Romové přinesli ze své pravlasti, či ze země, jíž na své pouti procházeli.

V romských osadách se lze setkat s celou řadou jevů, které jsou odrazem *magického myšlení*. Jejich škála je obrovská, jednotlivé projevy jsou lokálně odlišné, principy těchto praktik jsou však podobné. Vyskytují se zde prvky, které jako bychom opsali z Fraserova pojednání o magii ve Zlaté ratolesti.⁹⁰

Patří sem různé těhotenské magické pověry, pověry týkající se novorozenců a jejich uhranutí či uřknutí, jinou kapitolu představuje víra v kouzla a čáry - jedná se o přičarování zamilovanosti, ublížení, prokletí atd..... Někde lze dosud najít čarodějku, která se těmito magickými praktikami zabývá. Tyto čarodějky se pak dělí na takové, jenž se zabývají *bílou*, nebo naopak *černou* magií. Těchto osob se všichni bojí, věří se, že mohou způsobit i smrt.⁹¹ K lidem těchto schopností je velmi těžké se blíže dostat, neboť tyto svoje schopnosti udržují v tajnosti. Ptáte-li se na ně svých informátorů, dostanete většinou zápornou odpověď nebo se pouze dovíte o tom, že taková žena v lokalitě existuje, většinou ale odmítají prozradit její bližší identitu.

⁸⁹ K této problematice více v kapitole 10.3.

⁹⁰ Fraser, J.G.: *Zlatá ratolest*, Praha 1994

⁹¹ Rozbor jednotlivých magických fenoménů v kapitole 12.2.

7.4. Víra v duchy zemřelých

Nejenom z lidí ovládajících nadpřirozenou sílu jde strach. Romové mají často hrůzu ze tmy, ze samoty v noci, z některých míst (často hřbitov), z hadů, povodní... Velká hrůza jde z duchů zemřelých (*mule*), z jejich návratů mezi živé. Mnoho lidí tyto duchy na vlastní oči vidělo, vyprávějí se nejrůznější historiky o jejich hrůzostrašných kouscích. Víra v duchy zemřelých je velmi rozšířená a stále živá, je součástí dosud živé tradice zacházení se zemřelým, specifického pohřebního rituálu, jehož popis uvedeme níže.⁹²

Toto specifikum romské religiozity se odráží například také v případě materiální pomoci či podpory v romských osadách. Nikoliv zřídka se stává, že šatstvo, v naivní důvěře těch, kdo „pomáhají“, že právě jeho je potřeba, se po několika málo dnech válí po širokém okolí, plave v řece anebo slouží jako rohožka. A lze se tomu divit, když obdarovaný, který takovou pomoc přijal, má sny o bývalém majiteli, který se mu zjevuje jako mulo nebo ho od té doby zkrátka provází neštěstí? Je samozřejmé, že se pak takových věcí, v souladu s jeho světonázorem, snaží zbavit a odvrhne je. Podstatě tohoto aktu však bohužel nebývá rozuměno a bývá na něj nahlíženo s tím, že si obdarovaní této pomoci ani za mák neváží.

Tímto jsme ukončili jakýsi obecný popis, který se týkal dělení Romů, charakteristiky romské osady, jejího sociálního, kulturního a náboženského fungování a dále se budeme podrobněji věnovat jednotlivým rodinným principům a zvykům a postupně si rozebereme jednotlivé vystupující fenomény.

⁹² V kapitole 13.

8. TRADIČNÍ ROMSKÁ RODINA

Oda dženo mardo, so ačhil'a čoro, oda mek goreder, so hino korkoro....
Zle je tomu, kdo je chudý, ještě hůře tomu, kdo je sám...⁹³

Romská rodina, žijící na samotě nedaleko osady

Rodina pro Romy znamená téměř vše, protože na soudržnosti rodiny záviselo uspokojení základních potřeb všech jejích členů. Za dob kočování byli Romové na okolní společnosti mnohem nezávislejší než po jejich násilném usazení, ale uvnitř rodiny byli na sobě naopak závislí beze zbytku.

„U nás v rodině - a vůbec mezi Romy - se o lásce nemluvilo, ale byli jsme rádi vedle sebe, rádi jsme se viděli. Všichni jsme byli propojeni takovým teplým chvěním, které neustále proudilo od jednoho k druhému.“⁹⁴

8.1 Funkce romské rodiny

Rodina tedy plnila (a stále plní) tu nejdůležitější roli, záviselo na ní totiž to nejcennější – přežití. Bývala *zdrojem obživy*, měla funkci *vzdělávací* – chlapci se učili řemeslu otce, dívky starat se dobře o děti a manžela – a má také funkci *obrannou a ochrannou*. Obranná funkce rodiny spočívá v jejím semknutí proti společnému nepříteli, totiž majoritě, jež ji často utlačovala a napadala, a právě díky této vynucené izolaci Romů bylo jediným prostředkem k přežití uchování tradičních stereotypů, vnitřních zákonů, stanov chování, zvyklostí a obřadů, ve kterých Romové nacházeli jistotu každodenního života, záruku zachování identity skupiny a jejího *romipen* – totiž *romství*. Ochranou je rodina i při řešení mezinárodních pří, chrání členy s handicapem, slabé a nemohoucí. Rodina je pro Roma na světě to nejdražší, a

⁹³ Romské přísloví. Lázníčková, I.: Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje, In: *Romové, tradice a současnost*, Brno 1999, str.53

⁹⁴ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.29

právě proto největším trestem bylo a dosud je vyhnání z rodiny a tím i ztráta veškerých sociálních i lidských jistot. Rom, který je vyobcován a kterého nemusí následovat ani jeho manželka, má v „nepřátelském prostředí“ pramalé šance na slušný život, pokud ho tedy nevezme na milost jiná komunita, kde ovšem většinou nenabude plnohodnotného postavení.⁹⁵

V neposlední řadě je to funkce *socializačně výchovná* – dítě je vedeno k individuálnímu rozhodování, není vedeno přímo k samostatnosti, neboť vše se řeší společně, rodiče nemají takovou potřebu soukromí při řešení rodinných otázek jako je tomu u „bílých“, děti se mohou na rozhodování více podílet a tato sebeidentifikace s rodinou je velice potřebná a důležitá. Nelze opominout také funkci *biologicko reprodukční* – neboť správná romská žena a matka má více jak tři děti.⁹⁶

Charakteristika romské rodiny byla a je určována jejím sociálním životem, zvláště jejími životními podmínkami. To jak a kde rodina žila či žije určuje její charakter. Romská rodina byla zvyklá žít na minimálním prostoru, což určovalo a určuje její soudržnost, blízkost jejích členů, schopnost žít „*pre kopa*“ – tj. „*na kupě, na jedné hromadě*“, tedy blízko sebe.⁹⁷ Tento minimální prostor zaručoval schopnost jednotlivých členů se vzájemně dotýkat, nemít před sebou žádná tajemství, rozhodovat o problémech všech členů rodiny společně atd... Proto si nejdříve rozeberme a popíšme různá tradiční i současná romská obydlí v romských osadách.

8.2. Romská obydlí

Život rodin usedlých Romů se odehrával ve venkovských osadách, které jsou dodnes zachovány zejména na východním Slovensku. V osadách dříve převládaly *domky z valek* – nepálených cihel, bláta a slámy, které si Romové sami vyráběli, nebo domky dřevené. Ti nejhudší měli svá obydlí poskládány z různých částí a materiálů, které v okolí našli.

Domky bývali většinou malé a neprostorné, nepříliš prosvětlené a často jediným kusem nábytku dříve bývala postel (*o vodros*), o kterou se dělilo více osob – rodiče a nejmenší děti. Ostatní členové rodiny spávali na slámě či dekách nebo se spalo „*na šichty*“ a nebo také vsedě, protože vleže by se celá rodina nevešla.⁹⁸ Tradiční spací vzorec označovaný v romštině specifickým termínem *te sovel pindral* znamená spát na jedné posteli nohama proti sobě.

Kromě postele zde býval stůl (*o skamind*), dále lavice (*lóca*) nebo židle (*o stolkos*), ta bývala už projevem luxusu. Na stěnách mohly viset svaté obrázky, případně housle.⁹⁹

⁹⁵ Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 1995, str.102

⁹⁶ Davidová, E.: Romská rodina, článek je uveden na internetovém serveru www.romea.cz

⁹⁷ Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1993, str.40

⁹⁸ Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1993, str.40

⁹⁹ Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 1995, str.78

Do druhé světové války žili někteří Romové také v tzv. *zeml'jankách*, nebo-li zemnicích či *polozemnicích*, což byla jednoduchá obydlí zapuštěná do země. Jáma byla zakrytá střechem z tyčí a větví postavených do trojúhelníku. Větve bývaly utěsněny drny obrácenými hlínou vzhůru. Otvorem uprostřed střechy stoupal dým z ohniště.¹⁰⁰ Podlahu – *dili* zde většinou neměli, holou zem potírali žlutým jílem, aby *zářila jako slunce (laboras sar kham)*.¹⁰¹ Vchod se zakrýval většinou pytlovinou, někdy jakýmsi prkennými dveřmi. Pytlovina se zavazovala, proto je romský výraz „*zavírat*“ odvozen od výrazu „*phandel*“ – *zavazovat*.¹⁰² Prostor uvnitř sloužil pouze ke spaní, podlaha byla z větší části vystlána slámou a dekami.

Přechodným typem mezi zemnicí a domkem byla *polozemnice*, její sedlová střecha totiž nesahala až k zemi, ale byla na nízké dřevěné nebo kamenné či zděné zídce.¹⁰³

Romové svítili světélky, které nazývali *ududa* – byla to vydlabaná brambora, do ní se dal lůj, do loje knot nebo smotaný hadřík a ten se zapálil.¹⁰⁴

Současné způsoby bydlení v Bystranech se mezi určitými typy rodin velmi liší. Zatím jsem neměla tu možnost být hostem v některém z nově postavených modernějších domků, kterých je tu několik a které vlastní Romové, navracející se s výdělkem z emigrace v Anglii. Měla jsem ale možnost navštívit jak původní dřevěné chyžky či domky z valek tak jednotlivé byty ve zdejších bytovkách. V těchto typech obydlí žijí v Bystranech ti chudší Romové. V bytovce i domku má většina rodina k dispozici dvě malé místnosti, které jsou skromě vybaveny. Většinou zde najdete jednu postel, zbytek rodiny spává na zemi. Dále kamna, stůl, někdy i část postarší kuchyňské linky, několik starých židlí a velmi sporou výbavu kuchyňského nádobí. Ani v takto skromném přístřeší ale většinou nechybí televize (tou se většina Romů chce vyrovnat majoritní populaci) a případně DVD.

¹⁰⁰ Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1993, str.39

¹⁰¹ Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1993, str.40

¹⁰² Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1993, str.40

¹⁰³ Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 1995, str.77

¹⁰⁴ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.66

Některé rodiny zmiňovanou druhou místnost používají jako jakýsi pokoj pro hosty, který bývá náležitě vybaven – postelí, koberci,

křesly případně obývací stěnou s různými vystavenými předměty a suvenýry. Tento pokoj ovšem nebývá rodinou vůbec využíván, na posteli nikdo nespí, děti do tohoto pokoje vstupují se svolením rodičů a pokoj opravdu slouží jako pokoj pro případnou návštěvu a také jako jakýsi pokoj „representativní“.

Pokoj pro hosty u rodiny Žigů

V osadě *kanalizace* neexistovala a mnohde neexistuje dodnes. Většina rodin však vlastní suchý záchod. Hygiena probíhá u blízkého potoka, jako zdroj vody pitné i vody na vaření používají Romové vodu z místních studní. Tera Fabiánová vzpomíná: „Ráno mě maminka vzbudila: „Vstávej Velká Hlavo, utíkej se umejt!“ Asi padesát metrů od naší chatrče tekl potok. Sem jsme se chodili mýt. Ráno a večer. Večer jsem běžela k potoku po obou nohách, ale zpátky jsem skákala po jedné. Neměla jsem boty a chtěla jsem, aby mi aspoň ta jedna noha zůstala čistá.“¹⁰⁵

8.2.1 Život „pre vatra“

Romové svoje obydlí nazývají *kher*, nebo *koliba*, což v překladu znamená dům i byt, ale důležité je život romských rodin se po většině odehrával a stále odehrává hlavně venku, na *společném prostranství – pre vatra*.¹⁰⁶ Mezi Romy není zvykem mít tajemství a tak se *pre vatra* odehrávají besedy, debaty, diskuse, hádky i dramata, věci, které se týkají všech. Je to takové „*cikánské divadlo*“, při hádkách se všichni seběhnou, povzbuzují tu či onu stranu.¹⁰⁷

Sama jsem měla možnost toto cikánské divadlo, nebo-li hádku vidět v Bystranech.

Toto společné prostranství ožívá v Bystranech hlavně v létě, po celé osadě hraje reprodukováná hudba, lidé tu posedávají, klábosí, tančí, děti pobíhají, jejich specialitou je také hra v kostky.

¹⁰⁵ Fabiánová, T.: *Jak jsem chodila do školy*, České Budějovice 1992, str.3

¹⁰⁶ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.33

¹⁰⁷ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.34

Dalším zajímavým romským zvykem bylo vyjádřit na tomto společném prostranství své emoce, pocity a starosti veřejně – formou písničky. Tento obřad se nazýval *bašavipen*. Když někdo chtěl svému okolí oznámit něco, co se styděl říct, zazpíval to. Písnička je pro Romy posvátná a nedotknutelná. Řekne-li se něco v písničce, nikdo se nesmí urazit, zlobit a ani se posmívat. Není ale také povinen na písničku odpovědět.¹⁰⁸

Tento zvyk je ovšem v mnou zkoumané lokalitě dnes už delší dobu nefunkční, moji informátoři zřejmě vůbec nechápali o co se jedná, když jsem se jich na zmíněný obřad zeptala.

8.3. Klasifikace rodiny v romské osadě

Mluví-li Rom o rodině, nemá tak jako tomu je u nás „gádžů“ na mysli pouze ten nejužší rodinný okruh: jako jsou rodiče a jejich děti, případně prarodiče. Rom má na mysli i další příbuzné a to všechny – strýčky, tetičky, bratrance, sestřenice, synovce, tchány, tchýně, švagry, švagrové – zkrátka ty vzdálenější příbuzné, se kterými se mi gádžové tak často nestýkáme.

Hovoří-li se pak o rodinně v našem smyslu *nukleární*, požívá se výrazu „*romňi – čhave*“ (žena / manželka – děti)¹⁰⁹ Charakteristickým rysem takové rodiny je endogamie, dalším typickým prvkem je profesní příslušnost, která „*džalas papi pre papende*“ (přecházela z generace na generaci)¹¹⁰

Termín „rodina“ lze do romštiny přeložit dalšími dvěma výrazy. Jednak jako *famel'ija*, nebo jako *fajta*.

Famel'ija znamená „příbuzenskou pospolitost v rozsahu tří až pěti generací se všemi přivdanými a přiženěnými.“¹¹¹ V naší terminologii jí odpovídá pojem *komplexní rodina*. *Famel'ija* se „rozprostírá do šířky – má rozměr na prvním místě horizontální“.¹¹² Komplexní rodinu v našem pojetí tvoří obvykle zakládající pár, jeho ženatí synové se svými manželkami a nesezdanými dětmi a někdy také i se svými ženatými syny a jejich dětmi. Její genealogická hloubka je tedy 3-4 generace.¹¹³

Tato komplexní rodina se obvykle vyznačuje společným příjmením.

¹⁰⁸ Tamtéž, str.34

¹⁰⁹ Šebková, H., Žlnayová, E.: *Romaňi čhib. Učebnice slovenské romštiny*, Praha 2001, str.42

¹¹⁰ Hubschmannová, M: Několik poznámek k hodnotám Romů, In: *Romové v ČR*, Praha 1999, str.42

¹¹¹ Tamtéž, str.42

¹¹² Tamtéž, str.42

¹¹³ Jakoubek, M.: *Romové – konec nejjednoho mýtu*, Praha 2004, str.104

Fajta (rod) pak zastupuje linii vertikální, a to jak linii otce – *fajta pal o dad – rod otce*, tak i matky – *fajta pal e daj – rod matky*¹¹⁴ a je nejrozsáhlejším příbuzenským celkem v romské osadě. *Fajta* obvykle zahrnuje 5-6 generací.¹¹⁵ *Fajty* se odvozují od společného mužského předka, který už nežije, ale kterého si jeho děti ještě pamatují a trvají dokud žije alespoň jeden z jeho synů. Označují se jménem tohoto mrtvého předka, případně jeho romskou přezdívkou. Členové jedné *fajty* nemusí být nutně nositeli stejného příjmení.¹¹⁶

„Tuna v Bystranoch sú najvätsia fajta Žigovci, Horváthovci a aj Pačanovci. Najmeněj je nás Krosčenovcou, to jen moja mama a moji bratia.“

8.3.1. Nukleární rodina

Nukleární rodina se obvykle skládá z manželského páru a jeho nesezdaných dětí a vyznačuje se společnou domácností. V některých případech v jedné domácnosti žije s nukleární rodinou svého muže také mladá nevěsta – *bori*, případně i první potomek tohoto mladého páru. Tento stav však obvykle trvá pouze dočasně, než si mladý pár postaví svou vlastní „*chyžu*“. Nukleární rodina je v romské osadě mívá někdy i více než 10 členů.¹¹⁷ Společná rezidence, kterou tato rodina obývá je nejčastěji „*chyža*“ jedné či dvou místnostech.

„*Moje*“ hostitelská „*nukleární rodina*“ *Žigů* má momentálně šest členů žijících ve společné domácnosti, jsou to – otec Valentýn *Žiga* (38let) , matka Božena *Žigová* (36 let), dcera Lesana *Žigová* (11 let), synové René *Žiga* (10 let) a Kevin *Žiga* (2 roky) a prozatím nejmladší dcerka Sára *Žigová* (6 měsíců). Nejstarší dcera Martina je již vdaná a žije s rodinou svého muže. *Žigovi* bydlí v dvoupokojovém „*bytě*“ v jedné ze dvou zděšších bytovek.

8.3.2. Komplexní rodina

Komplexní rodina je celek, který v romské osadě plní podstatné sociokulturní funkce, mezi něž patří i řada těch, které v naší společnosti zastává rodina nukleární.¹¹⁸ Základem komplexní rodiny je nukleární rodina, která obývá jeden dům, v blízkosti tohoto obydlí si pak postupem času budují své domky synové této rodiny se svými manželkami (dcery

¹¹⁴ Hubschmannová, M: Několik poznámek k hodnotám Romů, In: *Romové v ČR*. Praha 1999, str.42

¹¹⁵ Jakoubek, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, Praha 2004, str.105

¹¹⁶ Jakoubek, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, Praha 2004, str.105

¹¹⁷ Jakoubek, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, Praha 2004, str.105

¹¹⁸ Hajská, M.: Specifika romské religiozity In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.39

se obvykle vdají a odstěhují do domu svých manželů). Vytváří se tak prostor obývaný třemi generacemi osob, které mají společný původ – rodiče, jejich ženatí synové a jejich děti. Komplexní rodina má tedy přesné prostorové vymezení, chyžky jednotlivých nukleárních rodin, které spolu tvoří jednu rodinu komplexní, vytvářejí jakési rodinné seskupení. Místo, kde si člověk svou chyžku může postavit, bývá tedy přesně vymezeno tím, do jaké rodiny se narodil, v případě žen pak tím, do jaké rodiny se dotyčná přivdala.¹¹⁹

Prostor mezi domky této komplexní rodiny, je pak tím, co se romsky nazývá již zmiňovaným „*pre vatra*“ tedy jakési společné prostranství, kde se odehrává každodenní život a tráví se většina času (zejména v létě). Protože dříve v každé osadě bydlela jedna komplexní rodina či fajta, bývalo tedy původně prostranství *pre vatra* uprostřed celé osady.¹²⁰

V rámci této komplexní rodiny se pak projevuje princip vzájemné solidarity, „koluje“ zde řada věcí jako např. rychlovarné konvice, pračka, kuchyňské potřeby, nádobí, potraviny apod. Komplexní rodinu můžeme také vypořádat podle okruhu, v němž se půjčuje sekera, či který je napojen na jeden zdroj elektřiny. Pokud jeden z členů této komplexní rodiny má nějaké nadstandardní zboží, např. cigarety musí se o něj ať chce či nechce dělit. Nedá se tedy mluvit o nějakém soukromém majetku nukleárních rodin, vždy se jedná o majetek kolektivní. Zajímavé je, že romština sice má výraz pro slovo „děkuji“, ale používán je velmi zřídka, neboť děkování by zřejmě zpochybnilo akt sdílení. Je také známá skutečnost, že mezi Romy je neslušné děkovat za jídlo.¹²¹

„Mnoho věcí bylo v osadě společných: sekera, struhadlo, pekáč. Věci kolovali tak, jak je kdo potřeboval. Neříkalo se „*půjč mi*“ (*de man kejčen*), ale „*dej mi*“ (*de man*). Byla by to ostuda (*ladž*), kdyby tomu, kdo jejich pomoc potřeboval, odmítli vyhovět.“¹²²

Romština nemá ani výraz pro „mít“, nebo „vlastnit“, lidem se věci do vlastnictví svěřují Bohem.

„So man hin, o Del man diňa, mi jel the tut olestar.“

„Co mi je (dáno), dal mi Bůh, měj z toho i ty.“¹²³

¹¹⁹ Hajská, M.: Specifika romské religiozity In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.39

¹²⁰ Jakoubek, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, Praha 2004, str.106

¹²¹ Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1998, str.109

¹²² Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.133

¹²³ Romské přísloví, In: Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1998, str.79

V osadách bývalo dříve také zvykem, že jeden druhého neokradl. **Rom Romestar na čorla**, říkalo se – **Rom Roma neokrade**. Takového zloděje by lidé vyhnali z osady a exkomunikace byla pro Roma tím největším trestem.¹²⁴

Z mého pozorování v terénu usuzuji, že tento princip vzájemné solidarity a neokrádání funguje v osadě Bystrany dodnes, ovšem pouze v rámci principu příbuzenství. Rodiny, které jsou si vzájemně cizí mnohdy tento princip nedodržují.

Komplexní rodina do značné míry také „společně chlebí“¹²⁵, kterýkoli příslušník této komplexní rodiny může jít u jednotlivých rodin nukleárních. Stejně tak komplexní rodina do značné míry přebírá i výchovu dětí. Ačkoliv tyto děti obvykle nocují v místě, kde bydlí jejich nukleární rodina, většinu dne tráví právě v prostoru vymezeném rodinou komplexní. Všichni členové této rodiny mají právo děti napomínat, trestat, nebo jim dávat nejrůznější úkoly.

*„Bo tu sú aj také ženy, že nechcú sa okolo detí starať, len piť a deti majú malé. Vieš, že ja nemám, ale keď vidím deti totech žen co pijú a deti majú vonka a ja keď navarím, ja jim vonka neodněsem, ale ja pošlem svoje deti, lebo mojho manžela : „Idz, odněs jim vonka!“ Lebo ja nemôžem na to kukat’.*¹²⁶

8.3.3. Fajta

„Fajta je nejrozsáhlejším příbuzensky vymezeným seskupením, s nímž se lze v romských osadách setkat, a zároveň se jedná o největší jednotku, která je schopna jednat jako celek.“¹²⁷ Členové fajty si zakládají na společném původu a toto vědomí je jednou za základních vrstev jejich identity. Vymezují se tak vůči fajtám ostatním. Členství v této fajtě se získává narozením, případně sňatkem (plnoprávními členy se však přivdané ženy stávají až po jisté době, jejich prestiž roste s počtem narozených dětí). Fajta zahrnuje větší počet komplexních rodin, které mohou být prostorově rozptýleny v různých lokalitách, její členové však udržují vzájemné rodinné vztahy častými návštěvami.

V prostorovém plánu osady se fajta projevuje kompaktním osídlením jedné její části, každá fajta má obvykle svoji studnu, dovolují-li to podmínky v osadě.¹²⁸ Na členy fajty se vztahuje

¹²⁴ Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1998, str.40

¹²⁵ Hajska, M.: Specifika romské religiozity In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.42

¹²⁶ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 20.3.2007)

¹²⁷ Hajska, M.: Specifika romské religiozity In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.49

¹²⁸ Tamtéž, str.50

silná *povinnost pohostinnosti* – každý člen fajty má kdykoliv bez pozvání právo vstoupit do domu jiného člena fajty, automaticky dostává najíst a napít, je mu poskytnuto přístřeší na tak dlouhou dobu, jakou je potřeba. Tyto návštěvy členů fajty byly za mého pobytu zcela běžné, princip pohostinnosti zde opravdu stále funguje.

Nesmíme ovšem zapomínat, jak už bylo výše uvedeno, že v rámci těchto typů rodin může docházet ke genealogickým manipulacím a to zejména poruší-li některý ze členů princip rituální čistoty. Takový pak bývá z rodiny „vyškrtnut“, či zamlčován.

8.3.4. Absence intimity a kolektivismus

Jednou z hlavních charakteristik rodiny v romské osadě je výrazný *kolektivismus*, a s ním je úzce spojen typický rys rodinného života v romské osadě, jímž je absence intimní sféry. Neexistuje zde nějaká intimní zóna v rámci nukleární rodiny, která je tolik typická pro majoritní společnost. Obyvatelé osad většinou „nesdílejí představy gádžů o nutnosti soukromí“.¹²⁹

Rodina také sdílí veškerý majetek, od obytného prostoru, přes oblečení a jídlo až po fyzickou práci či peníze – nic není výhradním vlastnictvím menší jednotky, než je rodina. U obydlí v romských osadách jsou „*vudara phundrade*“ (dveře stále otevřené)¹³⁰ a příbuzní proudí neustále sem a tam. Rodina je neustále spolu, její členové jsou si téměř vždy neustále na očích.¹³¹

8.3.5. Individuální svoboda a osobní zodpovědnost

Vedle absence soukromého vlastnictví, nenalezneme v romské osadě ani žádný soukromý, *individuální zájem*. Pro Romy totiž „stále platí staré pravidlo, že jednotlivce a jeho zájmy nejsou ani zdaleka tak důležité jako celek – rodina, rod.“¹³² Zájmy rodinné jsou zde tedy nadřazeny veškerému chování, zájmům a cílům jednotlivce.

V plném souladu se zakotveností člena rodiny v rodinných vazbách je i odlišný přístup k *osobní zodpovědnosti* jedince. Dá se říci, že v romské osadě jedinec za své činy neodpovídá,

¹²⁹ Fonsecová, I.: *Pohřbi mě ve stoje*, Brno 1998, str.23

¹³⁰ Hübschmannová, M.: Několik poznámek k hodnotám Romů, In: *Romové v ČR*, Praha 1999, str.33

¹³¹ Tato skutečnost je jednou z velice významných složek sociální kontroly v romských osadách, protože nad každým jedincem je takto jeho příbuznými automaticky vykonáván dohled s okamžitou možností případné korekce. Jakoubek, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, Praha 2004, str.121

¹³² Frištenská, H., Víšek, P.: *O Romech (na co jste se chtěli zeptat), manuál pro obce*, Praha 2002, str.65

nositelem odpovědnosti je jeho rodina jako celek.¹³³ Dopustí-li se člen rodiny prohřešku, sama rodina určí, kdo za něj ponese zodpovědnost. Kolektivní identita zde tedy převládá nad individuální identitou a člen rodiny je proto v romské osadě „zastupitelný jiným jejím příslušníkem.“¹³⁴

V romské osadě se také uplatňuje *princip kolektivní viny*, takže „chyba, kterou urobí jedinec sa hodnotí jako chyba celej rodiny.“¹³⁵ Tento princip pak funguje také v opačném případě, takže pozitivní čin zvyšuje prestiž opět celé rodině.

8.4. Funkce jednotlivých členů romské rodiny

8.4.1. Rom a Romňi¹³⁶

Pravidla chování uvnitř romské rodiny jsou založena na *patriarchálním principu*, tedy na autoritě a rozhodování mužů. *Postavení otce* je zcela výjimečné, i když se třeba nechová tak, jak mu vnitřní normy daného společenství předepisují. Na muže také platí normy mnohem mírnější, než na chování ženy.¹³⁷

„Murš hordinel stad'i, džuvl'i ča khosno“

„ Muž nosí klobouk, žena jenom šátek“.¹³⁸

Postavení ženy v romské rodině je „velmi nízké a podřadné a pro ni až potupující.“¹³⁹ Žena je zde považována za bytost menší důležitosti než muž, mnozí romští muži ženu považují „za menejcennú“¹⁴⁰, vzhledem k muži je žena „od nepamäti až na druhom siestě“¹⁴¹ a je „muži povinná projevovat pokoru a úctu“, ke které je „vedena od malička.“¹⁴²

Rozdílná hodnota muže a ženy se v tradiční romské kultuře projevuje také v posuzování pohlaví narozených dětí. I v tomto ohledu je preferováno narození mužského potomka.

¹³³ Jakoubek, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, Praha 2004, str.127

¹³⁴ Hübschmannová, M.: Několik poznámek k hodnotám Romů, In: *Romové v ČR*, Praha 1999, str.55

¹³⁵ Liégois, J.-P.: *Rómovia, Cigáni, kočovníci*, Bratislava 1995, str.75

¹³⁶ Manžel a manželka v romské rodině

¹³⁷ Lázníčková, I.: Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje, In: *Romové – O Roma* (kol.aut.), Brno 1999, str.53

¹³⁸ Romské přísloví. Lázníčková, I.: Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje, In: *Romové – O Roma* (kol.aut.), Brno 1999, str.53

¹³⁹ Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc, str.104

¹⁴⁰ Davidová E.: *Bez kolib a šiatrov*, Košice 1965, str.159

¹⁴¹ Stojka, P.: Postavení ženy v spoločenstve valašských Rómov, In: *Romano džaniben, III*, 1-2/1196, str.107

¹⁴² Lázníčková, I.: Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje, In: *Romové – O Roma* (kol.aut.), Brno 1999, str.53

Muž je zde tedy „něco více“ než žena, jdou li tak „romští manželé spolu po městě nebo po vesnici, jde žena obvykle několik kroků za svým mužem, obtížena nákupem a malými dětmi, zatím co muž kráčí před ní a dává tím najevo své vyšší postavení a svůj vztah k ní.“¹⁴³ Žena je v tradiční romské kultuře dle Davidové považována za bytost, která je „určená len pre svojho muža“¹⁴⁴, hodící se jen k tomu, aby „milovala, rodila a vychovávala děti, obstarávala jídlo a domácnost.“¹⁴⁵ Její status a hodnota se pak zvyšují s přibývajícím věkem a s porozeným počtem dětí. Nemůže-li mít žena děti, její postavení se zhoršuje a bývá na posměch druhým a její situace bývá komentována příslovím: „Strom, který neplodí, patří do ohně.“¹⁴⁶ Protože „ženská, která nemůže mít děti, je jako nepodařenéj chlap.“¹⁴⁷

Jedním z možných vysvětlení tohoto postavení ženy v romském společenství je skutečnost, že žena je považována z povahy své vlastní přirozenosti za *rituálně nečistou*, tento status je ženě připsán od narození bez ohledu na jejich schopnosti.¹⁴⁸ Její situace se pak mění až s příchodem menopauzy, kdy se společenské postavení žen zvyšuje a žena nabývá stejného společenského postavení jako muž.

Moje vlastní zkušenost týkající se chování mužů k ženám v Bystranech je taková, že velmi záleží na charakteru jednotlivých konkrétních mužů. Setkala jsem se s případy, kdy muži opakovaně zakázali svým ženám, aby se s námi šli například s dětmi projít, byť jen do blízkého parku a velice jednoznačně jim bylo řečeno, že jejich místo je doma, u dětí a sporáku. Tito muži se pak sami připojili k naší skupině a společně s námi se vydali za zábavou. Na druhé straně jsem se v Bystranech také setkala s mnoha muži, kteří dávali svým ženám větší volnost a prokazovali jim mnohem větší úctu a lásku. Co se tedy týče mého pozorování v Bystranech, neodvažuji se tento problém postavení žen nějak obecněji shrnout.

Rovnost také nepanuje ani mezi samotnými ženami, i zde nalezneme výraznou hierarchii. Asymetrickým můžeme například nazvat vztah tchyně a snachy, kdy se od *bori*¹⁴⁹ očekává „absolutní poslušnost bez jakéhokoliv odmítnutí“.¹⁵⁰

¹⁴³ Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc, str.104

¹⁴⁴ Davidová E.: *Bez kolíb a šiatrov*, Košice 1965, str.80

¹⁴⁵ Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc, str.104

¹⁴⁶ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.60

¹⁴⁷ Hübschmannová, M.: Několik poznámek k hodnotám Romů, In: *Romové v ČR*, Praha 1999, str.45

¹⁴⁸ Hübschmannová, M.: Několik poznámek k hodnotám Romů, In: *Romové v ČR*, Praha, 1999, str.50

¹⁴⁹ Mladá nevěsta, snacha. Lázníčková, I.: Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje, In: *Romové – O Roma* (kol.aut.), Brno 1999, str.56

¹⁵⁰ Hübschmannová, M.: Postavení a role některých členů tradiční romské rodiny, In: *Romano džaniben, III*, 1-2/1996, str.26

Tradiční romská kultura se pak výrazně liší v přístupu k mužské a ženské *nevěře*. Nevěra muže bývá tolerována, zatímco nevěra ženy se přísně trestá a mohla a může být důvodem ukončení manželství.¹⁵¹

V odborné literatuře se však také setkáme se zdánlivě protikladnými výroky k danému tématu. Na jedné straně, jak už jsme uvedli výše, se dočteme, že romská rodina je výrazně patriarchální, na druhé straně se však setkáme s názorem, že u mnoha romských rodin se lze setkat s „viacmenej doznievajucim *matriarchálnym* systémom“¹⁵² V romských rodinách se totiž setkáváme s výrazně *silnou pozicí matky*. Matka je ctěna svými syny, je idolem, je jí dána jakási vyšší moc vědět, matku je třeba poslouchat. Jakoubek pro tento jev uvádí zajímavé vysvětlení.¹⁵³

8.4.2. - Otec

Otec rodiny – „*o dad*“, má tedy v rodině nejvyšší postavení, býval nositelem profese, řemesla, živitelem a jeho úkolem bylo co nejdříve předat své znalosti o řemeslu svým synům, pokračovatelům rodu. V dnešní době se ale s tradičními romskými řemesly setkáme v osadách minimálně, tato tradice silně upadá a většina otců od rodin je v dnešní době bohužel bez práce. Tím otec přichází o roli živitele a nositele řemesla. Ve většině mnou zkoumaných rodin to ale jeho vysoký status nějak výrazně nesnižuje.

Otec též rozhoduje o věcech žen, které jsou mu podřízeny. Jinak se ale samozřejmě o „ženské“ věci nestará, výchova dětí a každodenní obživa rodiny je v kompetenci matky. Romský muž je navenek i uvnitř hlavou rodiny, nositelem i ochráncem její prestiže.¹⁵⁴

¹⁵¹ Více k tomuto tématu v kapitole 9. manželství

¹⁵² Horváthová, E.: *Cigáni na Slovensku*, Bratislava, 1964, str.27

¹⁵³ Jakoubek uvádí, že uvedené skutečnosti se někteří autoři snažili vysvětlovat evolucionisticky tak, že v postoji matky viděli pozůstatky předcházejícího matriarchálního období. Jakoubek však s tímto přístupem nesouhlasí a zmínované protichůdné skutečnosti vysvětluje zajímavým odkazem na teorii Morrise Oplera.¹⁵³ Opler tvrdí, že každé kultuře panuje určitý dominantní vzorec, který celou tuto kulturu integruje a směřuje ji určitým jedinečným směrem. Dle jeho pojetí neexistuje v kultuře jeden převládající princip organizace, který by určoval její celkový charakter, ale je to svazek navzájem provázaných *kulturních témat*, které kontrolují a řídí jednání členů daného společenství. Aby pak nedošlo k jednostrannému vychýlení kulturního systému převahou jednoho z témat, jsou některá témata vyvažována *kontratématy*, které fungují jako omezující faktory a zaručují následnou rovnováhu systému.

Jakoubek pak dále uvedené schéma používá k interpretaci skutečnosti, týkající se postavení muže a ženy v tradiční romské komunitě a dle něj je kulturní téma mužské dominance vyvažováno kontratématem výrazné pozice matky, což brání tomu, aby se toto téma mužské dominance nestalo příliš silným a neohrozilo rovnováhu dané kultury. Jakoubek, M.: Rom, Romni a Morris Opler, In: Hirt, T.: Specifika romské religiozity In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.71

¹⁵⁴ Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 1995, str.104

8.4.3. Matka

Žena – matka – „e daj“, má v rodině postavení podřízené, i když na ní závisí každodenní

chod domácnosti, obstarávání potravy a výchova dětí. Má často ekonomicky důležitější roli, neboť musí zabezpečit přežití své rodiny – hospodařit s penězi, postarat se o jídlo a o oblečení. Je také povinna projevit úctu a pokoru svému muži, ke které byla odmalička vedena.

Muž nesoucí „zajdu“ plnou dřeva – nedaleko osady Žehra

Muž na veřejnosti neprojevuje své city k ženě. Nevede ji za ruku, netlačí kočárek, nenesí vodu, nenesí nákup atd. Nést „zajdu“- plachetku, ve které ženy nosí na zádech všemožný náklad, to by byla dříve pro muže největší potupa, dnes se ovšem lze s tímto případem setkat, takže tato přísná struktura se poněkud uvolňuje.¹⁵⁵

Ženy si dříve ještě přivydělávaly sběrem lesních plodů (borůvky, maliny, houby), anebo třeba sběrem léčivých bylin či prodejem výrobků svého muže, byl-li to řemeslník. Možností byl i prodej vlastních výrobků (šňůrky, tkanice, provazy, šetky, kartáče, metly, koberce ze zbytků látek), nebo popřípadě žebrání, někdy i drobné krádeže na poli, či v kurníku, nešlo-li to jinak...¹⁵⁶ V Bystranech si dodnes některé rodiny přilepšují výrobou metel a košíků, které roznášejí po vesnicích, a které nabízejí gádžům. Většinou se z této cesty vracejí se *zajdou* plnou obnošených oděvů, někdy i darovaného jídla a s penězi za prodané výrobky.

Žena musí sehnat dostatek prostředků na to, aby připravila *jídlo* pro rodinu. Nejčastějším jídlem usedlých Romů jsou brambory (*grul'i*, *grul'e*), dále jídla moučná - *haluški* (s masem, zelím, tvarohem nebo slaninou), pirohy s tvarohem (*pišota*) a placky z mouky a vody pečené na kamnech (*marikl'a*), nebo polévka, většinou vývar se zavářkou (*gomboda*).¹⁵⁷

¹⁵⁵ Poznámky z přednášek Arne Manna na fakultě humanitních studií v Praze.

¹⁵⁶ Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 1995, str. 106

¹⁵⁷ Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 1995, str. 86

Velmi oblíbená jsou také plněná střeva (*goja*), ze kterých se dělalo tradiční a i dnes velice oblíbené jídlo, jakási falešná klobása. Střeva se pečlivě propláchnou vodou a umyjí a naplní buď jen moukou, nebo směsí brambor s česnekem a cibulí, dají se povařit, případně se zapečou, má-li rodina k dispozici funkční troubu. Romskou pochoutkou jsou také uzená žebírka, dále tzv. *golubci*, což je mleté maso s rýží, zabalené v zelném listě.

Příprava tradičního jídla goja, Bystrany

Lacková se zmiňuje, že v zimě, když nebylo co jíst, kopali Romové na poli zmrzlé brambory – *kirňavki* – chodili je vyhrabávat z pod sněhu. Vnitřek brambor se drobil na mouku a z ní se pak dělali placky.

„Strašně to páchlo. Ženské tu páchnoucí hmotu smíchaly s vodou a upekly z toho placky. I placky páchly a byly gumové jako podešev. Jedli jsme to a byli jsme rádi, že máme co do pusy.“¹⁵⁸

Důležité je také dodržování jistých, někdy až *magických zásad* při vaření jídla. U Romů je vaření a jídlo obřad. Žena si před vařením musí umýt ruce a některé ženy vaří v šátku, aby do jídla neupadl vlas. Když se stane, že jí vlas do jídla upadne, jídlo se vyhodí. Kdyby romský host našel v jídle vlas, nikdy by se už u této rodiny nenajedl. Báł by se, že ho chtějí očarovat. Vlas je totiž v romském společenství známým magickým prostředkem, jak si přivábit muže atd...

Nádobí musí být samozřejmě čisté a vařit se musí nejen s čistýma rukama, ale také „s čistým srdcem“ (*žuže jileha*).¹⁵⁹ Když jde žena vařit našťvaná, nebo se steskem v srdci, věří se, že může zlého ducha zavařit do jídla. Vařit se má tak, aby po jídle bylo člověku dobře nejen u žaludku, ale i u srdce.¹⁶⁰

Romové jídlo nikdy neohřívají a dodnes neohřívají a ani neskladují, považují to za rituálně nečisté. To co se nedojí, se automaticky vyhodí nebo odnese případnému domácímu zvířectvu. Staří Romové říkali, že ve zbytcích sídlí nemoc a červi (*kirme*), a že tyto zbytky ochutnávají duchové zemřelých (*mule*) a jejich mrtvolný pach (*sagos*) vejde posléze do člověka. Podle

¹⁵⁸ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.55

¹⁵⁹ Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1998, str 58

¹⁶⁰ Lázníčková, I.: Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje, In: *Romové, tradice a současnost*, Brno 1999, str.54

Romů, zbytky jídla mrtví otravují hnilobou.¹⁶¹ A také je u nich zvykem, že se nesluší sníst z talíře všechno. Pokud jste u Romů na návštěvě a sníte z talíře i poslední sousto, znamená to pro ně, že máte ještě hlad, a že jste hladovec (*bokchalo*). Romové také talíř nikdy nevylizují, z takového talíře by už nikdo z nich nejedl, byl by pro ně nečistý.¹⁶² Taktéž jídlo, které padne na zem, se vyhodí. Jenom největší degeš jí podle Romů jídlo zvedlé ze země.¹⁶³

Lacková vzpomíná: „Byli jsme vychováni tak, že se nesmíme na jídlo vrhnout, i kdybychom umíraly hlady. Museli jsme čekat až nás dospělí vybídnu. Za mých mladých let byl takový zvyk, že se děvčata styděla jíst před chlapci a chlapci před děvčaty. To by opravdu raději umřely hlady, než aby jeden před druhým vzal jídlo do pusy a přežvykoval.“¹⁶⁴

8.4.4. Děti

Postavení ženy se v romské komunitě upevňuje opakovaným mateřstvím. *Děti (čhavore)* jsou největším bohatstvím rodiny. Neplodnou ženu společenství lituje, někdy ale je také ku posměchu. Když zůstane manželství dlouho neplodné, může muž ženu opustit, ačkoliv tradiční romské manželství za normálních okolností zůstává svazkem na celý život. Neplodnost je dáována za vinu ženě.

Děti jsou v romských rodinách odmala vedeny k samostatnosti. Větší péče je věnována

těm nejstarším, ty se později musí starat o své mladší sourozence a vypomocť tak matce s chodem domácnosti. *Baro phral* – tj. nejstarší syn, má stejnou úctu a zodpovědnost jako hlava rodiny, v případě otcova úmrtí přebírá jeho úlohu a musí ho poslouchat i matka. Stará se také o výchovu sourozenců, hlídá je a brání. *Baro phen* – tj. nejstarší dcera, je zapojena velmi brzo do chodu domácnosti, pod dohledem matky se od mala učí pečovat o mladší sourozence.¹⁶⁵

Každé dítě má v rodině své opravdové povinnosti. *Dceru – e čhaj*, matka vede k čistotě, i té rituální, týkající se zejména jídla a učí

Baro phen

je odmala jak být dobrou ženou, jak fungovat v domácnosti, pokoře vůči mužům a správnému chování, které od nich bude vyžadovat tchyně (*sasvi, sasuj*) a tchán (*sastro*) v rodině jejich budoucího manžela (*džamutro*).

¹⁶¹ Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1998, str.58

¹⁶² Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1998, str.58

¹⁶³ Tamtéž, str.58

¹⁶⁴ Tamtéž, str.52

¹⁶⁵ Lázníčková, I.: Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje, In: *Romové, tradice a současnost*, Brno 1999, str.54

Synové (čhave) pracovali dříve společně se svými otci, odmala se učili jejich řemeslu tím, že jim pomáhali a kontinuita tak mohla být zachována z otce na syna. Chlapci také chrání z pozice mužů své sestry a dohlíží, aby některá z nich nepřišla příliš brzy o svou početnost. Mnohdy je doprovázejí na každém jejich kroku, dokud se děvčata nevdají.¹⁶⁶

Více vítaným potomkem je ve většině rodin právě *chlapec (o čhavo)*, protože dokud se neožení, putuje jeho příjem do rodiny. Také jak se říká, kluk neudělá „ostudu“ – tzn. neotěhotní.¹⁶⁷ Jak už bylo řečeno výše, romská rodina je *patrilokální*, takže když se syn ožení, přivede do rodiny svou ženu, což zaručuje další pracovní sílu a příjem. Naopak dcery odcházejí většinou do rodin svých mužů, a tím rodina o jednu pracovní sílu přichází. Početné rody mají také uvnitř familije výraznější postavení, větší hlas při řešení důležitých rodových otázek. Nejmladší syn také obvykle zůstává v domě, stará se o své rodiče a za to mu po jejich smrti zůstane jejich rodinný dům (*kher*).

Výchova početných potomků je v prvních letech života ponechána jenom na matce.¹⁶⁸ V útlém věku tedy dbá na dítě matka¹⁶⁹, společně s prarodiči, později v pubertě dohlíží na děti

otec, který je přísnější. A tak i když už jsou děti dospělé a mají svoje rodiny, často hledají pomoc a radu u své matky. Hlavně dcery, když odejdou do rodin svých mužů, ale i synové u ní nacházejí útěchu při řešení svých problémů a starostí.¹⁷⁰

„Nane čhave, nane bacht.“ „Nejsou děti, není štěstí.“

Výchova dětí navíc probíhá velice tolerantně, někdy i nekriticky, protože Romové nade vše milují své děti, které v sobě nesou příslib zachování rodu. Děti mají velkou volnost a svobodu.¹⁷¹ Učí se především nápodobou, a je-li jim něco vštěpováno záměrně, pak je to úcta a

¹⁶⁶ Tamtéž, str.55

¹⁶⁷ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.84

¹⁶⁸ Hübschmannová, M.: Mláď, článek uveden na internetovém serveru www.romea.cz

¹⁶⁹ Když jsem navštívila romskou osadu Bystrany a při rozhovoru jsem se nějakého muže zeptala kolik má dětí, odpověděl: „Čtyři, ale nemám je já, má je moje žena“, a potutelně se usmíval a usrkával „jablečné výtečné“, tj.jablečné víno velmi levné....

¹⁷⁰ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.84

¹⁷¹ „Školní vzdělanost stojí většinou v hodnotovém žebříčku Romů hluboko pod touhou získat co nejvíc peněz a alespoň hmotně se vyrovnat gádžům. I když většina Romů neumí pořádně číst a psát, umí výborně počítat. Je to ale způsobeno tím, že škola neposkytuje romským dětem to, co by od ní očekávali, nerespektuje jejich jazyk ani rozdílné kulturní a sociální podmínky. Většina rodičů nemůže dětem, které nezvládají školu, pomáhat, protože učivo sami neovládají. Hübschmannová, M.: Rodina, článek uveden na internetovém serveru www.romea.cz

poslušnost ke starším. Příkaz *úcty ke starším* se týká i starších sourozenců. Dětem je ponechán velký prostor také v „míchání se“ do záležitostí dospělých, mohou si vzít kdykoliv slovo a je jim dokonce nasloucháno. Děti si většinou chodí kam chtějí, berou si co chtějí, rozhodně si nikdy nemusí říkat o jídlo, prostě si ho vezmou a to jak u své matky tak u své tety či jiné příbuzné.

Romské dítě v tradiční romské rodině ale také slyší od malička co, kde a kdy smí říkat, a co ne. Ví, že je „*bari ladž*“ – „velká ostuda“ užívat „*džungle lava*“ (sprostá slova) před dospělými, ba i před nejstarším bratrem. Protože nejstarší bratr zastupuje ve výchově otce i matku, dohlíží, aby se mladší sourozenci chovali „*pařivales*“ (uctivě, slušně) a nedělali rodině ostudu před lidmi. Hrubá řeč je totiž mezi tradičně vychovávanými Romy považována za degešství. A slovo degeš je snad nejhorší romská nadávka.¹⁷²

„Nalačo lav avel avri andal o muj sar čiriklo, al'e aňi šel graja les na cirdena pale.“

„Ošklivé slovo ti vyletí z pusy jako pták, ale ani sto koní je nezatáhne zpátky.“¹⁷³

Boj s rodičovskou (rodinnou) autoritou je ale v romské rodině (na rozdíl od rodin majoritní populace) nemyslitelný. I když mladí Romové vytvářejí v tomto věku vrstevnické skupiny, jsou tyto skupiny složeny pouze ze stejně starých členů rodiny a nevedou tedy své členy k vzepření se rodině. Jak jsme uvedli výše, pravdu má vždy rodina jako celek a mladý Rom z tradiční rodiny se tedy proti rodině nebouří a zůstává i nadále především jejím členem.¹⁷⁴

Jednou z hlavních příčin, proč děti ve škole učivo nezvládají, je samozřejmě odlišnost jazyka, ve kterém se látka vyučuje, od jejich rodného jazyka, kterým mluví doma. Jejich slovní zásoba slovenského jazyka oproti ostatním dětem je poloviční a tím je pro ně těžší pochopit přesný význam některých slov. Slovenská škola zpravidla nedokáže tento nedostatek napravit a tak děti propadají a později jsou přefazeny do zvláštní školy, jejich vývoj se pak ještě více zpomalí a problém se přenáší z generace na generaci.

V Bystranech mi děti vyprávěli, že zde jsou školy dvě. Jedna pro děti gádžů a ta druhá pro děti romské. Všechny se shodli na tom, že by raději chodili do školy společně s bílými dětmi a nebyli takto oddělovány. V romské škole v Bystranech se vyučuje slovensky, ale děti mi prozradili, že učitelka je Romka a některá slova, kterým děti nerozumí, jim vysvětluje v romštině. O tom je ale zakázáno mluvit. Děti si musí své knihy a učebnice nechávat ve škole, nesmí si je nosit s sebou domů do osady. Většina dětí, se kterými jsem mluvila, už někdy propadlo, pouze dvě z nich se učí velmi dobře a ještě nikdy nepropadli.

¹⁷² Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1993, str.101

¹⁷³ romské přísloví, tamtéž, str.101

¹⁷⁴ Sekyt, V.: Romské tradice a jejich konfrontace se současností, In: Jakoubek, M., Hirt, .: *Romové: Kulturologické etudy*, Plzeň 2004, str.205

8.4.5. Starší

Svět dospělých a svět dětí není v komunitě oddělen a tak různé generace tvoří všechno společně. Děti se tak díky přítomnosti mezigenerační rodiny učí rychle navazovat sociální kontakty a cítit vzájemný respekt. Učí se tak od prarodičů (*phuro dad*, *papus* – dědeček a *phuri daj*, *baba* – babička) a tito staří lidé jsou hluboce ctěni a váženi. Neexistuje, aby se v tradiční romské rodině dědeček či babička ocitli v domově důchodců, stejně tak jako neexistuje, aby se v takové tradiční rodině děti ocitli v dětském domově. Staří lidé jsou ctěni pro svou moudrost a znalost světa, jejich názor má velkou

„Bud' uctivý ke starým lidem,

i ty jednou budeš starý.“ ¹⁷⁵

váhu a jejich rodinám by ani nepřišlo na mysl, že by s nimi neměli dožít až do konce jejich dnů. ¹⁷⁶

Moudrost je uprostřed romské komunity vysoce ceněna. Předává se prostřednictvím *vyprávění (vakeriben)* o zkušenostech starších lidí, formou *příběhů (vyprávění o životě – pal o dživipen, vyprávění o předcích – pal o dada, vyprávění o mrtvých – pal o mule), pohádek a mýtů (paramisa), hádanek (garude lava), přísloví (god'aver lava), či vtipů (pherasa)*. ¹⁷⁷ A právě v nich je zachováno duchovní bohatství, životní filosofie a etické normy Romů.

„Tu býva dědo taký, on také frky hovorí. Zná ich bars dobre rozpráváť. A aj staré príbehy.“ ¹⁷⁸

Dnes je tato tradice u mladší generace vytlačována především pod vlivem televize, tito mladí nejeví nějaký velký zájem tato vyprávění poslouchat. U některých starých lidí v Bystranech je to však tradice stále živá.

¹⁷⁵ Romské přísloví, In: Hübschmannová, M.: Stáří, článek uveden na internetovém serveru www.romea.cz

¹⁷⁶ Hübschmannová, M.: Rodina, článek uveden na internetovém serveru www.romea.cz

¹⁷⁷ Lázníčková, I.: Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje, In: *Romové, tradice a současnost*, Brno 1999, str.57

¹⁷⁸ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 21.3.2007)

8.4.6. Instituce vajdovství

Zvláštní postavení uprostřed rodových celků komunity měl jejich *vajda* – *čhibalo*. Byl to starší a vážený muž, hlava celé skupiny, ale dá se říci, že jeho pravomoci pravděpodobně nikdy

nedosahovaly takového rázu, jako je tomu u vajdů olašských. *Čhibalo*, někdy také *phuro šero*, *mujalo* nebo *phuro dad*, byl mluvčím komunity, požíval značnou autoritu. Byl volen, funkce nebývala dědičná. Jeho funkce byla omezena vždy výhradně na rodinu, kterou reprezentoval. Nemuselo jít o nejbohatšího

Stáří a mládí, Bystrany

muže skupiny, spíše o nejmoudřejšího a nejzkušenějšího, čím byl člověk starší, tím byl uznávanější.¹⁷⁹ *Vajda* hrál důležitou roli při svatebních obřadech, přednášel svatební formuli, když oddával mladé manželské páry, loučil se se zemřelými na pohřbech.

S rozpadem společenských norem a z důvodů smíšení různých rodin do jedné osady ovšem v poslední době jeho autorita upadá. *Vajda* byl totiž vždy autoritou rodovou, v podstatě se jednalo o „rodového náčelníka.“ Jednotlivé romské rodiny vždy tvořily příbuzenské celky, v jejichž čele tento *vajda* stál. Když pak z nejrůznějších důvodů došlo k tomu, že v osadách žije více různých rodin, tato instituce samozřejmě ztrácí smysl. Není tedy překvapivé, když se v osadě za *vajdu* vydává více osob, jedná se zřejmě o reprezentanty jednotlivých rodů, kteří se navzájem neuznávají, protože pro zdejší obyvatele je těžké přijmout autoritu z jiného rodu, než je ten vlastní.

Bystranští Romové, mluvili-li v dnešní době o *vajdovi*, mají na mysli současného starostu obce Bystrany. Mnoho z nich ale vzpomíná na *vajdu* „uja Jáciho“, což byl zřejmě člověk velice charismatický a oblíbený a byl pravděpodobně posledním *vajdou* v tradičním slova smyslu. Zastupoval tedy osadu a jeho funkce se nekryla s funkcí starosty obce.

¹⁷⁹ Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 1995, str.100

8.4.7. Phuri daj

Kromě vajdy má v osadách také výsostné postavení, hlavně mezi ženami, stará žena, matka – *phuri daj*, která za dlouhá léta nastřádala zkušenosti z pozorování vztahů mezi členy své široké rodiny a z pozorování přírody a přírodních úkazů. Mohlo jít o manželku vajdy, ale

v mnoha případech nemuselo. *Phuri daj*, nebo *drap daj*, nebo také *braterkyňa* je jakousi čarodějkou, léčitelkou, umí vykládat sny, dříve chodila k porodům, umí léčit a čarovat (povíme si o tom ještě později) a je tedy uznávanou autoritou.¹⁸⁰

Ještě dodnes najdete mezi Romy některé takové ženy – bosorky, které jsou ostatními považovány za schopné provádět nejrůznější kouzla a čáry.¹⁸¹

Phuri daj, Bystrany

Při návštěvě osady Bystrany bylo zřejmé, že systém vzájemného soužití tradiční široké romské rodiny funguje velmi dobře dodnes. Pomáhá tak dospívajícím dětem, které si později založí vlastní rodinu, a to nejen ekonomicky...

V osadě žije několik mladých párů u rodičů nevěsty nebo ženicha (dříve nevěsta vždy odcházela do rodiny ženicha), záleží na tom, kde se pro ně najde více místa. Syn, nebo zeť pak odevzdává peníze matce, která vaří a hospodaří pro všechny. Teprve až s příchodem druhého či třetího dítěte na svět se mladá rodina stabilizuje, a má-li štěstí, dojde k jejímu osamostatnění a zmůže se na vlastní přístřešek, byt či domek.

¹⁸⁰ Lázníčková, I.: Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje, In: *Romové, tradice a současnost*, Brno 1999, str. 53

¹⁸¹ více k tématu v kapitole 12.2.

9. DOSPÍVÁNÍ A VÝBĚR PARTNERA

Dívky – čhaje v Bystranech

„Při první menstruaci se z děvčátka (*čhajori*) stala dívka (*čhaj*) a první žena v rodině, která to zjistila, musela dát děvčeti obrovskou facku, takovou, aby měla celý den červenou tvář. Věřilo se, že děvče pak bude hezké, dlouho mladé a hlavně odolné pro život. A že ponese bez reptání svou životní zajdu, tak jako bez hlesnutí neslo tu facku. A že bude očekávat neočekávané.“¹⁸²

Tento zvyk nenadálé facky, je dodnes v mnou zkoumané lokalitě plně zachováván.

„Radka nédávno dostala menštruáciu a ona ešťa nēveděla, že čo to je. A keď to povedala jej mame – Magdē, tak Magda jej dala facku. Nieviem prečo sa tak robí, oni povedajú, že to tak lepšie.“¹⁸³

Nahota se u Romů považuje za velikou hanbu teprve od chvíle, kdy se na ohanbí nebo v podpaží objeví první chloupek. Děvče dříve nesmělo chodit ani s pažemi obnaženými a muž v trenýrkách s nahýma nohama býval považován za blázna, nebo necudu.¹⁸⁴

Jak už bylo řečeno výše, jakmile se z děvčátka stane dívka, nesmí se pohybovat po osadě sama, pouze pod dozorem svých bratrů, kteří ji ochraňují. Jakmile se nějaký chlapec s dívkou do sebe zamilují, jsou označováni *pirano* (milý) a *piraňi* (milá).¹⁸⁵

Výběr manželského partnera je pro celou rodinu záležitostí zásadního významu. Je limitován tím, do které rodiny se člověk narodil, velkou roli hraje také osada jako celek, a to z důvodu rituální nečistoty. Jako členové komplexní rodiny a také fajty mají mladí lidé omezený okruh partnerů, s kterými se mohou seznámit. Návštěvy se uskutečňují pouze

¹⁸² Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.84

¹⁸³ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 18.3.2007)

¹⁸⁴ Tamtéž, str.84

¹⁸⁵ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.84

v osadách, kde už má daná rodina či fajta příbuzné. Okruh osad kam se jezdí na námluvy je tedy předem určen.¹⁸⁶

Někteří rodiče také upřednostňují volbu partnera z *vlastního lokálního společenství* – osady. Lépe tak znají rodinu budoucího zete nebo nevěsty a mladou rodinu pak mají blízko sebe.

V minulosti existovala velmi silná endogamie romských skupin a i dnes se v některých případech sňatky s příslušníky jiných skupin nebo s „*bílými*“ pocítují více či méně jako porušení určité vnitřní normy skupiny. Sňatek s „*bílým*“ partnerem mohl být mnohdy více tolerován, než sňatek s partnerem z jiné romské skupiny. Oba případy ale mohly vést k vyloučení jedince a jeho budoucí rodiny ze společenství. Od konce války se ovšem situace mění a spojení s neromským partnerem bývá u některých romských skupin považováno okolím spíše za prestižní. Najdou se i případy, kdy muž přejímá příjmení své „*bílé*“ manželky a tím se distancuje od své romské rodiny.¹⁸⁷

Výběr partnerů dodnes závisí u některých romských rodin převážně na rodičích, zejména na otci, případně na nejstarším bratrovi.¹⁸⁸ Ti rozhodují, kdo přijde k nim do rodiny nebo do jaké rodiny se naopak přivádá jejich dcera.

Důležité je, aby dcera uzavřela dobré manželství a aby se tak spojily dvě rodiny a docílila se tak ještě větší *společenská prestiž*. Takto dohodnutá svatba se tedy může odehrát pouze mezi rodinami, které jsou materiálně na stejné úrovni, nebo případně je-li jedna z rodin na tom o trochu lépe. Nikdy se však nejde pod úroveň vlastní sociální skupiny (např. provdat se do Letanovců, by byla ostuda pro celou rodinu, nebo je rodina alkoholická, špinavá, jí psí nebo koňské maso – a nese s sebou hanlivé označení dupki, degeš, rukoňare...)¹⁸⁹

Arne Mann uvádí příklad, kdy se stávalo, že se do sebe zamilovali chlapec s dívkou proti vůli svých rodičů, což sebou přinášelo konflikty mezi rodinami. Pokud ale zamilovaný pár strávil někde společnou noc, nezbyvalo, než sňatek uskutečnit.¹⁹⁰ I když rodiny mladému páru nakonec odpustily, stávalo se, že je před tím veřejně, pro výstrahu ostatních, potrestaly. Za tento přestupek ovšem nehrozilo Romům vyloučení z komunity, tímto nejhorším trestem bývá mezi Romy odsuzován například *incest*. Vůle rodičů se také výrazně projevila, pokud

¹⁸⁶ Budilová, L., Jakoubek, M.: Příbuzenství v romské osadě, In: Jakoubek, M., Hirt, T.: *Romové: Kulturologické etudy*, Plzeň 2004, str.45

¹⁸⁷ Mann B.A.: Základné znaky svatby Cikánov – Romov na východnom Slovensku, In: *Slovenský národopis*, Bratislava 1989, str.113

¹⁸⁸ Mann B.A.: Základné znaky svatby Cikánov – Romov na východnom Slovensku, In: *Slovenský národopis*, Bratislava 1989, str.113

¹⁸⁹ Mann B.A.: Základné znaky svatby Cikánov – Romov na východnom Slovensku, In: *Slovenský národopis*, Bratislava 1989, str.113

¹⁹⁰ Mann B.A.: Základné znaky svatby Cikánov – Romov na východnom Slovensku, In: *Slovenský národopis*, Bratislava 1989, str.115

děvče otěhotnělo ještě před svatbou, rodiče i celé společenství pak přinutilo oba partnery uzavřít manželství.¹⁹¹

„Dřív bývala romská děvčata poctivá. Neexistovalo, aby se holka s nějakým chlapcem milovala jen tak. Jestliže spolu něco měli, byla z toho veřejná ostuda a buď spolu museli pak žít, anebo bylo děvče znemožněné někdy na celý život.“¹⁹²

Příležitostí, kde se sňatky mladých domlouvaly, byly a dodnes jsou například *poutě* (na Slovensku Gaboltov, V Čechách Osek u Děčína a na Moravě například Svatý kopeček u Olomouce), které jsou pro Romy spíše společenskou, než náboženskou záležitostí, je to příležitost, jak se setkat se svými příbuznými a známými a při které se obhlížejí budoucí partneři.¹⁹³

„Poutě byly pro Romy nádhernou událostí, scházeli se zde tisíce Romů z celého okolí. Romové někdy už přicházeli na místo týden předem, nocovali u svých příbuzných. Poutě byla příležitostí, kde se mohly setkat i s Romy z daleka, například Romy polskými, maďarskými nebo ruskými. Dovídali se o sobě navzájem, jak žijí, kdo co jí, kdo se jak živí, kdo si koho vzal...Poutě byla tržiště senzací, informací, sjezd, kongres, konference, festival. Za války se ovšem Romové nesměli hnout z osady a koho chytili tam, kde neměl domovské právo, toho poslali do pracovního tábora. Tím skončili poutě pro Romy.“¹⁹⁴

Někteří rodiče zasňubují své děti už ve velmi *útlém věku*. Důvodem bývá přátelství rodičů, snaha o zachování rodinných vztahů nebo naopak navázání nových, příslušnost ke stejné skupině.

„Pokud Romové nebyli příbuzní a našli v sobě zalíbení, dohodli se, že sezdají své děti, aby se z nich stala rodina. Někdy takhle sezdali i děti, které se ještě nenarodili.“¹⁹⁵

¹⁹¹ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.65

¹⁹² Tamtéž, str.87

¹⁹³ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.33

¹⁹⁴ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.33

¹⁹⁵ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.87

10. ZÁSNUBY A SVATBA

Romské děti dospívají průměrně dříve, než děti neromské a tak i sňatky nebo partnerské vztahy se uzavírají v mnohem mladším věku. Dívky se často vdávaly už ve 13 nebo 14 letech, chlapci se ženili třeba už v 15 – 16 letech. Bylo-li děvčeti 17 let a ještě nebylo vdané, bála se její matka, že jí doma zůstane na „zasmrádlý tvaroh“ (pro purano ciral).¹⁹⁶

Spojení do manželského svazku je pro Romy stejně přelomovým okamžikem v životě jedince a komunity, jako narození dítěte nebo smrt blízkého člověka. Takovýchto obřadů a zvyků se celá komunita účastní, patří k těm nejhlavnějším událostem

Na vdávání ?

společenského života. Romové neuzavírali v minulosti úřední sňatek, ačkoliv od poloviny 18.století k tomu byli různými formami donucování pod hrozbou trestů. Přesto nebyla tato nařízení většinou dodržována a tradiční způsob uzavírání sňatků se v některých případech udržel až do 50. – 60. let, některé zlomky obřadu až do doby současné.¹⁹⁷

10.1. Obřad mangavipen

Uzavírání manželství se u Romů děje formou obřadu *mangavipen*. Tento termín je odvozen od slova „*te mangel*“, což v překladu znamená „žádat, prosit“ a značí tedy něco jako zásnuby, lepší pro překlad je slovenský termín „*pytačky*“. Po předběžné domluvě rodičů – takže ženich nemůže být odmítnut, navštíví obyčejně v sobotu svátečně oblečená rodina ženicha rodinu nevěsty. Skupinu těchto lidí tvoří : *ženich (terno)*, jeho *rodiče a sourozenci*, jeho *kmotr (kirvo)* a *kmotra (kirvi)*, případně hudebníci. S sebou přinesou pohoštění (pálenku, zákusky , koláče, atd...). Očekává je *nevěsta (terňi)* s rodinou a pohoštěním (obvykle kuřecí polévka, pečené kuře, řízky, bramborový salát, káva atd...)¹⁹⁸.

¹⁹⁶ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.102

¹⁹⁷ Mann B.A.: Základné znaky svatby Cikánov – Romov na východnom Slovensku, In: *Slovenský národopis*, Bratislava 1989, str.115

¹⁹⁸ Tamtéž, str.114

„Mama neveděla, že ma pridú pýtať. Mama bola v Košiciach a nikto neveděl. Bo oni ho nikto nĕchceli. Moja mama, moj oĕec, nikto. Lebo oni sŭ taká rodina, že oni len po pitkoch. A my máme takú rodinu, že len my sa tu voláme Krošĕenovci. Tu sa vĕeci volajú Horváthovci, to sŭ taká velká rodina, len tá naše je malá, my nĕmáme tu takých blízkyĕh , len ĕo my. A moja mama nĕhcela, že bysom sa vydávala do takej rodiny, bo oni len piť, popijat a potom bitka. No a tak ja som sa bala jej povedať. A oni, jeho rodina, z niĕoho niĕ kupovali palenky a moja mama akurát priĕla z Koĕic, bola po nákupoĕa priĕla a jeho rodina priĕla ku nám hore, takú dĕvenú chalŭpku sme mali a oni priĕli s gitarami, palenky vel’a.... Moj oĕec aj moja mama len oĕi vyvalili, že kde oni idú a ja som potom ŕla mame povedať, že to oni idú mĕa popýtať. Mama niĕ nĕmala pryryĕtované, niĕ! No ale vtedy uĕ nemohla niĕ robiť, tak ma poslala pre liter palenky. Ale ona nĕhcela, že aby som sa za nĕho vydala.“¹⁹⁹

Samotný obĕrad mŭže říditi buď otec ŕenicha, pĕipadnĕ otec nevěsty, kmotr, anebo ŕenichŭv nejstarĕi bratr. Vĕtĕinou tuto funkci vĕak vykonával vajda - pĕirozená autorita osady – *ĕhibalo*. Oddavaĕ vyprosí nejprve dceru od jejich rodiĕŭ, ti dají pĕislib, mluví se také o věnnĕ, které si pĕitomní mohou prohlĕdnout. Teprve potom zavolají do té doby nepĕitomnou nevěstu a metaforickoŭ se jí ptají zda se svatboŭ souhlasí. Nejznámĕjší metaforoŭ je otázka: „*Phusa, abo ŕenos?*“ (*Sláma nebo seno?*). Když odpoví: „*Seno!*“, znamenala to odmĕtnutí, naopak odpovĕď: „*Sláma!*“, znaĕi kladnou odpovĕď. Po vyslovení jejího souhlasu provede oddavaĕ samotný obĕrad. Zaváŕe mladým ruce ŕátkem (dnes uĕ se v nĕkterých lokalitách ruce vĕtĕinou nesvazují, pouze vzájemnĕ pĕekříží) a do dlaní (ĕi dnes uĕ vĕtĕinou do pohárkŭ) jim nalije víno nebo pálenku, kterou si z dlaní (nebo pohárkŭ) vzájemnĕ vypijí. Následuje polibek a pĕípadná výmĕna prstýnkŭ. Od této chvíle jsou romským spoleĕenstvím považováni za manĕele, kteří spolu budou ŕít a ploditi dĕti, i když ĕírkevní nebo *obĕanská svatba – bijav* dĕive následovala tĕeba až po nĕkolika letech.

Po obĕradĕ mangavipen nastává *velkolepá oslava a volná zábava* vevnitĕ i venku tĕmĕř v celé osadĕ, novomanĕelĕ se pĕi této pĕíleĕitosti obyĕejnĕ vzdálí do domu ŕenicha, který je pĕrázdný a proĕijí svoŭ *svatební noc*. Sexuální styk obou partnerŭ se ovĕem dnes pĕipouĕtí uĕ pĕed obĕradem mangavipen. Zábava zatím pokračuje až do rána, druhý den odchází nevěsta bydlet do manĕelova domu (ménĕ ĕasto je tomu obrácenĕ).²⁰⁰

¹⁹⁹ Informátorka B.ĕ., 36 let, romská osada Bystrany (záznam 19.11.2006)

²⁰⁰ Mann B.A.: Základné znaky svatby Cikánov – Romov na východnom Slovensku, In: *Slovenský národopis*, Bratislava 1989, str.114

10.2. Sňatek formou útěku

Druhá možná forma uzavření sňatku se realizuje v případě, že někteří z rodičů s výběrem partnera svého dítěte nesouhlasí. Mladí tuto situaci řeší tak, že *utečou (te denašel)* k rodině do jiné vesnice nebo případně do Čech. Tito příbuzní pak oznámí rodičům uprchlíků, že přebývají u nich (telegramem, dopisem) a nejčastěji matka pak vycestuje za nimi. Po návratu do obce (což mohou být 2 týdny ale také 2 měsíce) rodiče obou partnerů uspořádají mangavipen. I v případě, že se po návratu tento obřad neuskuteční, jsou mladí považováni za manžele.²⁰¹ Obřad mangavipen i uzavření manželství formou útěku jsou v romském společenství považovány za právoplatnou formu uzavření manželství se všemi následky.

10.3. Svatební veselí – bijav

*Občanskému (civilno vera) a církevnímu sňatku (solacharel, andre khangeri vera) se nepřipisoval, a v některých lokalitách dodnes nepřipisuje, velký význam. Občanských sňatků se většinou účastní pouze ženich, nevěsta a svědkové. Církevního sňatku se zúčastňuje široké společenství rodiny a lokální pospolitosti – osady. Tyto sňatky jsou uzavírány většinou až po několikaletém soužití, často za účelem dosažení církevního křtu pro své děti.*²⁰²

*„Keď som mala bijav, tak to už som mala malú Martinu. Ale to len tak som si všetko povybavovala, bo my sme nechceli veľkú svatbu, na to sme nemali peniaze. To len tak, že nechceli nám krstít v kostole deti. A ja som už dva mesiace chodila do kostola, že aby som sa znala pomodliť, lebo ten farár nás nechcel sobášit, keď som sa neznala pomodliť. No a zrazu nám dal odkaz, že máme jísť do kostola sa sobášit, no tak z ničeho nič sme išli, prišli sme domou a bylo dobre.*²⁰³

Svatební veselí - bijav se uskuteční ihned po církevním či občanském sňatku, pořádá se doma v osadě, v kulturním domě nebo v restauraci. Hostina je veliká, finančně nákladná, rodiny si na ni často berou půjčky. Oslava je v mnohém podobná svatebním oslavám majority – tanec s nevěstou a vybírání peněz do talíře, snímání závoje, převádění falešné manželky atd...

²⁰¹ Mann B.A.: Základné znaky svatby Cikánov – Romov na východnom Slovensku, In: *Slovenský národopis*, Bratislava 1989, str.115

²⁰² Tamtéž, str.115

²⁰³ Informátorka M.Ž., 38 let, romská osada Bystrany (záznam z 22.3.2007)

11. MANŽELSTVÍ

Jak už jsme uvedli výše, žena se po sňatku ve většině případů stává součástí fajty svého manžela, tedy jeho patrilinie. Z počátku má v nové rodině velmi slabé postavení, za plnohodnotnou členku této skupiny se začíná považovat, až když má sama dostatek dětí, případně vnoučat, které tvoří její zázemí.

Existuje však také několik výjimek, kdy se naopak muž stává členem fajty své manželky. Například 1) je-li manžel jedináček a nemá tedy silnou rodinu, jež by mu byla oporou, 2) je-li to „cizinec“, který nemá vlastní rodinu (např. „gadžo v osadě“, chlapci z dětského domova, kteří se namají kam vrátit, nebo ti, kteří se své rodiny zřekli), 3) je-li manželčina fajta silnějším, početnějším, rituálně čistějším, či bohatším rodem a nově příchozího muže se rozhodla akceptovat – ten se ale potom od své původní rodiny musí distancovat, 4) manželčina fajta je naopak sociálně i ekonomicky slabá (s tím se většinou pojí i status sociální nečistoty) a žena je z tohoto důvodu pro rodinu muže nepřijatelná a tak muž začne žít s rodinou své partnerky a stane se jejím členem (jeho rodina ho pak „vyškrtně ze seznamu členů“, neboť se znečistil a tak přestal do rodiny patřit).²⁰⁴

Takovýto muž „zvenčí“ je v romské rodinné terminologii označován titulem „*pristašis*“²⁰⁵ a má pak v této rodině nízký sociální status, který se stejně jako u přivdaných žen, zvyšuje s přibývajícím věkem a rostoucím počtem dětí.

11.1. Postavení snachy – bori

Lacková vzpomíná: „Jakmile si někdo přivedl ženu z jiné vesnice, hned byli všichni zvědaví, kdo je to zač. Muž si přivedl domů novou ženu a celé příbuzenstvo okamžitě novou bori podrobilo přijímacím zkouškám“.²⁰⁶

Ze všeho nejdříve ji poslali pro vodu, celá rodina před chatrcí pozorovala, jak se při tom děvče ponese. „Měla kráčet svižně, lehce, tanečně, ale ne příliš koketně. Když se loudala, padaly poznámky typu: „Co ti to ten tvůj kluk přived do domu? Ta by mohla vynášet hovna po nebožtících!“²⁰⁷

²⁰⁴ Jakoubek, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, Praha 2004, str.112-113

²⁰⁵ Zeť , který jde bydlet do tchánova domu .Rodové historky Andreje Tokára, In: *Romano džaniben – 1-2/95*

²⁰⁶ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.102

²⁰⁷ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.102

Pak příbuzní sledovali, jestli je čistotná, otře-li vědro, než jej spustí do studny, to bylo velice důležité, protože studna byla společná pro všechny a nemohlo do ní napadat smetí. „Když *bori*

obstála, byla tchyně spokojená, ale nahlas neřekla nic, aby snachu nerozmazlila.²⁰⁸

Od snachy je samozřejmě i dnes striktně vyžadováno *džanel žužipen*, tedy aby byla čistotná. *Tchýně (sasvi, sasuj, svokra)* učí svoji *snachu (bori)* vařit jídla tak, jak byl na ně její syn zvyklý. Dokud se jí nenarodí první dítě, musí být tchýni neustále k ruce. Je nutno se tchýni zcela podřídít a pokud dojde ke konfliktu, manžel se většinou postaví na stranu matky. Toto období může být pro mladou *bori* velice těžké, „děvčata dříve řešila neschůdnou situaci útekem domů k mamince, dokud si pro ně muž nepřišel“.²⁰⁹

Mladá bori jdoucí pro vodu

„Bori mosí trínať svoju sasuj ako keby bola jej vlastná mama. Ja keď som s mužom zostala, ja som nemala vlastnú svokru, to len jak macocha bola, bo babka mojho muža vychovala. Ale tak som ju trínala, ešte lepšie jak moju mamu. Ja som vôbec nič nežnala, ešte ani grul'e ošúpať, bo som sa učila v Bardějove a tak som nemala času, lebo týždeň som tam bola v škole, prišla som domov len na dva dni a tak som nemala času, aby mňa mama moja naučila variť, čo mám ako robiť, nič ma mama nēnaučila. No a keď som skončila školu, vtedy som s mužom ostala, tak som nič neznala! Ale ja som sa starala o babku a o všetko, jeho babka chovala také veľké sviňe, ja som kolo nich chodila. Ja som sa tak hanbila! By si mi nēverila, ešte ja som, keď muž prišiel z roboty, ja som tie peňaží, ja som sa hanbila zobrat' z vrecka. Som povedala, že ja nēviem s nimi robiť s tými peňažmi, ja som sa nēvyznala, nēmala som taký rozum ešte. Ja som mala len osemnásť rokov. Darmo, že on dostal výplaty, ešte aj ja som robila, bo ja som sa tak hanbila ísť sama sebe nasbierať polievku, aj keď som bola taká hladná! Rok som nežnala, čo to je poriadne sa najesť! Som sa tak hanbila. Som utékala rychlo k mame, že tam zjem dačo a rýchlo nazad! Že aby ma moj muž nēzbáčil. Lebo on nēchcel, že aby som od něho vonka išla!'²¹⁰

Většina mladých provdaných dívek měla ale brzy dítě (což zlepšilo její postavení

²⁰⁸ Tamtéž, str.102

²⁰⁹ Hübschmannová, M.: Romská rodina, článek uveden na internetovém serveru www.romea.cz

²¹⁰ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 20.3.2007)

v domácnosti), protože by byla hanba, kdyby v opačném případě prokázala svoji *neplodnost*. Ta mohla být a nejčastěji byla důvodem ke zrušení manželského svazku. Bezdětná žena je dle tradičního názoru smutná a ostatním na posměch a z neplodnosti byla a většinou dodnes je viněna pouze ona. Proto ji může muž poslat zpět k matce. V dnešní době ovšem existují i případy, kdy bezdětné manželství přežilo a rodiče situaci vyřešili osvojením si dítěte z dětského domova. Některé ženy také dodnes považují *potrat* za velký hřích a je to pro ně něco nemyslitelného.

11.2. Manželství „pre čeranki“

Mezi Romy v osadách existuje také fenomén jistých „*aliancí*“ mezi jednotlivými rodinami. Tyto aliance spočívají v tom, že „zainteresované rodiny si mezi sebou „vyměňují“ manželské partnery a to tak, že se několik sourozenců z jedné nukleární rodiny ožení/provdá za několik sourozenců nukleární rodiny druhé, což vede k několikanásobnému upevnění vztahů mezi těmito celky.“²¹¹

Romština má pro tento jev speciální termín – „*pre čeranki*“.²¹² Lacková uvádí příklad kdy si muž vzal sestru chlapce, za kterého se provdala jeho vlastní sestra, nebo se dvě sestry provdaly do stejné rodiny, aby byly spolu.²¹³ Takovéto výměny se pak mohou opakovat i v dalších generacích vzešlých z takovýchto svazků.

11.3. Intimní život manželů

Intimní život manželů se dříve odehrával mimo komunitu, neboť dům (*kher*) byl většinou plný lidí a hlavně dětí. Přestože se žilo „*pre kopa*“, dodržovala se dle Lackové²¹⁴ v tradiční romské rodině nesmírná cudnost. Bylo nepředstavitelné, aby dospělí chodili před dětmi nazí, nebo aby se otec eroticky dotknul matky. „*Avas, džas kaštenge!*“ – „*Pojd', půjdeme na dříví!*“ – to byla milostná výzva a daleko v intimitě lesa se odehrával intimní manželský život.²¹⁵

²¹¹ Budilová, L., Jakoubek, M.: Příbuzenství v romské osadě, In: Jakoubek, M., Hirt, T.: *Romové: Kulturologické etudy*, Plzeň 2004, str.47

²¹² „Čeranka – Výměna.“ *kerel čeranky* – vyměnit si zetě, snachy (provdát/oženit dva nebo více sourozenců z jedné rodiny za sourozence z jiné rodiny. „Džal/jel pro čeranki“ – provdat/oženit se za sourozence svého švagra/švagrové). Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A.: *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*, Praha 1998, str.68

²¹³ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.89

²¹⁴ tamtéž, str.89

²¹⁵ Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1993, str.42

Dnes ovšem, alespoň co se mého pozorování v osadě týče a i po tom, co jsem se několika párů ptala, se již do lesa nechodí, prostě se počká až děti zaspí...I dnes má totiž v osadách rodina k dispozici jednu, případně dvě místnosti v malém domku nebo bytovce.

Významným důvodem, díky kterému může dojít k rozpadu manželského svazku, byla *manželská nevěra*. U muže se nevěra většinou toleruje, i když neschvaluje, u žen je nevěra velmi přísně odsuzována. V této souvislosti existuje jeden zajímavý zvyk, a totiž *zvyk manželské přísahy*, rozšířený u romských obyvatel po celém Slovensku. Když si chce být Rom skutečně něčím jistý, zeptá se: „*Džas vera?*“ - „*Odprísáhneš mi to ?*“ Všedním jevem bývá jakási přísaha, kterou se verifikuje nějaký běžný výrok – například sousedka mi přísahá, že nemá hrnec, který si chci půjčit. Pokud ale lže a hrnec skryla, zatěžuje své svědomí hříchem.²¹⁶

11.3.1. Instituce věrnostní přísahy

Muž, který má podezření přinutí svou ženu *k věrnostní přísaze*. Tato instituce řeší některé přestupky v sociální sféře a protože se uplatňuje hlavně v případech manželské nevěry (výjimečně při krádeži, nebo vraždě), mluví se někdy také o „*přísahách věrnosti*“.

Přísahy se z velké části vztahují pouze na ženy, protože jak jsme uvedli mužská nevěra je v romských osadách tolerována. Podstata aktu spočívá v tom, že žena, která byla manželovi nevěrná, nebo žena z nevěry pouze obviněná, musí u kříže odpřísáhnout, že věrná byla. Většinou se tak děje na žádost manžela, případně pod nátlakem rodiny. Přísahy se odehrávají v noci, žena musí být důkladně omyta („očištěna“), musí mít rozpuštěné vlasy a nesmí na sobě mít nic, co by jí mohlo „svazovat“ (prstýnky, náušnice, náhrdelník, náramky...) Někteří informátoři uvádějí, že musí být nahá, jiní, že má být vysvlečená do půli těla – detaily se v jednotlivých lokalitách liší. Místem přísahy je buď kostel, hřbitov, boží muka nebo jiné veřejné prostranství, nutná je ale vždy přítomnost kříže. K přísahám dochází jak v případech, kdy žárlivý manžel svou ženu pouze podezírá, tak i v těch případech, kdy je nevěra zřejmá a prokázaná.

Přísahy u kříže jsou charakteristické též svými *ustálenými formulemi*, do nichž se v daném případě dosazují konkrétní jména.²¹⁷ Tedy například: „*Já , Margita Žigová, jsem nikdy nebyla*

²¹⁶ Kováč, M.: Slnko pre spravdivých, In: Kováč, M., Mann, B.A.: *Boh všetko vidí. O Del sa dikhel*, Bratislava 2003, str.137

²¹⁷ Hajska, M.: Specifika romské religiozity In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.99

nevěrná svému manželovi s Milanem Horváthem.... A to přísahám před svým mužem a před Bohem.“

O tom, že se přísaha bude konat, ví obvykle celá osada, ale nikdo kromě provinilé ženy a jejího manžela se jí neúčastní. Pokud se nevěra opravdu udála a všichni o ní vědí a taktéž vědí, že došlo k přísaze pak se od jejího uskutečnění o celé záležitosti již nemluví, život jde dál, jakoby se nic nestalo. Obyvatelé osady označují tuto přísahu jako „očistění před Bohem“..²¹⁸

Takováto přísaha má často formu *klatby*, kterou na sebe žena přivolává. Přísaha je mystickým úkonem, jehož účelem je vyhnout se neblahým následkům, které by spáchaný čin pro tuto osobu měl. Její podstatou je tedy také *smazání viny*.

Na první pohled tato přísaha může připomínat *boží soudy*. Ty se ve středověku často používaly při rozhodování sporů, které nemohly být vyřešeny lidskou argumentací a rozhodnutí se pak získávalo procedurami, o kterých se věřilo, že jsou projevem vůle Boží. Pokud tento *boží soud (ordálie, ordál)* skončil pro obviněného příznivě, byl prohlášen za nevinného, jinak byl odsouzen. Boží soudy jsou tedy založeny na představě, že spor, hádku, nebo jinou nejasnou záležitost rozhodne nějaká vyšší, nadpřirozená síla. Jejím rozhodnutí se člověk musí podřídit, protože se jedná o neomylnou autoritu a její verdikt je závazný.²¹⁹

S fenoménem božích soudů se můžeme setkat i u přírodních národů. Jedním z autorů, který se problematikou u těchto etnik zabýval, byl francouzský antropolog Claude Lévy-Bruhl. Autorka článku „*Specifika romské religiozity*“²²⁰ se opírá o *Lévy-Bruhlovu koncepci*²²¹, která rozlišuje 2 strukturálně odlišné typy ordálií:

Prvním typem jsou podle Lévy –Bruhla zkoušky, které se rozvinuly ve společenských skupinách, v nichž najdeme určitou, i když třeba jen velmi primitivní, formu politické organizace. Zde se ordálií bohatě využívá při různých příležitostech, jako je rozhodování nejasných sporů, řešení nenadálé obtíže atd. Ordálie zde slouží ovšem také jako určitý způsob věštby, například při předpovědích prováděných léčitelem. U tohoto typu je nejčastějším způsobem ordálie za použití jedu, ohně, vody, apod. Výsledku ordálie se všichni podrobují bez nejmenšího odporu či pochybnosti. Tento druh ordálie nám připomíná již zmiňované boží

²¹⁸ Tamtéž, str.99

²¹⁹ *Ottův slovník naučný*. Praha 1997, díl IV, str.524-526, heslo Boží soud

²²⁰ Hajska, M.:*Specifika romské religiozity* In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.100

²²¹ Ve své knize *Myšlení člověka primitivního* Lévy-Bruhl uvádí velké množství příkladů ordálií z rozličných společenství primitivních národů. Lévy- Bruhl, L.: *Myšlení člověka primitivního*, Praha 2000, str.169-202

soudy ve středověku. Hlavní roli zde má nadpřirozená moc, která rozhodne, ukáže pravdu, pomůže poradit atd..²²²

Lévy-Bruhl však zmiňuje ještě jeden, naprosto odlišný typ ordálií. Přestože se jedná o proceduru na první pohled totožnou, obě se od sebe výrazně liší svým účelem a povahou. Tímto typem jsou zkoušky, které, přestože mnohými badateli jako boží soudy označované, nelze pro jejich principiálně odlišnou funkci podle Lévy-Bruhla božími soudy nazývat. S takovým se dle něj setkáváme ve společenstvích organizovaných na principu příbuzenství, kde ještě neexistuje politická sféra jako svébytný instituční řád, a které Lévy-Bruhl označuje jako *společnosti nejméně rozvinutého typu*.²²³

Účelem takovýchto zkoušek není na rozdíl od standardních božích soudů prokázat vinu či nevinu člověka, který je podstupuje. Tato se totiž koná i tehdy, není-li o vině pochyb a je prokázána. Přesto je však uskutečnění tohoto aktu nezbytné a potřebné. Vyžaduje se i v takových případech, kdy je osoba, jež se společenského přestupku dopustila známá, svůj přestupek nepopírá a ani její rodina ji neobhajuje před příbuznými oběti. Protože se zkouška často koná až poté, co bylo o vině rozhodnuto, jejím účelem tedy nemůže být prokázání viny. Je tedy zřejmé, že se takovýchto případech nejedná o soud, ale o proceduru, jejíž účel je zcela odlišný. Po jejím vykonání se protivníci smíří a nadále se k sobě chovají tak, jakoby k přestupku nikdy nedošlo. Dle Lévy-Bruhla cílem takovéto ordálie tedy „není zjistit, zdali je dotyčný vinen či nikoliv...Nejdůležitější není výsledek, ale to, že se ordálie vůbec koná. Ordálie je zde jakýmsi vyrovnáním. Není to trest v pravém slova smyslu, je to především rituál, mystický úkon, jehož účelem je vyhnout se neblahým následkům, které by spáchaný čin pro společenskou skupinu nepochybně měl. Je to nadpřirozený prostředek proti nadpřirozenému zlu, pokání v pravém slova smyslu. Nejde o souboj, jehož účelem by byl rozsudek vynesený nadpřirozenou silou. Proto nelze chápat tyto ordálie jako boží soudy v evropském smyslu.“²²⁴

Prvním typem je tedy procedura, jejímž účelem je odhalit pravdu, najít viníka, rozhodnout ve nějaké důležité záležitosti, či vynést rozsudek. Základním motivem je zde snaha dobrat se pravdy za pomoci nadpřirozené síly. Druhým typem je ordálie²²⁵ zahrnující takové přísahy a zkoušky, v nichž nejde o podání důkazů, odhalení pravdy či rozhodnutí o vině a nevině, ale jejichž smyslem je spíš obnova sociálního řádu, který byl narušen.

²²²Hajská, M.:Specifika romské religiozity In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.100

²²³Lévy- Bruhl, L.: *Myšlení člověka primitivního*, Praha 2000, str.169-202

²²⁴Hajská, M.:Specifika romské religiozity In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.100

²²⁵Lévy-Bruhlem považovaná za původnější, neboť se s ní setkáváme v „těch nejprimitivnějších společnostech, které ještě nedosáhly žádné formy politické organizace.“ Hirt, T.:Specifika romské religiozity In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.100

Zdá se, že v romských osadách se můžeme setkat s oběma uvedenými typy ordálií. Manželka, která byla z nevěry obviněna neprávem, je po vykonání přísahy (s negativním výsledkem) očištěna a nařčení zbavena – „pravda se ukázala“.

Manželka o které se obecně vědělo, že byla nevěrná, odpřísáhne, že věrná byla a od této chvíle je na ni ze strany komunity a manžela pohlíženo jako na věrnou manželku. Nejde tedy ani o trest, ani o zjištění pravdy, ale o uvedení do správného stavu. Nejdůležitější je fakt, že přísaha proběhla a obnovila tak sociální status.

Je nutno si také uvědomit, že základní princip obou zmíněných typů se radikálně liší od analogické instituce křesťanské, jejíž forma má podobu *přiznání hříchu* a žádosti o jeho odpuštění, tedy: „*Smilnila jsem a prosím Boha, aby mi odpustil.*“ Konkrétní formule je tedy opačná, než v případě přísah u kříže („přísahám, že jsem byla věrná...“).²²⁶

Nešťastníci, kteří poruší svou přísahu, jsou podle Romů ztrestáni samotným Bohem. Trestem je buď naplnění dopředu vyslovených sankcí za porušení přísahy, anebo široká paleta všemožných neštěstí, které posléze padnou na hříšnickovu hlavu.²²⁷

V Bystranech mi popisovali různé příběhy, kdy žena odpřísáhla, že byla muži věrná, ale lhala a slib se pak obrátil proti ní. Začala bývát „psychičná“, měla záchvaty pláče, a jakési epileptické tělesné záchvaty, které trvaly určitou dobu a pak zase zmizely. Takové stavy už pak mívaly tyto ženy napořád, žádná se jich údajně nezbavila.

*„Šak jedna, len taký sl'ub dala. Jeden chlapec išiel do Čech a mal o svoju ženu strach, že by nespravila zle. No a išli ku krížu a prisahala ku Pánu Bohu, že nebude sa s nikým trímať, že budě jeho, že on čo povie, že toto budě dodržovať. Že jak pridě domov, že budě na něho čakať, že nezrobí nič s druhými. No a keď toto neslúbí, tak jak keby sa toto stalo. No a ona to porušila. A boľa veľmi chorá, také záchvaty mala, že aj dësať aj petnácť chlapov ju držalo. Ona pretože zostala s druhým, doteraz má problémy, doteraz je chorá, až děti nemóže mať. Lebo to trvá vela rokov. Bo to dala vel'ký sl'ub. Daktorému sa staně trest doraz. A daktorému nie, prejdě aj rok. A vtedy sa staně.“*²²⁸

²²⁶ Hajska, M.: Specifika romské religiozity In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.104

²²⁷ Pivoň, R.: Negatívne sily, niektoré ich podoby a posobenie v živote Rómov, In: Kováč, M., Mann, B.A.: *Boh všetko vidí. O Del sa dikhel*, Bratislava 2003, str.143

²²⁸ Informátorka J.Ž., 31 let, romská osada Bystrany (záznam z 21.11.2006)

11.3.2. Veřejná zpověď

Mezi Romy v osadě existuje i jakási *veřejná zpověď*. Pokud se muž vrací po týdnu práce například z Čech, zpovídá se on před svou manželkou ze všech skutků, které v uvedenou dobu konal. Manželka se před knězem zpovídá, zda byla manželovi věrná.

Nevěrnou ženu může muž potrestat bitím²²⁹, nebo ji může potupně ostříhat vlasy (což je pro romskou ženu veliký trest, neboť každá romská žena si pěstuje dlouhé a krásné vlasy), nebo vyhnat z domu. *Vyhnání z domu*, kterým se demonstruje zánik manželství, se sice v praxi provozuje, většinou jde ale o jakési společenské varování před morálními přestupky a není to jev příliš rozšířený. Žena, která byla nucena vrátit se k rodičům, se může znovu vdát a dokonce pokud v prvním manželství porodila dítě, mohou mít o ni mladší muži větší zájem.²³⁰

²²⁹ Informátorka J.Ž., 31 let, romská osada Bystrany (záznam z 21.11.2006)

²³⁰ Palubová, Z.: Fenomén smrti v ľudovom náboženstve Rómov z okolia trnavy a nitry, In: Kováč, M., Mann, B.A.: *Boh všetko vidí. O Del sa dikhel*, Bratislava 2003, str.79

12. TĚHOTENSTVÍ A NAROZENÍ DÍTĚTE

Jak už bylo zmíněno výše, je-li žena neplodná, může muž manželku opustit. Neplodnost je považována za trest, který je z nějakého důvodu na ženu uvalen, neboť Romové věří, že všechny skutky zlé i dobré se nám vrátí.²³¹ Samozřejmě existovalo a existuje také mnoho kouzel, které mají napomoci k plodnosti.²³²

Manželství naplní svoji funkci, až když se narodí děti. Těhotenství je vítané a žena má v této době určité *privilegované postavení*. Když si je romská žena jistá, že se nachází

v jiném stavu, oznámí tuto novinu nejdříve ženám v rodině a teprve pak svému manželovi. Od tohoto okamžiku se musí řídit různými *pravidly na ochranu plodu*, strukturou příkazů a zákazů, které musí dodržovat, aby zajistila nejenom hladký průběh porodu, ale také především zdraví,

Děti, největší romské „bohatství“, Bystrany

vzhled a schopnosti očekávaného potomka, protože jakékoliv tělesné vady dítěte jsou dávány za vinu matce.

12.1. Těhotenská podobnostní a jiná magie

Řada zákazů týkajících se těhotenství vychází z *podobnostní magie*. Těhotná žena se například nemůže dívat na nic škaredého (had, žába, slimák, škaredý nebo postižený člověk – v dnešní době to platí také o přírodopisných filmech v televizi), aby dítě mělo pěknou tvář.²³³

„Jedna tu je, její děcko má šest prstov a její manžel má tri cicky. Šak to nĕsmieš vidiet' také zviera, bo jak ešĕ dieťa v tebe neskáče, malé jak ešĕ nĕcitiš, nĕmáš vidiet' také zlé zvieratá,

²³¹ Lacková, E.: Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, Praha 1997, str.114

²³² Více v kapitole 12.2.

²³³ Lázníčková, I.: Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje, In: *Romové, tradice a současnost*, Brno 1999, str.56

jááááj! Ani také filmy, také hady, potkany, no také hnusné. Ja som vždy mužovi povedala, že aby prepnul televízor, že aby som nekukala.“²³⁴

Speciální zakazy se tedy týkají pohledu na zvířata, protože Romové věří, že by se dítě narodilo s vadou, která by toto zvíře připomínala. Těhotná žena se proto nesmí dívat na zajíce (rozštěp úst), medvěda, ještěrku, hada, krokodýla, opici atd. Budoucí matka si také nemá hrát s panenkou – dítě by se narodilo se srostlými prsty a nesmí si hrát ani s kočkou. Neměla by si dát vytrhnout zub ani překračovat provaz, protože dítě by mohlo umřít. Stejně tak se těhotná žena nesmí účastnit pohřbu, dívat se na mrtvého, protože dítě by bylo smutné. Měla by si naopak zpívat a radovat se. Většina těchto omezení však platí jen do doby, než v sobě matka pocítí pohyby miminka.²³⁵

„Šak už sa stalo. Dėcko sa tu jednej narodilo a také malo na hlavě jak kohút. Dakedy mala aj jej babka taký porod, mala malé, lenže dcerka bola bars pekná, ale němala vlasy a tu na hlave mala také jak kohút. Aj jej zomrelo toto dievčatko.“²³⁶

Další skupina zakazů souvisí s *dotykem*. Když se těhotná žena opře o horkou pec, čeká jí těžký porod (dítě se „přilepilo“), matka nesmí nosit náhrdelníky a korálky (*mirikle*), ani být opásaná zástěrou - dítě by se narodilo udušené pupeční šňůrou. Když ženu někdo uhodí nebo pokud se někde uhodila sama, dítě může mít na stejném místě na těle znak – například flek nebo mateřské znaménko. Při pohledu na oheň by se žena neměla dotknout těla – dítě by mělo „oheň“. V tom, jak se má žena v době těhotenství chovat, radívají dodnes hlavně staré ženy.²³⁷

Těhotné ženě dají všichni najíst toho, na co měla chuť, nikdo jí nesmí odepřít žádné jídlo, na které se jí sbíhají sliny. Lacková vzpomíná : „Když šla těhotná žena po osadě, kde ženy vařivaly většinou venku, pozvala ji k jídlu i ta, se kterou nebyla třeba zrovna v přátelském vztahu a volala na ni : „*Av te chal!*“ – „*Pojd' jíst!*“²³⁸ Věřilo se totiž, že kdyby těhotná nedostala jídlo, na které má chuť, mohla by potratit (dítě by v ní zlakomělo a odešlo by pryč).²³⁹

²³⁴ Informátorka A.H., 28 let, romská osada Bystrany (záznam z 22.3.2007)

²³⁵ Mann B.A.: *Obyčeje při narození dieťaťa u Rómov na Slovensku*, Nitra 1994, str.133

²³⁶ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 23.3.2007)

²³⁷ Mann B.A.: *Obyčeje při narození dieťaťa u Rómov na Slovensku*, Nitra 1994, str.133

²³⁸ Lázníčková, I.: Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje, In: *Romové, tradice a současnost*, Brno 1999, str.56

²³⁹ Tamtéž, str.56

„Ja som teraz mala potrat. Všetci sebe si myslí, že to preto, lebo som viděla halušky s mäsom. Tam sú susedi navarili a aj mi dali, ale ja som nejedla. A teraz tu všetci hovoria, že to preto, že ja som nejedla tie halušky. Já jim hovorím, že aj keby som chcela, že ja by som si nepovedala, bo by som sa hanbila. Ja len som sebe z tych halušok vybrala mäso a tie halušky som nejedla.“²⁴⁰

Lacková se také zmiňuje o zvyku, při kterém se věřilo, že pije-li těhotná vodu přímo z dlaní, bude lehceji rodit. Měla by také vypít hodně mléka, jíst kůrku z chleba, aby dítě bylo běloučké a mělo červené tvářičky. Setkání s těhotnou ženou přináší lidem štěstí a členové komunity si jí považují. Žena v očekávání je také mnohem silnější a odolnější vůči kletbám.

12.2. Porod

Ještě po druhé světové válce, někde až do začátku 60.let, rodily romské ženy doma.²⁴¹ Většina romských žen však v současné době rodí v nemocnici, toto prostředí však většinou špatně snášejí. Dle mých informátorek mnoho romských žen z porodnice utíká či odchází dříve, hlavně z toho důvodu, aby jejich ostatní děti nezůstávaly dlouho doma bez matky. Zmiňme se však také o průběhu „tradičního romského“ porodu doma, hojně rozšířeného ještě v dobách nedávných.

Žena do poslední chvíle před porodem pracovala, a když nastala její hodinka, zavolala manžela, který běžel pro porodní bábu – ta měla nejen funkci porodníka, ale také funkci magickou – než ustříhla a zavázala pupeční šňůru, připravila rodičce *kouzelný nápoj* proti démonům, kteří by mohli do dítěte vskočit. Někdy také zapalovala před domem nebo stanem oheň, aby tyto demony zahнала.²⁴²

Ženě při tradičním porodu doma rozpustili vlasy, odebrali jí veškeré ozdoby a rozvázali jí všechny šňůrky, aby se průběh porodu ulehčil. Dítě, které se narodilo v „čepečku“, tedy se zbytkem placenty na hlavě, mělo mít šťastný život, když se narodilo s malým zoubkem, měl se z něho stát věstec, ovšem jen za předpokladu, že matka, která zoubek objevila, o tom nikomu neřekla, jinak by dítě umřelo. Zbytek placenty nebo pupeční šňůry se v některých oblastech dal otci dítěte, neboť vložený do peněženky měli přinášet štěstí, jinde se používal na léčení dítěte.²⁴³

²⁴⁰ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 23.3.2007)

²⁴¹ Některé Romky se ještě dosud bojí, že půjdou-li do porodnice, můžou jim tam dítě vyměnit

²⁴² Mann, B.A. Magická ochrana novorozence u Rómov na Slovensku, In: Kováč, M., Mann B.A. (eds): *O Del sa dikhel. Boh všetko vidí*, Bratislava 2003, str.85

²⁴³ Tamtéž, str.86

Když se stalo, že dítě při porodu zemřelo, pochovávali jej společně s malou panenkou, aby si dítě na onen svět nevzalo i dalšího sourozence.

Po porodu se magické praktiky přenesly na dítě – měly mu opět zabezpečit zdravý a šťastný život. Obřadní bývala *první koupel*, do které se vkládaly peníze — aby dítě bylo bohaté. Do vody se také mohly přidat léčivé byliny, které měly očišťující funkci. Voda z této koupele se pak vylévala až po západu slunce, nebo až druhého dne na místo, kam nikdo nechodil (na mez, pod nějaký strom), čímž se zabezpečil klidný spánek dítěte. Aby se z chlapce stal hudebník ještě lepší, než byl jeho otec, vkládali mu do ruky houslový smyčec. Někdy také podrželi novorozeně chvíli nad ohněm pro jeho očištný účinek, pak ho teprve ukázali otci. Ten je políbil nebo pozvedl, a tím je přijal za své.²⁴⁴

12.3. Bosorka - gul'i daj

Do doby oficiálního křtu musí být matka stále s dítětem, protože se věří, že jej může za své ošklivé dítě vyměnit nebo dokonce unést, *zlá síla* – čarodějnice, ježibaba, nejčastěji nazývaná *gul'i daj*, někdy také *višbaba*, *indžibaba*, *erešbaba*, *ribabaška*, *šmertka*, *striga*, *bosorka* (v některých společenstvích je touto zlou silou ohrožena i samotná matka, která by po porodu neměla vycházet z domu – mohla by umřít).²⁴⁵ Této *gul'i daj* se někdy také říká „*sladká matka*“. Tohoto lichotivého výrazu Romové používají, „aby si ji lidi navnadili a „nasladili“ a aby nevyváděla“.²⁴⁶

Za tyto zlé síly jsou považovány duše matek, které zemřely při porodu, nebo které porodily mrtvé dítě, a proto si přišly vybrat dítě jiné. Mohou ublížit i matce tím, že jí seberou mléko. Nebo se snaží unést novorozence a místo něj podhodit dítě své – *preparudo*, *prečiranos*, *prečerancos*, které je ošklivé, černé, má velkou hlavu, vyrostlé zuby a neustále pláče, je nemocné, má teploty, nenaučí se mluvit nebo chodit.²⁴⁷ Když bosorka dítě vymění, není možné získat vlastní dítě zpět (v některých lokalitách ovšem existují drastické techniky – např. bití bosorčina dítěte tak dlouho, až ho bosorka uslyší a přijde děti zpět vyměnit).²⁴⁸

„*Moja mama hovorila, že ona je v čiernom oblečená, dakto hovorí, že má takú bielu plachtu na sebe. To ani nežbáčiš, že to je striga, to oni hovoria, že to je ribabaška a ona môže zobrať,*

²⁴⁴ Mann B.A.: *Obyčeje při narození dieťaťa u Rómov na Slovensku*, Nitra 1994, str.134

²⁴⁵ Mann, B.A.. *Magická ochrana novorodenca u Rómov na Slovensku*, In: Kováč, M., Mann B.A. (eds): *O Del sa dikhel.Boh všetko vidí*, Bratislava 2003, str.85

²⁴⁶ Garudo – Záhady, *Romano džaniben - jevend 2004*, Praha 2004, str.72

²⁴⁷ Mann, B.A.. *Magická ochrana novorodenca u Rómov na Slovensku*, In: Kováč, M., Mann B.A. (eds): *O Del sa dikhel.Boh všetko vidí*, Bratislava 2003, str.86

²⁴⁸ Mann, B.A.. *Magická ochrana novorodenca u Rómov na Slovensku*, In: Kováč, M., Mann B.A. (eds): *O Del sa dikhel.Boh všetko vidí*, Bratislava 2003, str.86

ukradnúť ti dieťa. Moja mama hovorila, že jej sa toto stalo, keď ona mala prvé dieťa, ešte na Čechoch.“²⁴⁹

Zajímavé je srovnání se *slovanskou Polednicí* – je to vzdušná bílá paní, či šeredná stařena, koho se dotkne, ten náhle umře. Nejradyji číhá na šestinedělky, které vycházejí před dům. Nechá-li šestinedělka ležet své dítě bez dohledu, Polednice je ukradne.²⁵⁰

„Už dva razy videli strigu, to také staršie ženy, oni zabijú dieťa. Moja mama keď mala prvého chlapčeka, oni jej tak spravily, že jej zobraly dieťa, keď ona spala. Malého chlapčeka jej dali na zem pri dveroch, a keď už sa probudila, znala že nechaly chlapca tvárou na zem obráčeného a odvtedy už sa bojí doteraz tak nechat dieťa. A aj nám hovorí, že abysme dieťa samé nenechali.“²⁵¹

Aby se této výměně či zabití zabránilo, vkládají se dítěti pod peřinku různé ochranné předměty a amulety, hřebínek²⁵², jehla, nůžky, mýdlo, nůž, nebo nějaký jiný železný předmět, protože železo je pevné a toho se gul’i daj bojí.²⁵³ V některých hudebnických rodinách se dítěti kolem zápěstí ovázala struna.²⁵⁴ Chránit měla také červená barva. Některé takové předměty mají symbolický charakter – například hřeben představuje hustý les, mýdlo zase vodu a propast atd. Zajímavé je, že na vesnicích v Radžastánu v Indii, rodičky také dávají vedle novorozeněte něco ze železa, neboť železo má moc odhánět nečisté síly. A zlovolným indickým bytostem také dávají lichotivá jména, která je mají odzbrojit a odvrátit jejich nekalé úmysly. Například ženštině zosobňující černé neštovice se říká *Šítala Mátá – chladivá matka* – v horké Indii symbolizuje výraz „chladivý“ velice pozitivní hodnotu.²⁵⁵

V Bystranech je zvykem uvazovat dítěti na zápěstí červenou niť nebo tenkou stužku či navlečené červené korálky (*indralori*). Indralori nosí některé děti třeba až do čtyř let, bez něj by neusnuly. Výrazná červená barva stužky upoutá zlé síly a uhrančivý pohled a ten se pak o ni snadno zlomí. Často se také uvazují matčiny vlasy kolem ruky dítěte. U některých mladých matek v Bystranech ale tento zvyk ochabuje. Když jsem se jedné mladé matky ptala, zda tento

²⁴⁹ Informátorka M. H., 38 let, romská osada Bystrany (záznam z 8.7.2006)

²⁵⁰ Máchal, J.: *Bájeslovi Slovanské*, Olomouc 1995, str.43

²⁵¹ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 8.7.2006)

²⁵² Říká se, že se gul’i daj češe, aby byla hezká, a když se češe, zapomene vzít dítě.

²⁵³ Garudo – *Záhady, Romano džaniben - jevend 2004*, Praha 2004, str.72

²⁵⁴ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.185

²⁵⁵ Garudo – *Záhady, Romano džaniben - jevend 2004*, Praha 2004, str.72

rituál dodržuje, odpověděla, že ne, ale že o něm ví. Říkala mi, že má o dítě strach a ptala se mě, jestli by měla dítěti stužku přeci jenom uvazovat.

Struna i červená stužka fungují též jako ochranný prostředek *proti uřknutí*.²⁵⁶

Před zlou silou může novorozence ochránit i *světlo*, proto v mnoha lokalitách nechávají v místnosti až do křtu po celou noc rozsvíceno. Po tom, co je dítě pokřtěno, nemůže už zlá síla dítěti ublížit. Každý, kdo se na děťátko přijde podívat, ho musí symbolicky třikrát poplivat, aby ho neuřknul.

Další praktiky směřují k tomu, aby se okolí uchránilo před samotnou rodičkou, neboť ta bývá po dobu *šestinedělí považována za nečistou* – nesmí prát, vařit, uklízet, starat se o domácnost, ani připravovat pohoštění pro hosty. V mnou zkoumané lokalitě se tento zvyk ovšem nedodržuje, neboť ženy se obvykle po návratu z porodnice navrátí do běžného každodenního koloběhu, starání se o dříve narozené děti a své muže a tuto práci za ně nemá kdo udělat. Proto se její „poporodní nečistota“ většinou opomíjí a chod domácnosti běží v normálních kolejích.

Dříve bylo u Romů běžné, že se budoucnost novorozeněte se určovala podle dnů, kdy se narodilo, obecně šťastným dnem byla obvykle sobota. Narodilo-li se dítě po západu Slunce, prorokoval se mu krátký život. Za štěstí se také obecně považovalo a považuje dodnes, přišel-li na svět potomek se světlejší pletí (označení romské dívky „*papiňori, papin*“ – *husička, husa*, není vůbec hanlivé, ba naopak, světlá dívka byla považována za krásnou). Naopak dítě s ještě tmavší pletí než bylo obvyklé, může nést jakési Kainovo znamení – nebyla mu předpovídána šťastná budoucnost a dobrý osud.²⁵⁷

²⁵⁶ Více k tématu v 12.kapitole

²⁵⁷ Lázníčková, I.: Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje, In: *Romové, tradice a současnost*, Brno 1999, str.57

13. KŘEST - BOŇA

Pokřtěné dítě (*boldo*) je mnohem více chráněno před zlými silami, než dítě nepokřtěné (*biboldo*).

Příprava na oslavu křestu

Tradiční romský křest býval dříve kromě očištné symboliky vody obohacován ještě o posilující symboliku Země Matky, neboť dítě bývalo ponořováno do jámy s vodou. Země mu tak vdechla svou životodárnou sílu (stejně tak se dodržoval zvyk pokládat umírající na Matku Zemi, aby tak načerpali sílu na poslední cestu).²⁵⁸

Křest (*kirvipen*) se dnes koná, stejně jako u neromů, v kostele. Ke křtu je potřeba kmoť (*kirvo*), nebo kmoťra (*kirva*).

13.1. Instituce kmoťrovství

Kmoťrovství je institucí, která je v našem prostředí odvozena od církevního obřadu. „Kmoťrové – zástupcové dítěte při křtu svatém, kteří držíce nemluvnátka (kmoťřence – *krešňatkos*) na rukou číňí za něj předepsané sliby a zaručují se, že o to budou pečovat, aby křtěnec ve svém náboženství byl vychováván a dle něho byl živ. Mezi kmoťrem a kmoťřencem jest duchovní příbuzenství.“²⁵⁹

Kmoťr je tedy zárukou pro náboženský život a v jistém smyslu také opatrovníkem dítěte. Dítě po kmoťrovi často dostává jeho jméno. Církevní kodex výslovně upozorňuje, že „ke křtu se vezme buď jeden kmoťr, nebo jedna kmoťra, nebo spolu kmoťr a kmoťra.“²⁶⁰

Zora Apáthyová – Rusnáková ve své studii zaměřené na výzkum kmoťrovství tuto instituci definuje jako : „společenské prijímanie jedinca do skupiny, majúce určitú kultúrnú podobu. ...Dále „Kmoťrovstvo je mimorodinný sociálny vzťah, umožňujúci zaujať príslušnú sociálnú úlohu v príslušnej rovině sociálnych interakcií. Za istých sociálno – psychologických,

²⁵⁸ Raichová , I.: Romové a náboženství, In: *Romové , tradice a současnost*, Brno 1999, str.67

²⁵⁹ *Ottův slovník naučný*, 1899, díl 14, str.422

²⁶⁰ *Kodex kanonického práva*, Praha 1994, hlava 4, Kmoťři, § 873

kulturno – společenských a miestnych okolností nadobudajú tieto interakcie črty podobné príbuzenskému vzťahu, príbuzenským interakciám.“²⁶¹

Kmotr a kmotra jsou si často osoby vzájemně blízké, tedy např. manžel a manželka, bratr a sestra, či snoubenec či snoubenka.

Romové si ovšem tento obyčej opět přizpůsobili svým vlastním zvykům a tradicím. Z oficiálního křesťanského pojetí kmotrovství mnohé převzali (opatrovnictví, dávání jména...), jiné z tohoto fenoménu naopak vypustili (vedení kmotřence k pobožnosti apod.).²⁶²

Na církevní právo, které praví, že kmotrem se může stát jen ten, kdo je (mj.) katolík, biřmovaný a již přijal svaté přijímání, neberou Romové zřetel. Já sama jsem byla požádána, abych byla kmotrou jednomu romskému děvčátku, a i když jsem zdůraznila, že nejsem pokřtěná, pro rodiče děvčete to nebylo podstatné. V osadě mnou zkoumané, nechodí většinou Romové na svaté přijímání, neprocházejí obřadem biřmování a přesto se stávají kmotry.

Význam kmotrovství se v osadách nalézají především v rovině sociální. Kmotr se stává osobou, jež je blízce spojena s celou rodinou. Mezi těmito dvěma stranami existuje silné vědomí závaznosti. Za kmotra je proto vždy vybírán člověk, kterého si rodina váží a kterého dobře zná.

Slovenská lidová tradice kmotrovství je založena na podmínce, že kmotry se nestávají sourozenci rodičů. Jiná je ale situace v romském prostředí. Romská společnost má charakter rodový a dominantním principem je zde příbuzenství, proto i vztahy kmotrovské kopírují zpravidla tyto příbuzenské sítě. Za kmotra bývá vybírán blízký příbuzný ze stejné komplexní rodiny či fajty, jako je rodič dítěte. Je také nemyslitelné, aby si rodič vybral za kmotra Roma, kterého považuje za rituálně nečistého. „Kmotrovství zde věrně kopíruje kastovní systém.“²⁶³ Mezi Romy tedy dochází běžně k uzavírání sourozeneckého kmotrovství.²⁶⁴

13.1.1 Výběr kmotra

Kmotr a kmotra bývají většinou domluveni ještě před porodem, z toho důvodu, aby dítěti kmotr pomohl, kdyby mu zemřel otec nebo matka. Romové někdy vybírají dítěti kmotry,

²⁶¹ Apáthyová – Rusnáková, Z.:Kmotrovstvo, metodologická příprava k výskumu. In: *Slovenský národopis*, 22/1974, str.109

²⁶² Hajska, M.: Kmotrovství v kultuře romských osad, In: Jakoubek, M., Hirt, T.:*Romové – kulturologické etudy*, Plzeň 2004, str.254

²⁶³ Hajska, M.: Kmotrovství v kultuře romských osad, In: Jakoubek, M., Hirt, T.:*Romové – kulturologické etudy*, Plzeň 2004

²⁶⁴ Tamtéž, str.255

kteří jsou sami ještě dětmi – 7 či 8 -10 let, aby si kmotr s dítětem hrál v případě, že mu rodiče zemrou. Za tyto kmotry – děti jdou do kostela starší.²⁶⁵

Rodina musí pečlivě zvážit, komu kmotrovství nabídne, neboť budoucí kmotr bude hrát v rodině důležitou roli. Mladý pár nemůže o osobě kmotra rozhodnout bez souhlasu prarodičů, zvláště pokud s nimi žije v jedné domácnosti. Je-li někomu nabídnuto kmotrovství, je to velká čest a pocta a odmítnutí je všemi považováno za velkou urážku.²⁶⁶

Kmotrem se také často stává vzdálený příbuzný, u kterého je již vzájemný příbuzenský vztah samotným aktérům nejasný nebo neznámý. Dva lidé, kteří jsou si blízcí a spojuje je přátelské pouto, mají tendenci tento svůj vztah legitimizovat.

Vztah odpovídající přátelství v romské osadě totiž tradičně v této podobě neexistoval a v podstatě i v současnosti je něčím výjimečným. Pokud k přátelství dochází, velmi často se při popisu tohoto vztahu používá *genealogické manipulace*.²⁶⁷ O tomto blízkém člověku se řekne, že je to bratranec atd. Romština má pro slovo „přítel“ pouze přejaté termíny (*prjat'elis*, *kamaratos*, anebo spojení typu *miro manuš* - můj člověk, nebo *miro lačho* – můj dobrý).

Jinou formou legitimizace tohoto vztahu je právě kmotrovství. Kmotr se stává v určitém smyslu součástí rodiny, jejich vzájemný vztah je navíc vázán slibem, ke kterému došlo na svatě půdě ve formě obřadu.

V Bystranech je dle mých výzkumů velmi rozšířeným modelem *tzv. reciproční kmotrovství*. Jedná se o vzájemné kmotrovství dvou manželských párů na základě symetrie funkcí. Vztahy mezi kmotry tak mohou zajišťovat v systému vzájemného obdarovávání reciprocitu darovaných hodnot.²⁶⁸ Je zde také možné vyzorovat tendenci k *tzv. diferencnímu kmotrovství*²⁶⁹, kdy každé dítě jedné nukleární rodiny má odlišného kmotra. Důvodem je obvykle snaha o spříznění rodiny s co největším počtem osob.

²⁶⁵ Demeter, G.: Kirvo/Kmotr, In: *Romano džaniben*, 2/94, Praha 1994, str.38

²⁶⁶ Tamtéž, str.38

²⁶⁷ Při genealogických manipulacích se ovšem s kmotrem nedá operovat tak, že jej z rodiny vyškrtáme, či zamlčíme ho. Zůstává kmotrem, jiného už mít nelze. Pokud ve svém kmotrovském vztahu zklame gadžo, potvrzuje se tak romské pravidlo: gadžo vždycky zůstane jenom gadžo. Zklame-li ale kmotr Rom, je to velká ostuda pro něj i pro celou rodinu

²⁶⁸ Hajská, M.: Kmotrovství v kultuře romských osad, In: Jakoubek, M., Hirt, T.: *Romové – kulturologické etudy*, Plzeň 2004, str.257

²⁶⁹ Hajská, M.: Kmotrovství v kultuře romských osad, In: Jakoubek, M., Hirt, T.: *Romové – kulturologické etudy*, Plzeň 2004, str.258

Jak již bylo řečeno výše, Romové považují kmotry v postatě za své příbuzné. Někde je také osoba kmotra brána za tak blízkého příbuzného, že se k jeho osobě vztahuje *sňatkové tabu*. Sňatek mezi jeho a kmotřencovou rodinou je tedy považován za incestní.

Je ovšem také nutno rozlišit, zda je v roli kmotra Rom a nebo nerom. K volbě *gadžovského kmotra* totiž často vedou spíše socioekonomické faktory.

„Co dělali naši Romové? Brali si za kmotry bohaté sedláky – statkáře. To byla jakási záruka, že rodina neumře hladu. Gádžovský kmotr dal děcku nejen dáreček – peníze, šatičky, peřinku, ale když kmotřencovi rodiče a sourozenci neměli co jíst, nenechal je zahynout. Gádžovská kmotra poslala brambory, tvaroh, kyselé mléko a podobně. My jsme jim za to chodili dělat na pole, do dvora, co potřebovali.“²⁷⁰

Tento vztah bývá označován jako „*vztah můj Rom – můj gadžo*“. V období první poloviny 20.století bývalo běžným zvykem, že si Romové brali za kmotry neromy, gadže. Důvody byly většinou ekonomické. Mít gadže za kmotra znamenalo určité přilepšení pro celou rodinu. Před zavedením kolektivizace zemědělství a před nástupem socialistického hospodářství se Romové živili buďto řemeslem, nebo hudbou, část Romů dělnickými pracemi. Pro mnoho Romů však představovala jediný zdroj obživy výpomoc u sedláků. Ženy pro gadže praly, uklízely a dále stejně jako muži pomáhaly na poli. Muži dělali domácí i zemědělské práce, podle potřeby. Do těchto prací bývaly zapojovány též děti, například do prací pasteveckých. Romové tak představovali nejnižší, ale přesto důležitou část ekonomiky. Na východoslovenském venkově, kde zcela převládal agrikulturní ráz, byli Romové pro statkáře nezbytnou námezdní silou. Navíc velmi výhodnou, neboť pracovali téměř zadarmo, zpravidla jen za jídlo. V obcích s romskými osadami bývalo zvykem, že každá rodina pracovala u jednoho sedláka či rolníka. Právě z této spřízněné gadžovské rodiny, u které Romové pracovali, pocházel kmotří pro jejich děti.²⁷¹

Romský kmotr je samozřejmě obecně považován za příbuzného spíše než gadžovský. Neromský kmotr má, jak se ukázalo funkci jakéhosi patrona nad rodinou, kmotr romský bývá vybírán na důkaz toho, že si ho rodina váží. Kmotrovství mezi Romy má tedy především sociální funkci, ze strany neromů zde hrají hlavní roli ekonomické důvody a vidina sociálního zabezpečení, také však určitá společenská prestiž .

„Výskyt neromských kmotrů se v současné době rapidně snížil a stává se spíše raritním. Důvodem je celá řada historických událostí, jenž zapříčinily dnešní sociokulturní situaci

²⁷⁰ Lacková E.: Selští kmotří ve Velkém Šariši, In: *Romano džaniben* , 3/94, Praha 1994, str.53-54

²⁷¹ Hajská, M.:Kmotrovství v kultuře romských osad, In: Jakoubek, M., Hirt, T.:*Romové – kulturologické etudy* , Plzeň 2004, str.255 a 272

obyvatel romských osad a jejich dnešní postavení v rámci společnosti. Vlivem těchto historických událostí se klientilistické vazby mezi Romy a sedláky začaly rozpadat a došlo k jejich trvalému přerušení.²⁷²

13.1.2. Vztah mezi kmotrem a kmotřencem

Ke vzniku vztahu mezi kmotrem a kmotřencem dochází při církevním obřadu. Kmotři při křtu zastupují dítě, držíce jej na rukou před knězem slíbí, že budou dítěti opatrovníky, a tak se za něj zaručí. Tento akt posvětil církevní obřadník posvěcenými předměty.

„Vztah mezi kmotrem a kmotřencem vznikne tedy na základě slibu, který má (podobně jako přísaha) magický význam. Kmotr, kterého kmotřenec získá za neopakovatelných okolností v oblasti sakrální, má od této chvíle určené role v oblasti profánní. V romských osadách tato instituce nabývá specifických rozměrů i přes to, že v sobě obsahuje rysy převzaté z majoritního prostředí.“²⁷³

Důležitými znaky tohoto vztahu jsou 1) *úcta ke kmotrovi*²⁷⁴ – „Od dne křtu si začali vykat a bylo jedno, zda otcí nebo matce bylo čtyřicet a kmotrovi čtyři nebo deset“²⁷⁵, 2) *závaznost instituce kmotrovství* - kmotrovský vztah je závazný po celý život. „Kdyby měl kmotřenec své vlastní děti a bylo mu nevíme kolik let, pořád je pro něho kmotr někdo, komu musí prokazovat úctu – snad ještě větší než vlastnímu otcí nebo vlastní matce. Ne nadarmo získává při křtu jméno po kmotrovi (po kmotře).“²⁷⁶

„No ja mám mladých kmotrou krstných. Ja nie, ale moja mama jim vyká. A mladá je ona, aj on. A jaká je moja mama stará! Ona nikdá jim netykala. Oni jej hovoria, že aby jim nevykala, že oni sa hanbia, lebo že oni sú mladý. A mama hovorí, že nie, že to tak sa patrí.“²⁷⁷

Neopominutelnou součástí vztahu mezi kmotrem a kmotřencem je také 3) *dárek ke křtu-tzv. křížmo* – něco na co si kmotřenec pamatuje celý život. Kmotr mívá ještě i další finanční povinnosti: někde hradí poplatek za křest a jinde zase obstarává pohoštění. Je-li dobře finančně situován, bývá od něj očekáváno, že zaplatí oslavu křtin. Kmotrův závazek ale křtem nekončí,

²⁷² Hajscká, M.:Kmotrovství v kultuře romských osad, In: Jakoubek, M., Hirt, T.:*Romové – kulturologické etudy*, Plzeň 2004, str.271

²⁷³ Tamtéž, str.253

²⁷⁴ Ne všechny uvedené modely však dnes platí vždy a všude – některých osadách dochází k degradaci určitých zvyklostí, jako je například vykání kmotrům

²⁷⁵ Demeter, G.: Kirvo/Kmotr.In: *Romano džaniben*, 2/94, Praha 1994, str.38

²⁷⁶ Demeter, G.: Kirvo/Kmotr.In: *Romano džaniben*, 2/94, Praha 1994, str.38

²⁷⁷ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 21.3.2007)

očekává se, že bude dítěti dávat dárky i nadále – periodicky vždy k Vánocům a narozeninám. Bývá zvykem, že mu také přispěje finančním, či hmotným darem k jeho svatbě.²⁷⁸

Od kmotra je taktéž očekávána 4) *pomoc v nouzi* - dostane-li se kmotřenec do svízelné situace, ze které mu nemohou pomoci jeho rodiče, přichází řada na kmotry. Kmotrovství však není pouze jednostranné, ale představuje závazek na obě strany. Obrácený tok, jdoucí od kmotřence ke kmotrovi se nalézají v rovině dlouhodobých závazků (uskutečňuje se po letech), anebo se i přesouvá na jiné členy kmotřencovy rodiny.²⁷⁹

*„Ja som už išla krstiteľ štyri deti. To máš taký dobrý pocit z toho. To jak keby to dieťa malo dvoch rodičov. Lebo tam mi aj farár v kostole hovoril. To sa tak hovorí, že ty si krstná mama a muž je krstný otec a keď toto dievčatko, čo som bola krstiteľ, malo narodeniny, ja som jej musela dačo kúpiť, dajaký darček, že aby malo radosť, že ja ju furt trímam, jak keby bola moje dievčatko. A to tak doteraz.“*²⁸⁰

Kmotřenec má mezi svými sourozenci výsadní právo na služby a solidárnost tohoto kmotra. Může ho žádat a kmotr musí být na toto požádání připraven. Mezi dítětem a kmotrem se vybuduje vztah, který je pro dítě často závažnější a bližší než vztah mezi dítětem a skutečným pokrevním příbuzným.

13.2. Magická ochrana křtu

Křest má pro Romy *magický význam*. Zastává ochrannou funkci. Dítě se tak ze světa, kde na něj mohou působit zlé síly dostane pod ochranu Boha. Kmotr při obřadu vyřkne slib, jež má magický charakter. Kmotr je proto také pojímán jako ochránce před zlými silami.²⁸¹ Další neméně důležitou složkou magického pojetí křtu je rituální přijetí do komunity.

²⁷⁸ Když se kmotřenec žení, koupí mu kmotr oblek, boty, košili i kravatu, kmotřence pak šaty, boty a závoj. Kmotra kupuje totéž, ale navíc kupuje prstýnky, nikdy je nesmí koupit kmotr, protože by to manželům přineslo neštěstí. Když kmotr nebo kmotra zemře a nedočká se svatby, jde kmotřenka na svatební den ke kmotrovi, kmotřině hrobu a položí na něj kytku a řekne: „Dnes se vdávám, a proto jsem přišla za vámi, abych Vám ho ukázala a abych Vám dala tuhle kytíčku. Pokud je to chlapec, vezme láhev pálenky, vylije ji na hrob a řekne: „Pijte můj kmotře, dnes se žením a vy jste se toho nedožil, tak jsem Vám ji přišel ukázat.“ Demeter, G.: Kirvo/Kmotr. In: *Romano džaniben*, 2/94, Praha 1994, str.38

²⁷⁹ Hajska, M.: Kmotrovství v kultuře romských osad, In: Jakoubek, M., Hirt, T.: *Romové – kulturologické etudy*, Plzeň 2004, str.264

²⁸⁰ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 21.3.2007)

²⁸¹ Tamtéž, str.264

Také pokud je kmotřenec očarován, bývá v některých případech kmotra jedinou osobou, která ho může odčarovat. Za čarování jí ale rodina musí zaplatit, protože kdyby jí za tuto službu nic nedala, mohlo by se kouzlo obrátit ve zlo.

Jestliže do křtu spávalo dítě s matkou, která ho chránila před zlými silami, po návratu z kostela ho již rodiče ukládají do postýlky nebo kočárku. V mnoha rodinách je zvykem prázdný kočárek nehoupat, protože dítě by v něm pak nemohlo zaspat. Kočárek se také nikdy nekupoval dopředu a nikdy se do něj nepoložilo cizí dítě z obavy, že dítě vlastní by ho nemuselo dlouho užívat a zemřelo by. V romském prostředí také není zvykem, aby se dítěti do jednoho roku střihaly vlasy (mohlo by se mu odstříhnout ze štěstí) a nehty (aby nezemřelo). Děti se nesmí dívat do zrcadla (aby se nelekli a nezůstali němé).²⁸²

13.2.1. Magická ochrana jména

Při křtu dostává novorozenec *jméno*, obvykle po svém kmotrovi, jednom z rodičů, nebo jiném příbuzném, toto jméno však je jménem pouze „úředním“. Funguje pouze ve styku s majoritní neromskou populací a dítě ho častokrát ani nezná. Kromě tohoto jména, dostává dítě ještě další jméno, nebo-li přezdívku – tzv. *romano nav*²⁸³, *aver nav*, *anav* – které se odvozuje od jeho fyzických nebo psychických vlastností (Thulo – Tlustý, Kal'ori – Čerňoučká) a nebo od nějaké události, která byla zásadní.²⁸⁴ V romské osadě se naprostá většina lidí identifikuje svým romským jménem – přezdívkou. Občanská jména se téměř vůbec nepoužívají. Někdy mají i samotní rodiče potíže, když si mají vzpomenout na oficiální jména všech svých dětí.

*„René má meno René, ale volajú ho „Sazky“. Lebo jak bol malý, tak taký chlapec, ten čo ho zabili, sobě dával sázky. Furt sebe dával tie sázky, tak aj moj chlapec tiež robil také. On ho to dobre naučil, že aj moj chlapec už rozumel týmto sázkam, a sebe tiež písal také sázky. No a doteraz ho volajú „Sazky“. Už nieje René, ale väčšina dětí ho volajú „Sazky“. No, aj učiteľka jeho už vie, že ho volajú „Sazky“.*²⁸⁵

²⁸² Mann B.A.: Obyčeje při narození dieťaťa u Rómov na Slovensku, Nitra 1994, str.134

²⁸³ „Romano nav“ – romské jméno, jméno, pod kterým se člověk identifikuje v prostředí romské osady, obvykle se liší od „gadžikano nav“ – neromského jména, tedy oficiálního jména příjmení. Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1998, str.62

²⁸⁴ Lázníčková, I.: Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje, In: *Romové, tradice a současnost*, Brno 1999, str.57

²⁸⁵ Informátorka B.Ž., romská osada Bystrany (záznam z 12.7.2006)

Toto romské jméno se může během života dítěte několikrát změnit, než se definitivně sžije a funguje v romském společenství.

„*To tu v Bystranoch musí mať každý priezvisko. Ja sa volám Margita. Správne moje meno je Margita. Moja mama hovorila, že keď som bola malá, že ja som nechcela, že aby ma volali Margita! No a tak mi dali meno Božena. Bo každý musí mať dajaké priezvisko.*“²⁸⁶

Funkce tohoto dalšího jména byla snad původně také magická a je možné, že tento zvyk si s sebou Romové přinesli ještě z Indie. Vincenc Lesný informuje o starých védských textech, které „se často zmiňují o symbolické magii. Tajemnou jednotu vidí texty i mezi jménem a jeho nositelem. Ve jméně se vidí substance jeho nositele, jakýsi dvojník, proto se dávají dítěti dvě jména, jedno obyčejné a druhé tajné, které znají jen rodiče.“²⁸⁷

René přezdíváný „Sazky“, Bystrany

V tradičních společenstvích toto romské jméno plnilo také *funkci ochrannou*, aby zakrylo *identitu dítěte*, někdy i dospělého a to jak před nečistými silami tak i před majoritou (hlavně za válečných let). Tento zvyk byl důležitý ve válečném období, kdy se stávalo, že v jedné osadě mohlo být třeba 20 Mariánů Žigů a četníci pak nevěděli, kterého Mariána Žigu vlastně hledají a také obyvatelstvo osady znalo své blízké pouze pod jejich přezdívkou.²⁸⁸

Aver nav plní také funkci ochranou, také pokud člověk komunikuje s jinými světy. Toto *aver nav* má zmást nebezpečné bytosti a démony, které se v těchto jiných světech nacházejí.²⁸⁹ Pokud se někdo nějak zásadně proviní, pak svou původní přezdívkou ztratí a je mu dáno jméno jiné, hanlivé.

Výběr jmen (oficiálních, gadžovských) se obvykle řídí rodinnou tradicí, velká většina nejstarších synů se jmenuje po otci, děti se dále často pojmenovávají po matce, strýci, dědečkovi, případně po oblíbeném předkovi. Této skutečnosti ovšem v posledních letech silně konkurují oblíbené a hojně sledované telenovely, takže se dnes v osadách můžete potkat s Esmeraldou, Rosalindou, Pamelou atd.

²⁸⁶ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 12.7.2006)

²⁸⁷ Lesný, V.: *Buddhismus*, Praha 2003, str.287

²⁸⁸ Hübschmannová, M.:*Šaj pes dovakeras.Můžeme se domluvit*, Olomouc 1998, str.62

²⁸⁹ Tamtéž, str.64

14. NEMOCI, LÉČENÍ, ČAROVÁNÍ A MAGIE

Nemoci (*nasvalipen*) vnímají Romové jako nečisté síly, přicházející z jiného světa. Ani oni se nesmějí nazývat pravými jmény, aby se nepřivolávaly. Jednotlivým nemocem se tedy při běžném hovoru říká pouze *oda nasvalipen* (ta nemoc), *nalačo nasvalipen* (nedobrá nemoc) nebo někde jen *oja* (ta). Tato *nalačo nasvalipen* chodí okolo a číhá, na koho by skočila. Spadeno má nejčastěji hlavně na malé děti a může se v nich usídlit a projevit se až v pozdějším věku. *Nalačo nasvalipen* čeká, až bude vysloveno nějaké jméno, za tím potom jde a skočí na člověka, který toto jméno nosí.²⁹⁰ Také proto se zde uplatňuje význam romských přezdivek a na děti se musí volat jiným jménem, aby se tato číhající nemoc zmátla. Ochranné jméno pak tuto nečistou sílu zcela zmate.

14.1. Uřknutí

Jedním z nejrozšířenějších projevů magického myšlení je víra v *uřknutí*, *uhranutí*. Uhranutí a jeho léčba tzv. *uhlikovou vodou* (*jagalo paňi*) je na východním Slovensku dodnes velmi živá a rozšířená praktika. Setkat se s ní není obtížné (sama jsem měla tu čest léčby na sobě), neboť v mnoha osadách tvoří běžnou součást života. Jednotliví informátoři se navíc nezdráhají o tomto jevu hovořit. Na příkladu tohoto fenoménu se pokusíme ukázat, že myšlení Romů je ovlivňováno magickými principy, které pak dále ovlivňují jejich jednání. Zdají-li se být některá konání Romů pro našince nepochopitelná a postrádající smysl, pak ten ovšem snadno vystoupí na povrch ve chvíli, kdy přestaneme předpokládat, že myšlení Romů žijících v osadách je plně racionální, kauzální, a naopak když připustíme, že má povytce magický charakter.

Tzv. *urieknutie*, *uřknutí*²⁹¹ hrozí romskému dítěti (kromě nebezpečí, že jej vymění bosorka) ihned po narození. Romové ho označují termínem *jakhhal'iben*, *khamňiphen*, v Bystranech ho nazývají *ačhil'as leske* nebo *lake jakhendar* - „stalo se mu z očí“, či také zkomoleným slovenským termínem „zoč“.

²⁹⁰ Hübschmannová, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc 1998, str. 65

²⁹¹ Uhranutí je produktem magického myšlení, které nalezneme ve více kulturách. S tímto fenoménem se setkáme v jižní Evropě (Balkán), v severní Africe, především mezi arabským obyvatelstvem (známým ochranným prostředkem je Fátimina ruka), na předním východě (tureckým ochranným prostředkem je tzv. Magické oko), setkat se s ním lze ale i např. u australských domorodců. Hajska, M.: Fenomén zoči In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str. 112

Na východním Slovensku se lze s uhranutím setkat i mezi neromy. Zde jej ale nalezneme pouze vzácně, u starých babiček a senzitivních žen, bývá většinou výsadou vesnic.

14.1.1. Příčiny uřknutí

Člověk může být uhranut nejčastěji *pohledem*. Podle toho v některých obcích tento jev označují jako že dotyčné osobě se „*stane z očí*“ nebo jí „*přijde z očí*“, od toho pak zkrácený název „*zoč*“, „*zoči*“.²⁹²

Uřknout může dítě ten, kdo má zlý pohled, zvláštně a dlouho se na dítě dívá, kdo má zlé, silné nebo zvláštní oči (u usedlých Romů docházelo k obavám právě z takovýchto pohledů olašských Romek na dítě), anebo se návštěvník při pohledu na něj podiví, obdivně zvolá jaké je dítě krásné. K uřknutí také může dojít, podívá-li se na ratolest cizí člověk ve chvíli, kdy ho matka kojí, nebo když matka třikrát přeruší kojení, uřknuto může být dítě i ve spánku.²⁹³

Často je tento pohled provázen vnitřními pocity závidění, touhy, nepřátelství, zkrátka pocitu, který je za pohledem.

*„Vel’ a tu bolo dětí. Za to som povedala, by ste sa tam vedľa najedli, kde neni nikto. Bo keď vel’ o l’udi je v dome a dakto sa jim páčí, alebo iděš a furt na tebe dakto kuká, no to už spadně na tebe raz dva zoč. Moje děti nikda nějedia, keď je tu vel’ a dětí, darmo aj keď hladné sú, oni nějedia. To my len keď jeme s nimi, to hej, ale keď sú v dome cudzie, to oni něchcú. Raz som navarila kurče, grul’e a kompot. Tu bol’ o vel’ o l’udi a Martina hovorí: „Nie mamó, teraz něbuděm jest’!“ A nějedla, až kolo tretiej.“*²⁹⁴

*„Například moja dcérka je malá a budú na ňu furt kukat’. My daktorým l’udom děti neukazujeme, bo to tiež raz dva spadně zoč. Nie, že len my bysme toto znali, ale to moja mama tiež mi furt hovorila: „Něukazuj každému!“*²⁹⁵

Uhranutí může souviset také s *přílišnou chválou*, kterou člověk nemyslí dobře.

²⁹² Termín „zoči“ se v některých oblastech používá pro uhranutí obecně, i když se nepříhodilo „z očí“, ale třeba jinou formou.

²⁹³ Mann, B.A.. *Magická ochrana novorodena u Rómov na Slovensku*, In: Kováč, M., Mann B.A. (eds): *O Del sa dikhel. Boh všetko vidí*, Bratislava 2003, str.89

²⁹⁴ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 19.3.2007)

²⁹⁵ Informátorka S.K., 34 let, romská osada Bystrany (záznam z 19.3.2007)

Některé jevy, o nichž se mluví jako o uhranutí, již přímo souvisejí s *kontaktní magií*. Například hladí-li někdo mladému děvčeti jeho pěkné vlasy se zlým úmyslem, začnou mu vypadávat. I proti tomu se však lze bránit uhlíkovou vodou. Ovšem nejen člověk může být uhranut. Romové věří, že uhranout lze i zvíře nebo rostlinu.²⁹⁶

*„Šak to aj sviňa alebo pes takto ochorie. Šak moja baba, keď chovala sviňu a veľké boľy, furt hovorila: „Někukaj, bo môže dostať zoč!“ Můžeš kuknúť, ale nekliat a také ako : „Fúúúúj, alebo jóóóój! Také nēmóžeš povedať ! Treba si odplivnúť!“*²⁹⁷

14.1.2. Příznaky uřknutí

Když se někomu udělá z ničeho nic nevolno, slabo, začne být podrážděný, chce se mu spát, dostane zimnici, začne ho bolet hlava, břicho, případně zvrací, je to neklamné znamení, že jde o uhranutí. U dětí může být příznakem horečka, nespavost, nechutenství.²⁹⁸

*„To aj doma, keď ráno vstanješ a hoci kvóli čomu, keď sa naješ a je ti plano, to už môžeš mať zoč.“*²⁹⁹

14.1.3. Uhlíková voda – jagalo paňi, jakhendar paňi

Uvedené symptomy ještě nemusejí nutně znamenat, že se jedná o uhranutí. Je třeba se o tom nejdříve přesvědčit. Existují v zásadě 2 varianty jak tuto skutečnost zjistit. Obě jsou si podobné, užívají stejných principů, stejné symbolické prvky, které se v rituálu opakují. Oheň, který začíná celou proceduru, sežehne dřevo, symbolizující hmotu, na uhel. Dále je to voda, do které uhel padne, jenž je poté považována za posvátnou vodu s léčivou mocí. Kromě toho moment, kdy padá uhlík ke dnu, je považován za projev nějaké nadpřirozené moci.

Právě tento okamžik, kdy se uhlík začne samovolně pohybovat v tekutině, je zásadní, neboť za normálních okolností se vypálená sirka vždy nehybně vznáší na vodní hladině. Dalším atributem je pak kříž jako symbol boje proti zlu. Kříž zaručuje také přizvání svatosti, pozitivní

²⁹⁶ Hajska, M.: Fenomén zoči In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.113

²⁹⁷ Informátor V.Ž., 38 let, romská osada Bystrany (záznam z 19.3.2007)

²⁹⁸ Mann, B.A.: Obyčaje pri narodení dieťaťa u Rómov na Slovensku, In: *Tradičná l'udová kultúra a výchova v Európe*, Nitra 1994, str.135

²⁹⁹ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 19.3.2007)

síly. Nedílnou součástí tohoto rituálu jsou také různé zařikávací a slovní formule. Hojně se využívá i magické moci čísla 3 „tři sirky, tři kříže, třikrát pomazat, třikrát zopakovat“...³⁰⁰

Podle prvního způsobu, který byl využíván hlavně v minulosti, bylo třeba vzít hrnec s horkou či vařící vodou a postupně do něj házet daný počet uhlíků. Když vzniklo podezření z uhranutí, vzala se čistá voda, u které bylo obzvlášť důležité, že z ní nikdo nepil, anebo se musela převařit. Začalo se do ní postupně házet devět uhlíků, přičemž někde jen negativně odčítali: „ne jedna, ne dvě, ne tři...“³⁰¹, jinde je odpočítávali negativně zezadu: „ne devět, ne osum, ne sedum...“³⁰² Bylo nutné je do hrnce házet obráceným nožem nebo obrácenou rukou.³⁰³

Když tyto uhlíky klesly na dno, znamenalo to, že dotyčný je uhranutý a je třeba ho touto uhlíkovou vodou dále léčit a tohoto uhranutí ho zbavit. Přičemž kolik uhlíků klesne na dno, tolikrát je pak člověk uhranutý. V některých lokalitách se přes hrnec s vodou pokládali do kříže dvě stébla a přes tento kříž se teprve házely uhlíky do vody.³⁰⁴

Druhá varianta představuje určité zjednodušení první a je dnes hojně rozšířená. Místo horké vody se používá studená, někde dokonce chybí důraz na rituální neposkvrněnost – nevádí, když není zcela čerstvá. Místo uhlíků se zapalují sirky, místo hrnce se bere hrnek či sklenka. Někde je ovšem dosud patrný důraz na rituální čistotu hrnečku, vymývá se před i po této proceduře a neměl by být používán k jiným účelům (alespoň nějaký čas). Těsně před vykonáním rituálu se do něj dvakrát nabere voda a zase se vylije, až po třetím nabrání se voda nechá. Počet sirek se různí od 3 do 12- ti. Většinou je ale zachován násobek tří.

Sirky se jedna za druhou škrtnou a vypálí, musí se postupovat tak, aby shořely úplně celé. Většinou je důležité odpálit je od sebe vzájemně. Všechny uhořelé hlavičky sirek se po vypálení vhodí do připravené vody, případné neshořelé konce sirek se odlomí.

I v tomto případě je prohlášen nemocný za uhranutého, klesne-li více než polovina sirek ke dnu. Úkon vhazování sirek má i orální doprovod, který se liší lokálně. V některých osadách se při pálení sirek mumlá něco neurčitěho, jinde se pronáší Otčenáš atd. . .

Dříve existovaly i jiné způsoby zjišťování, zda-li daná osoba uhranutá, či nikoliv. Vzal se například odvar z bylin, kterým nemocného umyli. Pokud se na hladině vody, kterou byl omyt,

³⁰⁰ Hajska, M.: Fenomén zoči In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.114

³⁰¹ Lacková, I.: L'udové liečenie olašských Romov východného Slovenska v minulosti, In: *Slovenský národopis* 1/1998, str.203

³⁰² Čajánková, E.: Život a kultura rožkovianských Cigaňov, In: *Slovenský národopis* II, 1-2/1954

³⁰³ Lacková, E.: Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, Praha 1997, str.49

³⁰⁴ Horváthová, E.: *Cigáni na Slovensku*, Bratislava 1964, str.313

vysrážela vrstva z kousků kůže nemocného, předpokládalo se že, dotyčný je uhranutý.³⁰⁵ Nebo se daly do vody vařit tři špetky soli, tři žhavé uhlíky a tři kůrky chleba, a když toto všechno kleslo ke dnu, byl to jasný důkaz uhranutí. Složitější býval pak postup, kdy se musela přinést potajmu voda, ta se postavila na oheň a házelo se do ní tolik uhlíků, kolik bylo podezřelých z uhranutí. Při každém vhození uhlíku se řeklo jedno jméno. Koho uhlík pak klesl ke dnu, ten dotyčného uhranul. Tato voda se poté vylila na psa.³⁰⁶

Citlivě se také rozlišuje, kdo takový rituál vykonává. V některých osadách je to sám uhranutý, přičemž provádí-li mu léčení jiná osoba, pak se věří, že tato může ztrácet sílu. Jindy je naopak nutné, aby obřad vykonával někdo druhý, většinou je to starší, zkušená žena.

„Išli sme zo Vlach napešo a starostova³⁰⁷ žena idě ku nam, zavolala ma k něj domou dnunka a hovorí mi: „Od rana mi nieje dobre.“ A tak ma prosila, by som jej zoč zrobila. Poslala Reného pro zápalky, by išiel kúpiť a ja som jej spravila zoč a už jej bol’o lepšie. A ona, že celú noc nespala, tak jej bol’o plano , len čakala, že koho rano stretně, lebo ona býva v dedině a tam málo kto sú Cigáni. A jak ma stretla, hneď ma volala! Dakto sebe něžná toto spraviť. Moja mama ešte lepšie zná.³⁰⁸

Nezjistila jsem, zda toto léčení mohou v romských společenstvích provádět i muži. Někde je léčitelka po celou dobu zticha, jindy pronáší různá zaříkadla.

14.1.4. Léčba uřknutí

Léčba následuje ihned po stanovení diagnózy. Hlavní úlohu zde hraje ohnivá (uhlíková) voda. Touto vodou se nemocnému potírají různá místa na těle. Léčba má opět různé lokální varianty. Obecně se dá rozdělit do pěti fází.³⁰⁹

První fází léčby je napití se *jagalo paňi*. To se vyskytuje téměř ve všech případech. Druhá fáze léčby je propojena s třetí. Jde o namočení prstů do zbylé tekutiny a následně o pokřížování se uhlíkovou vodou. Nejčastěji si nemocný nebo léčitelka namočí dva prsty pravé ruky do uhlíkové vody a pomazává jimi určená místa. Jedná se buďto o křížování, nebo pomazávání

³⁰⁵ Horváthová, E.: *Cigáni na Slovensku*, Bratislava 1964, str.313

³⁰⁶ Tamtéž, str.313

³⁰⁷ Starostova žena je též romského původu

³⁰⁸ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 19.3.2007)

³⁰⁹ Hajská , M.: Fenomén zoči In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str.116

určitých citlivých bodů na těle – spánky, zápěstí, čelo, krk, bod v oblasti srdeční, někdy také pod kolena a za ušima. Toto se pak provádí na určených místech buď jednou nebo třikrát. Čtvrtou fází představuje vylití zbytku uhlíkové vody. Vylívá se buďto na práh, na zárubeň dveří nebo na zed' domu. Tento krok symbolizuje ochranu před zlými silami, zamezení jejich návratu do obydlí.

Posledním krokem léčení je spánek. Takovéto zakončení rituálu se dodržuje asi v jedné třetině případů. Nemocný by si měl lehnout bezprostředně po ukončení rituálu a měl by na nějakou dobu usnout. Spánek je zárukou toho, že všechny příznaky uhrnutí odezní, že organismus načerpá nové síly a zregeneruje se.³¹⁰

Ve starší literatuře nalezneme zprávy o tom, že se nemocný musel touto vodou celý omýt, nebo se v ní přímo vykoupat, mnohdy opakovaně. Horváthová³¹¹ uvádí, že nemocného dokonce touto vodou masírovali. Dalším prostředkem bývá v některých lokalitách také mateřské mléko nebo matčina moč, kterými matka potře miminku tělo.

Romské ženy věří, že uhrnout lze dokonce i těsto, a proto zakrývají těsto šátkem, aby ho někdo neuhrnul a lidem pak nebylo z jídla špatně.³¹²

Celkově lze ve srovnání se staršími zprávami rozpoznat degradaci rituálu, jeho značné zjednodušení. Rituál, který bylo dříve nutno provádět opakovaně, nejednou dokonce po více dnů, je dnes záležitostí několika minut. Dříve se jagalo paňi v mnoha obcích připravovala z bylinného odvaru, dnes postačí studená voda, jakákoliv, která je po ruce.

14.1.5. Popis léčby uřknutí ve zkoumané lokalitě

V Bystranech se uřknuté dítě se pozná podle toho, že nespí, je nespokojené, odmítá jíst, má teplotu, průjem a zvrací. Tamní informátorky uvedly, že pokud se takovému dítěti včas nepomůže, může i zemřít. Doktor mu v tomto případě nedokáže pomoci.

„Aj dochtor sa ma pýtal. Som išla s Reném ku dochtorovi a sa opýtal, že René vyzerá lepšie a hovorí mi, že čo sme mu dávali a ja hovorím, že sme mu zrobili zoč. A on mi hovorí: „Tak vy stě potom dochtorka!“³¹³

Když má matka v této osadě podezření, že je její dítě uřknuté, nasliní si palec na pravé ruce a utře dítěti čelo, nebo svoji slinu dvakrát vetře do zápěstí na obou rukách potomka. Když ovšem těžkosti neustanou, připraví matka tzv. *uhlíkovou vodu - jagalo paňi (ohniová voda)*. V Bystranech tuto vodu nazývají také *pregindo paňi (přečtená voda)*. Ihned po mém prvním

³¹⁰ Tamtéž, str.117

³¹¹ Horváthová, E.: *Cigáni na Slovensku*, Bratislava 1964, str.313

³¹² Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam 20.3.2007)

³¹³ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam 20.3.2007)

příjezdu do Bystran jsem se mohla s touto místní lokální variantou léčby seznámit, protože malý syn ženy, která nás hostila, jménem Kevin, byl velmi nemocný (měl horečky, průjem, zvracel atd.) a jeho babička věřila, že je uřknutý. Navíc jsem sama při mé další návštěvě, dle názoru tamních Romů, prodělala uhranutí.

Nemocný Kevin s otcem, Bystrany

V Bystranech žena nabere do hrníčku vodu a třikrát ji přelije přes hřbet ruky. Voda se nabírá z vědra, musí být čerstvá a nikdo se jí před tím nesměl napít. Do hrnku s vodou matka postupně hází vypálené zápalkové hlavičky, nejčastěji jich bývá 10 nebo 11. Sirky se musí odpalovat poctivě jedna od druhé a při házení uhlíků se záporně počítá: „*na jekh, na duj...- ani jeden, ani dva*“ ... Za každým uhlíkem, který do vody hodí, udělá rukou znamení kříže. Kolik uhlíků nebo zápalkových hlaviček klesne na dno hrníčku, od tolika lidí byl nemocný uřknut.

S touto uhlíkovou vodou potom léčící nemocného poumývá, nebo mu ji namočeným prstem vmasíruje do pokožky. Nejčastěji na zápěstí, tvář nebo čelo, kolem očí, na spánky, podpaží, břicho, zátylek. Při potírání každého takového citlivého bodu se třikrát pronese formule: „*Tak robím, aby ti prešlo!*“ V Bystranech dávají nemocnému z této vody i napít. Zbytek se vylije třikrát *na panty (čopy)* u dveří a do všech čtyř rohů pokoje. Dveře se potom zavřou a hrníček se položí ke dveřím nebo na stůl dnem vzhůru a odtud se odebere až druhý den.

*„Aj mi sebe také robíme. Moj muž keď sa opil, ho strašne bolela hlava, aj keď bol opitý, rýchlo mi povedal: „Rýchlo, zrob mi zoč!“ Bol fest opitý, ale rýchlo ho prešlo. No, more! Povedz! My tomu veríme. Šak to starý ľudia, co už zomreli, oni ten zvyk učili.“*³¹⁴

Také u mne se jednou při pobytu v osadě objevily příznaky uhranutí a nutno říci, že po vykonání rituálu mojí hostitelkou Boženkou jsem se cítila lépe.

³¹⁴ Informátor V.Ž., 38 let, romská osada Bystrany (záznam z 20.3.2007)

14.1.6 Ochrana proti uřknutí

Uhranutí lze pochopitelně předejít. Aby k uřknutí nedošlo, musí každý návštěvník, který se přijde podívat, dítě třikrát poplivat a říct: „*Te na leske avel jakhendar*“! – „*At mu nepřijde z očí!*“³¹⁵

Uřknutí dítěte se snaží zabránit také jeho matka a to různými způsoby, které už byly uvedeny výše – pramen jejích vlasů či struna, červené korálky – *mirikl'e*, červená stužka nebo nitka označovaná jako *indral'ori*, *lol'i šňůrka*, *lol'i mašl'a* se uváže dítěti na zápěstí.³¹⁶

Užívá se rovněž praktika sedět se zkříženýma nohama, neboť *zkřížení* části těla v sobě nese onen motiv kříže, svatosti, která zastaví temné síly. Zkřížení může také znamenat uzavření vlastních energetických obvodů a uzavření se vnějším vlivům.

Další oblíbenou prevencí je nošení oblečení na ruby. Matka oblékne dítěti košilku naopak a hned po příchodu z porodnice pokropí kočárek svčenou vodou. Opět je tu tedy onen *princip otočení* – stejně tak jako se mají uhlíky házet do hrnce otočeným nožem či rukou, nebo jako se při přípravě uhlíkové vody počítá negativně, někde ještě k tomu i pozadu. Zřejmě je tu záměrně využíváno něčeho výrazného, nezvyklého, což má opět stejný účel - negativní pohled se upoutá na jiný objekt, přes který se již nedostane k člověku samotnému. Tyto prostředky tedy mají za úkol zlý podhled zarazit, zmást, odvrátit.³¹⁷

14.1.7. Magická moc léků

Pokud sirky či uhlíky zůstanou plavat při hladině a neklesnou, znamená to, že fyzické obtíže nemocného nezpůsobila žádná zlá síla, ale jeho tělo je pouze z běžných důvodů nějak oslabeno (nachlazení, následek špatné stravy apod.) V takovém případě, kdy je jisté, že nejde o uhranutí, nemocného příznaky buď samy přejdou, anebo vyhledá pomoc lékaře. Nutno ovšem zmínit, že i užívání léků pojmají Romové zcela specificky, tedy opět magicky. S běžným lékem se zachází tak, jako by byl nadán magickou silou. Je v zásadě jedno, jaký lék se užije, neboť magická moc všech pilulek je obdobná, důležité jsou okolnosti. Například stejně jako po užití *jagalo paňi*, si jde nemocný po užití léku na chvíli lehnout a pokusí se usnout. Zanedlouho pak vstane a věnuje se svým zálibám. Symbolicky si lehl, což je považováno za

³¹⁵ Informátorka M.Ž., 82 let, romská osada Bystrany (záznam z 11.7.2006)

³¹⁶ Lázníčková, I.: Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje, In: *Romové , tradice a současnost*, Brno 1999, str.57

³¹⁷ Hajská , M.: Fenomén zočí In: Jakoubek, M., Poduška, O. (eds.) – *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003, str 118

dostatečné. Vstává a cítí se vyléčený. „Víra v prášek samotný přesahuje jeho skutečnou funkci, nemocný je totiž naprosto přesvědčen, že jej obtíže po léku přejdou.“³¹⁸

Naprosto nepřipustné je pro Romy kombinovat léky s jakýmkoliv alkoholem. Domnívají se totiž, že se léčebná síla prášku alkoholem vyruší. „Není přípustné dát si ani jen lok piva, byť jen na celaskon, či živočišné uhlí.“³¹⁹

Jakékoliv léčení je tedy u Romů pojímáno výhradně magicky. I užití léku je jakýsi malý důležitý rituál, u kterého je třeba řídit se pravidly.

V příslušnicích majoritní společnosti může však magie vzbuzovat představu něčeho záhadného, magického, tajemného. Pro většinu Romů ale představuje rutinní záležitost, každodenní chléb. Uhrnutí má pro ně charakter specifického onemocnění, které nezpůsobil žádný konkrétní organický původce, nýbrž nadpřirozená síla. Je to ale stále jenom nemoc, nic víc a nic míň.

14.2. Milostná magie a očarování, černá magie

Magické praktiky jsou tedy častou součástí života Romů. Ať už to jsou magické rituály zmíněné výše - týkající se podobnostní magie v období těhotenství a i po narození samotného dítěte (kouzelný nápoj proti démonům, zaříkání), tak i léčebné praktiky k zahnání nemocí, nebo *magie milostná*.

„Když někdo onemocněl, ze všeho nejdříve se hledalo *keriben – kouzlo*, které nemoc přivodilo. Romové uznávali tři hlavní příčiny nemocí: trest za špatné činy – *o Del les mard'a* - Bůh ho potrestal, říkalo se. Pak se říkalo: *arakhl'a les e vera* - našla si ho křivá přísaha. A konečně *pokere les* - očarovali ho.“³²⁰

14.2.1. Léčebné schopnosti *phuri daj*

Důležitou úlohu při provozování různých magických praktik mají *staré ženy – bosorky*, *vědmy - phuri daj, drap daj*. K těmto ženám zachovávají Romové velice osobitý vztah. Jídlo, které taková *phuri daj* nedojedla, vyhodí. Nápoj, který nedopila vylijí. Předměty, které vzala do

³¹⁸ Tamtéž, str.118

³¹⁹ Tamtéž, str.118

³²⁰ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.63

ruky umyjí před jejich dalším používáním. Připisují jí podobné mimořádné schopnosti jako třeba knězi nebo popovi. Všechny tyto osoby mají totiž spojení s jiným světem.³²¹

*„Moja sestra z Košic, ona už nemala žiť. To ona mi sama rečovala, nie že sestra, ale tota čo ju liečila, čo jej liečenie zrobila. To by si mi neverila, že moja sestra, ona bol'a taká bohatá, ona čo mala, všetko jej tam nosila, za toto, že ju vyliečila.“*³²²

Lacková uvádí, že tyto čarodějky dokázaly za jejího mládí léčit neplodnost. Existovalo samozřejmě mnoho kouzel jak tuto nemoc odstranit. Neplodná žena měla jíst byliny utržené na hrobě ženy, která po porodu zemřela na horečku omladnic. Jiným kouzlem bylo například manželovo vyfouknutí obsahu vajíčka manželem do úst ženy, která celý obsah spolkla. Ženy věřily také v sílu úplňku a jedly byliny, které natrhaly o úplňkové půlnoci.³²³

*„Nevěděli jsme, co je to doktor. Jednak nebyly na doktora peníze, pak mezi lidem nebylo tolik nemocí, jako je dnes, a konečně jak se říkalo: „Phuri Romňi feder sar doktoris“- „Stará Romka je lepší než doktor““*³²⁴

Zeptáte-li se ovšem v Bystranech na takovouto čarodějku, většinou dostanete zápornou odpověď. Tuto skutečnost o sobě takovéto ženy úzkostlivě tají, neboť jinak by riskovali odhalení a následné možné odsouzení zbytkem komunity, která by je mohla začít obviňovat z různého negativního počínání.

*„Tuna čo čarovali, už zomreli. Možna jedna tu je, ale ona sa bojí, lebo ona má rodinu a keď ľudia budú znat'...Například keď niekto nemá dobrý život a keď tu Cigáni budú vedieť, že ona má dobrý život, už oni budú znat', že to ona jim zle spravila...“*³²⁵

Takovouto phuri daj se mi v Bystranech tedy zatím nepodařilo vypátrat. Víím, že přinejmenším jedna takováto žena zde je, ale osobní setkání je otázkou delšího času.

14.2.2. Očarování

Když je potřeba někomu učarovat nebo někoho očarovat - *porobit'*, přicházejí ženy za

³²¹ Davidová, E.: *Romano drom.Cesty Romů1945-1990*, Olomouc 1995, str.129

³²² Informátorka J.Ž., 31 let, romská osada Bystrany (záznam z 20.11.2006)

³²³ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.47

³²⁴ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.46

³²⁵ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 18.3.2007)

phuri daj a žádají ji o pomoc. Zvláště pro tyto schopnosti mají samozřejmě staré phuri daj vážnost a respekt všech mužů z vesnice. V romské milostné magii jsou často používány chlupy z intimních míst, aby byl milý „přivolán“. Takzvaný „zar“ (chlup nejčastěji z ohanbí nebo podpaží) je v cikánské magii používán spolu s menstruační krví a kdoulovými semeny jako romské afrodisiakum.³²⁶ Čarodějníci ovšem stačí, k tomu aby dívka přičarovala chlapce, kousek z jeho košile – tzv. *kotor*. Tento *kotor* pálí potom na ohni a říká třikrát za sebou : „*At tvé srdce pro mě hoří jako tenhle hadr*“.³²⁷

Očarování – tzv. *porobenie* se dělá i dalšími různými způsoby, záleží na zvycích dané lokality. Mezi staré magické techniky patřila také tato: chtěla-li dívka chlapce, v kterém našla zalíbení, bodla nějaké zvíře, ponechala ho ležet na slunci, aby pomalu umíralo v bolestech. Toto píchnutí pak cítil i dívčin vyvolený až do doby, dokud nepřišel za ní a nezačal s ní žít. Další známou technikou bylo přidat vyvolenému muži do jídla sůl, kterou měla před sebou v papíře zabalenou při porodu žena, která rodila první dítě. Bolesti, které prožívala při porodu, přešly poté i na chlapce. Ten cítil následně za touto ženou takový stesk v srdci, že si jí musel vzít za manželku. Nebo se žena pečlivě omyla a touto vodou pak zadělala těsto, které muž později snědl. Často se mu také do jídla přidávala odřezaná kůže z palců u nohou, která se smíchala se špínou z nehtů nebo zubů. Do jídel se mohla zavařit taktéž menstruační krev nebo mateřské mléko. Potom, co žena pomocí některé z těchto či podobných praktik muže získala, musela po nějakém čase kouzlo znovu zopakovat, aby svého milého muže opět neztratila.³²⁸

*„Moj brat, šest dětí mal. Tiež bol'porobený. Takú peknú ženu mal a ho očarovali a odišiel od rodiny. Teraz má takú škaredú ženu a sa pri nej trápí. To ona ho nechala zrobit'. Také ženy, čo sme tu, nie že sme všetky dobré, ale sme čestné ku našim deťom a aj ku našim chlapom. Ale tyto, čo už v mestách bývajú, to také ženy nédobré, lebo oni keď aj chlapi sú doma, oni len chodia po krčmach a tam sa trímajú s druhýma a majú ich radi. Jáááj, moj brat, on nikdy by svoju ženu len tak nēnechal. Šel pracovať v Košicoch a mladý bol, tak tam sa s ňou seznámil a svoju ženu tu nechal a šest dětí nechal. Porobený bol! A jeho žena tu devet rokov, taká spravdivá bol'a, devet rokov tu čakala, A on mal s tou čo teraz žije aj ďalšie děti, a jeho žena ostala pri nás, pri mojej mame, furt bol'a s deťmi. Darmo, že mala svoju mamu, pri něj nechcela byť. U nás jej bol'o lepšie. Moj brat bol zrobený, áno.“*³²⁹

³²⁶ Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 1995, str.129

³²⁷ Tamtéž, str.131

³²⁸ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 18.3.2007)

³²⁹ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 20.3.2007)

Je samozřejmě možné také muže naopak „*te odkeren – odrobit*“ a zbavit ho lásky k ženě. K podobnému očarování, stačí opět kousek oděvu nebo pramen vlasů člověka, který má být očarován. Případně může posloužit fotografie nebo jakýkoliv osobní předmět, který daná osoba vlastní.³³⁰

„*Ta stará, čo tu bol' a, robila také, že aby dakto zomrel, bo že by dakto ochorel, že by trpel, že aby ho žena opustila či neopustila...Moj otec tiež bol zrobený ! To keď máš dajaké veci, alebo sveter, alebo to čo on sám nosí, alebo trenky. A keď nemali, tak ukradli, alebo cudzému dali peňaží a toto mal ukradnúť.*“³³¹

14.2.3. Černá magie

Tzv.černá magie bývala a dosud v některých lokalitách je, velmi často nástrojem pomsty a krevní msty. Je založena na magii podobnosti. Jde většinou o to, udělat někomu zle, způsobit mu neštěstí, nemoc, či smrt. Obvykle k ní bývá použito nějaké zvíře, kterému se ublíží tak, aby trpělo a umíralo v bolestech. Na to bývá dotyčnému zakopáno pod práh u jeho domu nebo bývá položeno na osamocené místo. Na základě magie podobnosti se pak utrpení, které zvíře prožívá, děje i očarovanému člověku (např. žábě se zašijí oči, dotyčný má oslepnout).³³²

Romové v Bystranech se těchto technik černé magie doposud obávají a věří na jejich funkci a účinek.

K lidovému léčení a k magickým technikám všeho druhu používaly prý dříve bosorky navíc i různých *magických figurek*, zvaných *bengora – d'áblíci*. Tyto byly vymodelovány z vosku nebo vyřezané z kosti či dřeva a omotané lidskými vlasy.³³³

14.2.4. Klatba

Proklínání, kletí a klatba patří mezi další magické formule, které jsou u Romů dosti často používány. Při běžném rozhovoru zmiňují Romové ve svých výpovědích *zaklínadla*, aby tak potvrdili věrohodnost svého tvrzení. Například: „*Boh dej, abych oslepla, jestli jsem nemluvila pravdu, ať mi oči vytečou*“, nebo „*Mi merel mri daj, te pačes phend'om!*“ – „*Ať zemře moje*

³³⁰ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 20.3.2007)

³³¹ Informátorka M.H., 38 let, romská osada Bystrany (záznam z 20.3.2007)

³³² Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 20.3.2007)

³³³ Davidová, E.: Romano drom.Cesty Romů 1945-1990, Olomouc 1995, str.132

*maminka, jestli nemluví pravdu“!*³³⁴ Romové věří, že jestliže při tomto zaklínání zalžou, může se jim pak toto zaklínání vyplnit a posléze se tak jim, nebo jejich nejbližším, může něco zlého přihodit.

14.2.5. Amulety a talismany

Dalším rozšířeným prostředkem, sloužícím na ochranu proti negativním zlým silám, jsou *amulety a talismany*. Chrání člověka před neštěstím, nemocí, úrazem a očarováním. U Romů ovlivněných křesťanskou vírou to může být například růženec, svatý obrázek, modlitební knížka, svíčka nebo křížek.

*„Keď niekto ukradol dačo a keď povedal, že to nebola ona, tak tam v kostole je taká svätá knižka-Biblia. Dali na ňu kl'úč a hovorili tak: „Svätý Petričku, povedz, že kto ukradol.“ A kl'úč na tej knižke, presne sa tak skrútil a presne ukazoval na toho kto kradol. Napríklad keby ty si bola ku mňa, aj ona, aj ona a ja by som povedala, že to ty si mi niečo ukradla, ja môžem hovoriť, že to ty! Ale ta knižka a ty kl'úče furt ukazujú, že to nie ty, ale že to ona. Už potom sa to nebude tajiť. Že to tak presne ukazuje. A doteraz také robia!“*³³⁵

Zlo může odehnat také modlitba a svěcená voda. Tu si o Vánocích někteří Romové přinášejí domů a pokropí s ní celý svůj příbytek, vánoční stůl a okolí domu. Svěcená voda má léčivý účinek, chrání před muly a přináší klidný spánek.³³⁶

14.2.6. Znamení

Znamení štěstí, radosti a bohatství, ale také neštěstí a smrti provází Romy po celý jejich život. Znamení jim pomáhají orientovat se v životě a ve světě, který je pro Romy také světem neviditelných bytostí.³³⁷ Tato znamení jsou velmi hojná a liší lokalitu od lokality. Například: potká-li člověk lidi v černém oblečení, potká-li tři ženy jdoucí vedle sebe, nebo když náhle zhasne televizor a podobně, znamená to blížící se neštěstí. Znamení se samozřejmě často objevují také ve snech, které dle některých sesílá Bůh. Pro někoho může sen o hadovi značit budoucí problémy s policií, hrozící nepříjemnosti, sen o zkalené vodě věští chorobu...atd.

³³⁴ Palubová, Z.: Fenomén smrti v l'udovom náboženstve Rómov z okolia trnavy a nitry, In: Kováč, M., Mann, B.A.: *Boh všetko vidí. O Del sa dikhel*, Bratislava 2003 str.82

³³⁵ Informátorka J.Ž., 31 let, romská osada Bystrany (záznam z 21.11.2006)

³³⁶ Pivoň, R.: Negatívne sily, niektoré ich podoby a posobenie v živote Rómov, In: Kováč, M., Mann, B.A.: *Boh všetko vidí. O Del sa dikhel*, Bratislava 2003, str.123

³³⁷ Tamtéž, str.125

*„Ja som mala také tušenie, že vy prídete. A už sme hovorili dva či tri dni o tom furt, že vy prídete a vidíte! Taniere som umývala či hrnček a dva razy alebo tri razy mi spadol z ruky. Už keď ti to spadne, to značí, že dakto prídě z rodiny alebo dakto blízky. A staně sa tak.“*³³⁸

14.2.7. Úcta k žvlům a nebeským tělesům

Lacková píše, že u mnoha Romů bylo také donedávna zvykem vzdávat *úctu nebeským tělesům* (podle kterých dříve měřili také čas) *a ohni (jag)*. O novoluní například muži v některých osadách vycházeli ven s obnaženými hlavami a klaněli se novému Měsíci. Nesli s sebou vědro vody a v něm drobné peníze. Věřili, že jak poroste měsíc, bude se rozmnožovat i jejich bohatství. Děti byly nabádány, aby před Měsícem, Sluncem, Větrem a před Hvězdami neklely a nemluvily sprostě, protože jsou to živé bytosti a vyzařují velkou sílu. Kdyby k nim člověk neměl úctu, mohly by ho zničit. Když například někdo ochrnul, říkalo se: *„Obešel ho prokletý vítr“*.³³⁹

*„Jednoho chlapca tu zabili na lúke. No ale on nič nespravil, len stále hovoril jak sa mu stalo, že totem větér ho obešol. Každému hovoril, že jeho dneska budú zabiť. Lenže ludia, Cigáni tu, mu něchceli uverit', lebo oni sebe si mysleli, že on fětuje a že to nebude prauda. No ale on furt tak hovoril, že jeho dněska budú zabiť, aj svojej mame povedal, svojej ženě povedal, v krčmu išiol a povedal, že jeho dněska budú zabiť. Jeho mama, tu bývala a bol'a potom šibnutá v myšlenkoch, bo to bol taký mladý chlapec! Oni doteraz něvedia, že čoho ho zabili.“*³⁴⁰

*„Naše babička si nejvíc vážila Ohně. Říkala: „Dítě, dítě, jak bychom my Romové přetrvali, kdybychom neměli oheň!“ A vždycky, než začala zadělávat těsto, hodila trochu mouky do ohně.“*³⁴¹

³³⁸ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 23.3.2007)

³³⁹ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.63

³⁴⁰ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 19.3.2007)

³⁴¹ Tamtéž, str.63

15. SMRT A POHŘEB

Mimořádná pozornost je u Romů věnována právě *obyčejům při úmrtí člověka*, neboť pro ně znamená přechodový rituál a cestu do jiného světa. Dodnes je u nich zachována víra, že pro umírajícího si přichází někdo z dříve zesnulých členů rodiny, který u něj zůstává až do pohřbu a odvádí ho na onen svět. V Bystranech ho nazývají *mulo poslancos* – *posel mrtvých* (popisují ho jako celého v bílém). Většinou je však viděn pouze umírajícím anebo dalšími blízkými příbuznými, jež jsou shromážděni kolem lůžka. Stejně tak je všeobecně rozšířen názor, že přicházející smrt (mula) vidí pes, který začne výt. Dále ji může vidět ptáček – většinou černý a také černá kočka.

15.1. Sny jako předzvěst smrti

Při fenoménu smrti sehrávají velice významnou úlohu *sny*. Téměř ve všech náboženstvích má sen význam brány do jiného světa, je místem setkávání s jinou realitou, bohy, démony, anděly, duchy, posly. Sen je zjevením proroctví a věštb. Je také součástí široké škály *zjevení smrti*.³⁴²

Valek, který po svém vidění ve snu se bál jít koupat do vody, se svou dcerou Kal'i

*„Nešiel som do vody, lebo sa mi snívalo o hadovi, že som ho ako zjedol a preto som niešiel do tej vody. Mamka mi hovorila, že to ako Satan bol' pri mně. Mohol bych sa utopiť, lebo mohol by ma aj pohriznúť, to taká tradica. Bol' som v takej chýži, postavili ma na stoličku a normálno na stěně človek maloval hada, a ten sa zjavil zo stěny, dali mi ho do ruky a držel som mu hlavu. Bol'a to jedovatá kobra a nutili ma k tomu, že aby som ho zjedol. Keď sníváš o koňu, značí to tiež diabla. Mamka mi hovorila, že keď dačo také strašné sníváš, že aby som do vody niešiel.“*³⁴³

³⁴² Palubová, Z.: Fenomén smrti v l'udovom náboženstve Rómov z okolia trnavy a nitry, In: Kováč, M., Mann, B.A.: *Boh všetko vidí. O Del sa dikhel*, Bratislava 2003, str.20

³⁴³ Informátor V.K., 30 let, romská osada Bystrany (záznam z 9.7.2006)

*„Moja mama raz snivala o krvi a chceli sme ísť na sber malín a ona mi hovoril, a abysom nešla, že sa mi volačo staně. A aj stalo sa. Babky zrazilo auto a bol’i všeci v nemocnici. Hovorila mi: „Něchod’, lebo zlý mala som sen“.*³⁴⁴

O prípadné blížící se smrti v rodině předpovídá v Bystranech sen o hadu, jámách, nevěstě v bílém. Blížící se smrt je pro tamější obyvatele téměř jistá, pokud do místnosti oknem vlétne *černý ptáček (kálo čiriklóro)*. Tím může být i sám zemřelý příbuzný, jehož duše se proměnila v černého ptáčka, který zaklepe na okno nebo vlétne do domu, aby tam mohl zvěstovat dalekým příbuzným, že zemřel. Stejným zvěstovatelem může být opět pes, kočka, v některých lokalitách i mouchy.

*„Keď brat zomrel, tak vtedy prišlo čiriklo, vták, vnúka do domu a už sme znali, že to nedobre. Keď z ničoho nič ti pridě vták vnúka, to už znamenie máš, že sa staně dačo, alebo zomre dakto.“*³⁴⁵

*„Keď máš sny dakedy je to aj prauđa. Ja keď mám dajaký sen, tak ja něhcem povedať. Ja radšej něchám si pre seba. Len keď mi něje dobre, tak mosím povedať dakomu z rodiny. Poviem a už je mi lepšie. Moja mama mala sen, že po něj chodili vši. Taký sen mala. To značí smrť. A potom bratova syna auto zrazilo. Alebo keď máš sen, že dakto bitku robi, to už cítiš že sa něčo stane.“*³⁴⁶

Ohlášením přítomnosti zemřelé duše může být také to, když se nečekaně otevřou samy dveře, rozbije se zrcadlo, spadne obraz, třesou se talíře v kredenci, rozbije se skleněný pohár nebo vypadne žhavý uhlík ze sporáku, je slyšet neznámý a strašidelný smích... Zosobněná představa smrti bývá popisována jako stará žena v černých otrhaných šatech, nebo jako žena celá v bílém – dříve bývala bílá barva barvou smutku. Smrt, ať už v podobě zoomorfní, či antropomorfní personifikované představě, přichází pro člověka, aby ho povolala na jiný svět. Obyčejně po některém z těchto výjevů rodina očekává tragickou událost. Existuje také názor, že člověk si může přivodit smrt jednoduchým úkonem, když vloží vyhořenou zápalku zpátky do krabičky (zápalka představuje vyhasnutý život a krabička rakev).

³⁴⁴ Informátor V.K., 30 let, romská osada Bystrany (záznam z 9.7.2006)

³⁴⁵ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 23.3.2007)

³⁴⁶ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 20.3.2007)

15.2. Smrt

Když příbuzní poznají, že už umírajícímu není pomoci, snaží se mu poslední trápení ulehčit. Dříve se člověk před smrtí pokládal na zem, ven z místnosti, na Matku Zemi, která mu dala sílu na další cestu. Dnes se většinou umírající nechává dokonat v posteli, ale neměl by mít pod hlavou polštář z peří, jinak by nemohl zemřít.³⁴⁷ Pokud někdo umírá těžce a nemůže skonat, znamená to, že má s někým nevyřízené účty, proto nemůže odejít.³⁴⁸ V Bystranech ženě rozpustí vlasy, odeberou všechny šperky a rozvážou šňůrky, aby měla duše volnější cestu z těla.

V představách Romů se duše člověka po smrti mění v *ducha* – *mulo*.³⁴⁹ Termín *mulo* – označuje též mrtvé tělo člověka. Když umírající vydechne naposledy, bývá u některých gádžů zvykem otevřít v domě okna, aby duše mohla vyletět. U Romů se okna naopak otvírat nesmějí, protože mrtvý by napuchnul. A navíc Romové věří, že duše člověka zůstává v těle až do pohřbu.

Protože *mulo* může zasahovat do života pozůstalých, a to hlavně negativně, existuje velké množství obyčejů, které Romové uskutečňují od skonu člověka, až po jeho pochování a ještě nějaký čas po tom. Tyto obyčeje mají za cíl uspokojit potřeby zesnulého, udobřit si ho a zabránit mu v ubližování druhým.

Když má mrtvý otevřené oči, znamená to, že chce ještě někoho vzít s sebou (Bystrany), proto mu pozůstalí položí na oči mince, které mu potom ponechají i v truhle. Všechny předměty, které přišly s mrtvým do styku - hřebínek, mýdlo, břitva atd. se považují pro žijící za nebezpečné, a proto se buď ukládají do rakve, a nebo se po pohřbu i s dalšími osobními věcmi nebožtíka spálí, případně se zakopou do země. Voda, kterou byl mrtvý omyt, se také považuje za škodlivou, a proto je vylévána na místa, kam nikdo nechodí (jinak by se na člověka, který by takové místo navštívil, přenesla choroba zemřelého, nebo by ho mrtvý pronásledoval). Do rakve se ukládají i všechny hodnotnější osobní předměty nebožtíka - prsteny, náušnice, hodinky, housle, kytara, fajfka, cigarety, brýle, modlitební knížka, růženec, pálenka, karty. Do ruky nebo do kapsy jsou mu vkládány peníze, nejčastěji drobné mince.³⁵⁰

Mrtvý se většinou pochovává bez bot, jen v ponožkách či měkkých papučích, v Bystranech pochovávají nebožtíka v botech, ale bez tkaniček.

³⁴⁷ Informátorka M.H., 38 let, romská osada Bystrany (záznam z 19.11.2006)

³⁴⁸ Informátorka M.H., 38 let, romská osada Bystrany (záznam z 19.11.2006)

³⁴⁹ Raichová, I.: Romové a náboženství, In: *Romové, tradice a současnost*, Brno 1999, str.67

³⁵⁰ Raichová, I.: Romové a náboženství, In: *Romové, tradice a současnost*, Brno 1999, str.67

15.3. Vartování

Tři dny a tři noci je mrtvý vystaven v otevřené truhle v jeho vlastním domě. Po tři dny a tři noci se při něm scházejí dospělí členové jeho široké rodiny a *vartují*. Rakev je obklopena svíčkami, pod rakví je položena nádoba se studenou vodou (má zmírnit zápach a nadutí těla mrtvoly). *Vartování* – *vartišagos*, *vartinel*, *varovinel*, *stražinel* – příkládají Romové velkou vážnost. Pravým důvodem vartování je zřejmě strach ze zemřelého – mula.³⁵¹ Od momentu skonu, až do momentu pochování u rakve stále někdo bdí. Vystřídá se tu celá komunita, nebožtík nesmí zůstat sám. Vartování má také svá specifická ustálená pravidla: každý, kdo přistoupí k mrtvému, se dotkne jeho ruky, čela nebo hrudi, rozloučí se s ním a poprosí ho o odpuštění. Nejbližší příbuzní ho políbí. Přicházejí ovšem i nepřátelé a dlužníci vyrovnat svůj dluh. Pozůstalí mohou nebožtíkovi do ucha pošeptat nějaký vzkaz pro zemřelé, kteří již přebývají na jiném světě.

Přes den jsou při mrtvém zejména ženy, které se modlí, přes noc pak muži. Zdržují se ve stejné místnosti jako mrtvý, nebo v místnosti sousední, ale vždy tak, aby na něj viděli. Čas tráví povídáním si různých historek ze života zesnulého, z života vlastního nebo si vyprávějí tradiční *romské pohádky a příběhy (paramisa)*, ale i *vtipy a hádanky*, či hrají společenské hry. Při vartování se ale nesmí zpívat a tančit a ani vařit. Jídlo přinášejí většinou příbuzní z jiného domu. Při pití pálenky se nesmí ťukat pohárky a s otevřením každé nové láhve se trocha pálenky odlije na zem se slovy: „*Pre leskeri loki obuv!*“ - „*At' je mu země lehká!*“.³⁵²

V Bystranech se na mrtvého nesmí nikdo dívat skrze okno, protože v místnosti je smrt. Je zde také zvykem odstříhnout zemřelému pramínek vlasů, který vložený do peněženky přináší štěstí. Přítomnosti mrtvého lze ale využít i ke škodlivé magii – tajně získanou fotografií nepřítele nepozorovaně strčit do otevřené rakve a způsobit mu tak smrt.

15.4. Pohřeb

V den *pohřbu (pohrebos, parušago)* se sejdou všichni blízcí i vzdálení příbuzní, sousedé. V Bystranech informátoři uvádějí, že ten, kdo se za života mrtvého s dotyčným pohádal a zařekl se, že na jeho pohřeb nepůjde, musí skutečně zůstat doma, protože ostatní mu v příchodu na pohřeb zabrání. Nad otevřenou rakví se s nebožtíkem za všechny pozůstalé rozloučí emotivním

³⁵¹ Mann B. Arne, Obyčejové tradície pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku, In: *Muzeá a etniká*, Bratislava 2001, str.112

³⁵² Tamtéž, str. 112

projevem jeho nejbližší, či nejoblíbenější příbuzný. Romská hudba zahraje jeho oblíbenou píseň. Potom rakev zavřou, a když do místnosti vstoupí kněz, pokropí ji. Při vynášení truhly je potřebné, zaklepat s ní *tříkrát o práh*, aby zemřelý věděl, že se má již odebrat na druhý svět a více se na tento svět nevracel. Před domem opět zahraje lidová hudba a po dobu smutečního průvodu v některých obcích sledují kněze. Pokud se třikrát otočí, zemře někdo další. V mnohých obcích byli, a někde stále jsou, Romové pochováváni na hřbitovech odděleně od bílých, nejčastěji u zdi, na okraji hřbitova. Při spouštění rakve hraje kapela opět oblíbenou píseň a pozůstali projevují svou bolest nad ztrátou blízkého. Do hrobu se hází hlína, květiny, stužky z věnců a v Bystranech i kapesníky promáčené od slz, aby ženy neměly „*řažobu*“.

I těsně po pohřbu se provádějí určité praktiky, které mají mrtvému zabránit ubližovat živým. V některých lokalitách se například cestou ze hřbitova sype na silnici mák nebo popel, aby se nebožtík nevracel – musel by nejprve všechn popel a mák posbírat.

Po dobu pohřbu zůstává několik žen doma a připravuje pohřební hostinu. Některé rodiny připravují pohoštění doma, v restauraci či kulturním domě. I při trachtě se dodržuje zákaz ťukat si pohárky a každý účastník odlije před vypitím pálenky trochu ze své skleničky na zem. Bývá zvykem připravit na stůl talíř s jídlem a pohár s pitím pro zemřelého, nebo jídlo a pití položit na okno. Tato porce se druhý den vyhodí, případně se pozoruje, zda z ní neubýlo.³⁵³

Finanční zabezpečení pohřbu je záležitostí nejbližších příbuzných zesnulého. Zemřel-li někdo chudý, chodí se po vesnici do talíře vybírat na pohřeb.

Smutek by měli pozůstali dodržovat celý rok. Ženská část rodiny chodí v černém, muži nosí černou pásku aspoň 2-3 měsíce a nikdo z pozůstalých nechodí na svatby, zábavy atd. Zemřelého si připomínají při různých příležitostech. V den jeho narozenin nosí na hrob květy a přinášejí mu jídlo a pití. V Bystranech při takovýchto památních dnech lejí na hrob alkohol a všichni přítomní se dokola napijí z jednoho společného pohárku.

15.5. Návrat duchů zemřelých

U Romů na Slovensku je všeobecně rozšířená víra, že po jistém čase, většinou jsou to tři dny po pohřbu, přijde zemřelý poděkovat za uspořádání důstojného pohřbu, a nebo naopak vyjádřit svoji nespokojenost. Nejčastěji se ukáže svému nejmilejšímu příbuznému ve snu. V Bystranech informují, že mulo nečekaně zaklepe na okno, pohne klikou u dveří nebo jsou

³⁵³ Mann B. Arne, Obyčejové tradície pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku, In: *Muzeá a etniká*, Bratislava 2001, str.113

slyšet jeho kroky. *Mulo* je možno též zahlédnout – jako siluetu, v jeho oblečení, ale nikdy mu nelze vidět přímo do tváře. *Mulo* může na sebe vzít ovšem také podobu cizí – například podobu staré vrásčité ženy, či podobu některého známého žijícího člověka. V Bystranech lidé věří, že se může zjevit také jako velká černá tlustá kočka a nebo velký černý pes. Někdy může být i bez hlavy. Svoji přítomnost a kontakt s pozůstalým projeví *mulo* tak, že se druhý den ráno objeví na těle pozůstalého flek, modřina.

Aby se předešlo tomuto fyzickému kontaktu s mrtvým, neměl by si člověk, který se ukládá ke spánku, lehat na záda - věří se, že „mrtvý si může na tebe lehnout“. Většina Romů si tedy raději lehá na bok.

*„To bola tu zima, no a muž sa opil, no a ja som mala tam postel, tak jak je teraz tá linka. Takú váľendu som mala a tam na stēně som mala taký ohrievač, bo bol 'o zima. Také jak železo a to z toho tēplo išlo. No to bolo už kol 'o jedenáctej dvanáctej hodiny a muž sa so mnou hádal a ja som nič nēpovedala, že aby prestal a on šel tam vedľa spať. A ten Cigán čo tu býval pred nami tak jeho zabili. Jááááj, mladý chlapec! Šak tu všici od něho mali strach, celá kolónia, bo dva alebo tri mesiace sme nēmohli spať sami v dome. Len furt sme moseli byť ku rodině. Jeho zabili tu na lúke. No a ja som išla kuknúť, že či moj muž spí tam dnunka no a pak som išla spať. Tak som bol 'a prevráčená ku stēně. Nēmohla som zaspať, tak som sa obrátila na druhú stranu, tažko som zaspala a som normalně citila, jak toto železo zobral tem mulo a ma udrel po uchu. Lenže ja som silu nēmala kričať! Ani na muža, ani na děti, ja som bol 'a tak jak omamená. Až potom som sa tak akosi probudila a som kukala, ohrievač je tam. Stanula som a išla som kuknúť, muž spí. A cítim, že ucho ma bolí. A hovorím si, to kto ma udrel? Doraz som sebe brala do úvahy, to on, mulo! A ja som myslela, že ucho mi nēní nič. Tak o šiestej som vstanula, zoberala som zrkadlo a celé ucho som mala zmodreté, zpuchnuté! Tak som cítila, že jakú on mal silu a akú silú ma udrel.“*³⁵⁴

*„Moj otec zomrel a po troch dňoch, teraz pravdu rečujem, Radka mala šest mesiacov, a on zomrel na posteli a my sme tu plachtu neodnesli vonka, my sme nechali tak, na posteli a spali sme na tej plachtě. A Radka vobec nēchodila, mala iba šest mesiacov a on že sa chcel vytriasť, lebo spal na tej posteli a Radka v šesti mediacích vstala z postele a tahala tu plachtu zpod nas, že abysme vstali, lebo on sa nemohol vytriasť. A to už moja mama veděla, že čo, museli sme vstanúť a tu plachtu vyniest vonka na smetí, že aby sme mali pokoj.“*³⁵⁵

³⁵⁴ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 22.11.2006)

³⁵⁵ Informátorka M.H., 38 let, romská osada Bystrany (záznam z 13.7.2006)

Někteří Romové po tom, co se jim zdálo o mrtvém příbuzném, zapalují hned ráno u jeho fotografie svíčku.

*„Aj mojho otca som počula, že ako zomrel. Ja som nikdy neverila, že mule chodia, ale som sa presvedčila, že otec hej. Bol 'o okolo dvanáctej hodiny, ja som bol 'a pri mame, bo sme tam ešte bývali a ja som zrazu cítila, že dakto prídě. Moj otec zomrel na rakovinu. A ja som cítila ako je tu a ako dakoho vyháňa. Bo on chodil s jedným ujom, čo tiež zomrel, on vetšinou chodil ku mojej mame, to rodina nam bol 'a a som počula jak mu otěc hovorí: „Tu dža avri!!!“ Akože ho otěc nechcel pustit dnu. A tak som počula toto všetko, už som věděla, že to moj otěc. A ja mame hovorím: „Mamo, rychlo, rychlo zapal svetla, bo už je tu otěc!!!“ A oni už ho tiež počuli! Aj moj brat! Všeci sme rýchlo stanuli a zapalili sme svetlo!“*³⁵⁶

Některé ženy tvrdí, že po tom co porodily, zmizely také návštěvy mula (často šlo o jejich zemřelé rodiče). Některé tuto skutečnost vysvětlují tak, že se mrtvý převtělil do jejich dítěte.

Muly je možno rozdělit také podle charakteru. Mulové dobří, kteří přicházejí něco sdělit, oznámit, poradit, vyptat, potěšit, či navštívit oblíbeného příbuzného. Naopak mulové zlí chodí *strašit, mágat – tlačit, dusit* – tento projev je často pokračováním předchozích nepřátelských vztahů, nebo může být způsoben zanedbáním nějaké povinnosti živých vůči mrtvému. Mrtvý může být také rozloben kvůli porušení nějakého jím daného zákazu, nebo může živého vinit za svou tragickou smrt.³⁵⁷

„Jedna teta zomrela, tu z tejto bytovky, ona sa najprv opila, bo jej dcéra išla robiť krst. A tetka z pálenky dostala porážku, ale nie u sebe zomrela, ale u tej dcery, kde bol ' ten krst. Oni tam pili, tancovali, radovali sa. Ona sa opila a na stoličke sedela už mrtvá a oni si mysleli, že spí, a pak ju němohli vzbudit a znali, že už je mrtvá. No nič jej predtým nebolo, mala 51 rokov a opila sa a bol 'a mrtvá. My, okolo tretej hodiny rano až do šiestej sme ju počúvali vonka, ako ona plakala, ako vykladala. A pak po troch dňoch sa prišla vytriasť, ja som nemohla spať, stále som ju viděla pred sebou. Počula som ju, ako plače, lebo zanechala dve malé děti a plakala za nimi. Volala, až mi zimomravky išli. Aj všeci chlapi to počuli. Ako volala : „Andrejko, Munko!“ Mala 50 rokov a ešte dvojičky sa jej narodili. Ona jak zomrela, my sme jej museli kúpiť buketu na pohreb, bo moj muž povedal, že jej to odnese na pohreb. Lebo jemu nebolo tiež

³⁵⁶ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 20.3.2007)

³⁵⁷ Mann B. Arne, Obyčejové tradície pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku, In: *Muzeá a etniká*, Bratislava 2001, str.114

dobre, že jak ona vykladala a volala, jak plakala, jak ona volala na svoje děti. Strašně nám bol' o lúto. Všetko sme počuli.“³⁵⁸

Někteří lidé mohou komunikovat také s cizími zemřelými, nejen s těmi, které za života znali. V Bystranech žije jedna čtrnáctiletá dívka, jmenuje se Radka a ta je tak citlivá, že s nástupem noci vidí a slyší muly všude kolem sebe. Nemůže spát a také nedopřeje spát nikomu kolem, celou noc se dívá na televizi. Bojí se mulů tak, že aby usnula, musí brát prášky na spaní. Doktoři jí je už ale nechtějí dávat, protože by na nich mohla být závislá. Bez nich ale nezaspí, dokud se nerozední a lidé nezačnou vycházet před domy.

*„Radka hovorí, že mule stále sú jej pred očami. Šak večer keď tam iděš, ona má furt svetlo, nemá zhasnuté. Keď tu spala a my sme chceli spať, elektriku sme zhasli a ona nam tak oči otvorila a hovorí: „Boženka soves?“ Akože esli spím. A ja jej hovorím: „Šak spi! Šak ťa nikto neukradne!“ A ona že nie. Museli sme svetlo nechat stále, celú noc!“*³⁵⁹

Někde se při podezření z návratu zemřelého posypává podlaha v místnosti popelem, a když jsou ráno v místnosti stopy, byl mrtvý u pozůstalých na návštěvě.

Když mulo vyžaduje po pozůstalých nějakou věc, kterou mu nedali do truhly, zanesou ji na hřbitov a zakopou do hlíny na jeho hrobě. Jinak by jim tento předmět mohl přinést neštěstí i smrt. Když ani po tom mulo nepřestává živě strašit, poprosí pozůstalí kněze, aby jim dům vykropil svčenu vodou a odsloužil mši svatou. Mulové se dle Romů dají odhánět také *pliváním*, a proto je u nich plivat na zem dovoleno. Před muly chrání také *světlo*, takže se v některých rodinách po pohřbu nebo při zjevování mulů několik dní a nocí svítí.³⁶⁰

*„Keď sa ti zjaví mulo, tak takto sa hovorí: „Kaj tuto diňal odaj dža! Odkial si prišiel tam chod!“ My tak hovoríme po cigánsky. Alebo keď papír zapáliš, tak ho vyženěš. Alebo slámu. Moj otec už kolko razou tak spravil. Celý dom popálil, dal všadě takú slámu, lebo tiež stále sme počuli tam takých, čo zomierajú. Moj otec sa nebal, ale my sme sa báli, jóóój jak ich naháňal! A už sa viac neobjavili!“*³⁶¹

Romové nevěnují hrobům příliš velkou pozornost, spíše se vstupovat na *hřbitov* trochu bojí. Hřbitov představuje fenomén strašidelného magického místa, jiný svět.

³⁵⁸ Informátorka J.Ž., 31 let, romská osada Bystrany (záznam z 18.11.2006)

³⁵⁹ Informátorka M.H., 38 let, romská osada Bystrany (záznam z 13.7.2006)

³⁶⁰ Mann B. Arne, Obyčejové tradície pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku, In: *Muzeá a etniká*, Bratislava 2001, str.114

³⁶¹ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 19.3.2007)

Zajímavé je, že v Bystranech dělí vesnici a nedaleko vzdálenou romskou osadu, právě cesta těsně kolem hřbitova. Chcete-li se tedy do osady dostat, nemůžete hřbitov minout. Proto existuje nespočetně mnoho historek o setkání se s mulem právě u této zdi. Takové zážitky mají bystranské děti a stejně tak i muži, kteří se vracejí kolem zdi za nočních toulek z krčmy.

Dalším tajemným místem, z kterého mají Romové respekt a kde se také často setkávají s muly je les.

*„Moja mama chodí sama do lesa. Ale hovorí, že jej prišlo ťažko, že mala mula pred očami, išla raz dva domů! Mala pred očami svojho švagra. On tiež zomrel sám, z ničoho nič. A on chodil do lesa, a potom, že tam sa zjavil. Tam keď chodil na tom mieste. L'udia hovoria, že keď jemu něni nič, keď bol zdravý a keď ho zabili, že taký mulo furt chodí.“*³⁶²

Strach z návratu zemřelého je tak veliký, že nedovoluje Romům například darování orgánu, protože mrtvý by si jistě pro tyto chybějící části těla přišel. Ze stejného důvodu byla a pro některé stále ještě je nepochopitelná křesťanská doktrína vzkříšení, protože v romských očích nemůže být nic horšího, než hromadný návrat duchů, přicházejících na tento svět mezi živé. Proto je také ještě dnes pro mnohé Romy smrt konečnou stanicí. Některé romské komunity věří, že díky rituální nečistotě, způsobené smrtí člověka (tato nečistota nemůže být na rozdíl od té porodní smyta a člověku už navždy zůstane), ztrácí mrtvý Rom svoje *romipen* (*romství*) a stává se tak stejně nečistým jako gádžo. Proto pro tyto Romy není pohřební rituál pouze zabezpečením toho, co bude zesnulý po smrti potřebovat, ale je zároveň cestou do světa gádžů, ze které již není pro Roma návratu do jeho původní romské komunity. Mnohé květinové věnce, které Romové dávají na své hroby, mají podobu brány, skrze kterou mrtví vcházejí nenávratně do jiného světa.³⁶³

³⁶² Informátorka J.Ž., 31 let, romská osda Bystrany (záznam z 23.11.2006)

³⁶³ Raichová, I.: Romové a náboženství, In: *Romové, tradice a současnost*, Brno 1999, str.67

16. ROMOVÉ A CÍRKEVNÍ SVÁTKY

Pro komplexnější pohled je nutno také ještě zmínit, jak Romové přistupují k oslavám hlavních *církevních svátků*, neboť tyto slavnosti můžeme také zařadit k výčtu rodinných tradic a zvyků u slovenských Romů, které jsou tématem této práce.

Romové na Slovensku převzali většinu církevních svátků jako jsou Velikonoce (*Patradi*), Vánoce (*Karačoňa*), mariánské svátky, „Matku Božiu“, Odpusk (*Rusal'ja*) od majoritní populace, ale přetvořili si je podle svého.³⁶⁴

Podrobněji se budeme věnovat těm dvěma nejdůležitějším a nejznámějším, tedy Velikonocům a Vánocům.

16.1. Velikonoce

Velikonoční svátky pro Romy dříve představovaly oslavu jara, nového života. Přinášeli proto do svých kruhů zelené větévky a květiny, dívky se jimi dokonce zdobily. Církevní obsah a význam Velikonoc jim nebyl dostatečně znám, některé zvyky však formálně převzali.³⁶⁵

Na Popeleční středu bylo u některých Romů zvykem *pohřbívat basu*. Muži se oblékli do slavnostního a šli do krčmy. Na stole ležela basa a muži nad ní naříkali a plakali, a když bylo přestavení v nejlepším, přišel hospodský a chrstl na ně kýbl vody. Tím končily fašanky a začínal sedmitýdenní půst. Nikde se nehrálo a romští muzikanti tak mívali těžké časy.³⁶⁶

Hlavní oslava Velikonoc však probíhala a dodnes probíhá mezi většinou Romů jako velká hostina s jídlem, pitím, muzikou a tancem. I dnes se ovšem mezi silně věřícími Romy i na Velkou noc drží půst, tento den vnímají jako „pohřeb Pána Boha“. V ten den nejedí maso, kromě těhotných žen, které smí jíst na co mají chuť. V některých rodinách je zvykem, že sejmou ze zdi obrázek Ježíše Krista a celá rodina ho políbí. Tím končí půst a je dovoleno začít jíst maso atd..³⁶⁷

O Velikonočním pondělí je pak tradicí polévat ženy vodou, voňavkami nebo barvami, některé děti chodí vinšovat ke gádžům do vesnice.

„Aj ja chodím dakedy vinšit'. Hovorím takú básničku gádzom:

³⁶⁴ Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 1995, str.125

³⁶⁵ Tamtéž, str.125

³⁶⁶ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.62

³⁶⁷ Davidová, E.: *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*, Olomouc 1995, str.125

„A ja malý vtáčik,
zpievam ako vtáčik,
Pána Krista vítam,
koláče si pýtam!“
A oni nám dávajú cukríky, koláče aj vajíčka.“³⁶⁸

16.2. Vánoce

Podobně je tomu dnes i při oslavě *Vánoc a Nového roku*. Slavnostní jídlo, pití, veselí a tanec. Ti nejchudší chodí hrát a vinšovat ke gádžům.

O *Štědrém večeru (Vel'ija nebo Vi'lija)* někteří Romové drží *púst*, stejně jako gádžové. Nejedí maso do příchodu slavnostní večere, v některých rodinách jedí brambory (*gru'le, grul'i*) po celý den. Na Štědrý den na stole za starých časů nesmělo chybět chleba a sůl (aby bylo celý rok co jíst), dále luštěniny (aby bylo hodně peněz), česnek (aby nikdo neonemocněl) a něco sladkého (aby se měli všichni rádi).³⁶⁹ Matka s dcerami obvykle připraví večeři, případně zdobení stromku mají zase na starosti synové. Za starých časů se chodila k sedlákům vyprosit sláma, která se rozložila po podlaze, aby místnost připomínala jesle, kde se narodil Ježíšek.³⁷⁰ Před večeří se celá rodina shromáždí okolo stolu a nejstarší člen jim ustálenou romskou formulí popřeje mnoho zdraví a štěstí, hodně dětí a peněz, nový rok lepší než ten minulý a *Šťastné Vánoce (Bachtal'i Karačoňa)*. Potom se napije pálenky a teprve pak se začne společně hodovat. Všichni Romové z fajty se vzájemně schází, oslavují a zpívají romské písně.³⁷¹

Důležitou součástí Vánoc je také vzájemné *odpouštění a usmíření*, neboť Romové si ve své uzavřené a izolované komunitě nemohli nesváry příliš dovolit. Svědčí o tom také různé vánoční formule, které si Romové o Vánocích říkají :

O Roma penge tele muken.

Romové si odpouštějí.

³⁶⁸ Informátorka L.Ž., 11 let, romská osada Bystrany (záznam z 22.3.2007)

³⁶⁹ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 18.11.2006)

³⁷⁰ Sláma musela být rezná, protože na této rezné slámě jsou klásky – to je symbol, znamení karabáčů, kterými kdysi byli Boha. Oplatka a víno – tělo a krev Boží – světi se tak jeho narození ale i to že zemřel.

Wagner, P.: Audio-archiv Hanky a Edity, In: *Romano džaniben – jevend 2004*, Praha 2004, str.90

³⁷¹ Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.55

Roma, jak save te ul'ahas rušte, pre Karačoňa penge odmuken u aven pale lače.
Romové, ať byli sebevíc znesvářeni, o Vánocích si odpouštějí a znovu se udobřují.

Sar šaj dživas, te na džanas jekh avreske te odmukel?

Jak bychom vůbec mohli žít, kdybychom si neuměli navzájem odpouštět?

Jak te dživas jekhe avreha sar odi kal'i phuv le kale mareha.

Ať žijeme jeden s druhým jako ta černá zem s černým chlebem.³⁷²

Otec rodiny pak vchází dovnitř nějakého domu a tam zavinšuje: „*Štěstí a zdraví každému z vás!*“ a do každého rohu hodí kousek chleba.

O Vánocích také nesmí chybět vzpomínání na zesnulé příbuzné, Romové si duše svých mrtvých – *muly* usmířují tak, že jim dávají na okno nebo do koutů pokoje jídlo, aby je o Vánocích nechodily strašit.

Na *Hod Boží Vánoční*, který Romové nazývají *aver džives* – druhý den, pokračuje od oběda veselí a trvá až do sv.Štěpána – *trito džives*, třetí den. Vánoční hostiny a novoroční oslavy se však dnes již zcela podobají těm našim, gádžovským – řízky, bramborový salát, chlebíčky. V Bystranech nás prosili, abychom je naučili vařit nějaké gádžovské jídlo – nejžádanější byly omáčky a potom slavnostní buchtý a dorty. Musela jsem slíbit, že příště přivezu babiččiny ověřené recepty.

³⁷² Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.55

17. EXKURZ: NÁBOŽENSKÉ STŘETY BYSTRANSKÝCH ROMŮ

Jak už jsem uvedla v 7.kapitole – „*Religiozita v romských osadách*“, mají u romské populace v současnosti velký úspěch různá charismatická hnutí.

Také v Bystranech je tento fenomén velice aktuální, dění v osadě je v tomto směru značně zajímavé, rozmanité a živé. Tamní Romové jsou těchto událostí „plní“ a často o nich hovoří, a tak považují za důležité, se o tomto dění alespoň okrajově zmínit (i když toto téma samotné by vydalo na další diplomovou práci.

17.1. „Mezinárodní křesťanská misie“ – letniční hnutí

Polovina osady již přešla od místní katolické církve k letničnímu hnutí, které sami zdejší Romové nazývají „*Viera*“, nebo někteří trochu posměšně jenom „*Aleluja*“. Jiní toto hnutí nazývají celým oficiálním názvem – „*Mezinárodní křesťanská misie*“.

Romové v Bystranech mezi sebou často o tomhle tématu horlivě diskutují, prou se a přesvědčují se navzájem o své pravdě. Jisté však je, že více a více Romů z osady a dokonce i tamější gádžové se k letničním připojují. Vše začalo tím, že pastor tohoto náboženského hnutí, sám Rom, přišel jednoho dne mezi Romy do osady.

Božena Kandráčová, která jako první přijala pastora do svého domu, Bystrany

Nedostalo se mu ale příliš vřelého přijetí a velké odezvy, až na jednu ženu – Boženu Kandráčovou, která ho pozvala k sobě domů. Trvalo několik měsíců, než se nová „*Viera*“ rozšířila nad rámec rodiny Kandráčových a postupně k ní začali přecházet další a další lidé.

„Pastor z Ostravy prišiel a povedal nám Slovo Ježíša Krista. Čistú pravdu nám rečoval, že jak máme žit, abysme sa polepšili. On tak žil jak my, on všecku pravdu na sebe rečuje, on bol“

*mladý, ženatý bol', aj děti mal. V base bol', kradnul, také věci zlé robil. A v Ostrave bol' taký jeden, co počúval Božie Slovo, no išiel tam s ním, a teraz už je pastor. "*³⁷³

„Povedal nám, že abysme sa polepšili, lebo Ježiš išiel za nas na križ, za naše hriechy, abysme mu uverili. A tak se polepšili vsecky naši Romovia. Už sa nebijú, už aj dobre rečujú s všetkými a dobre už je tu na koloniu. Každú stredu on pridě k nám, rečovat Božie Slovo. A každú nēdělú chodíme do Spišskéj. On nás poučí jak máme žti, abysme někradli, něpili, také zlé věci abysme něrobili, abysme slušně sa chovali. "

*„On ku mě chodil 8 mesiacov ten pastor a nikto nechcel počúvat Slovo Ježíša Krista, len ja , muž a moje děti. A teraz pomalu celá kolonia zná pravdu Ježíša. "*³⁷⁴

Každou středu tedy přichází pastor do osady, kde se koná malá soukromá mše v bytě některé romské rodiny, která je aktivním členem „Viery“, a každou neděli jedou zadarmo autobusy plné Romů do Spišské Nové Vsi, do místního kulturního domu, kde se skládají na pronájem sálu. Zde se společně modlí, zpívají chvály a pastor pak pomáhá léčit nemocné.

*„A tu keď sme išli do kostola, tak bieli nam povedali, že Cigán smrdí a toto, vyhánali nás, že at' iděme na bok, lebo vonka a nēdobré veci o nás hovorili. A teraz iděme do Spišskej sebe a je nám dobre a iděme za cestú Ježíša Krista. Už aj vlastný kostol buděme mať. Eště něznám kdě. "*³⁷⁵

*„Jedna žena nemohla chodit, išla ku pastorovi, anjelske jazyky povedal, aby ju Ježiš vyzdravěl a už chodila, sama aj behala. Pastor sa usmieval, on keď vidí smutného člověka, plače za ním. Mala som zlomenú ruku, išla som tam, pozrel mi na ruku a už němala som zlomenú ruku. To neuzdravuje pastor, ale Ježiš uzdravuje. Tato viera je lepšia. Máme tam školu, máme tam hry, cukríky dostáváme, všetko, aj jablka a tuto gumičku mi dali...Dobře je tam. "*³⁷⁶

Někteří noví členové, i když sami mají Svaté přijímání, odmítají už svoje potomky pokřtít. To je velká změna, která nastává u místních Romů, neboť jak jsme uvedli, pro tradiční Romy znamená nepokřtěné dítě katastrofu, kterou mohou dítěti přivodit zlé magické síly.

„Narodil sa mi malý, ale já ho nedám pokrstiť. Bola som s ním v nedělu, tam do našej viery, a pastor mu normálno požehnal. Keby som malého dala pokrstiť, oslavu by som robila, dala by

³⁷³ Informátorka B.K., 41 let, romská osada Bystrany (záznam z 12.7.2006)

³⁷⁴ Informátorka B.K., 41 let, romská osada Bystrany (záznam z 12.7.2006)

³⁷⁵ Informátor T.H., 27 let, romská osada Bystrany (záznam z 20.3.2007)

³⁷⁶ Informátorka L.Ž., 12 let, romská osada Bystrany (záznam z 11.7.2006)

som 10.000 aj 20.000 korún za pálenku. Dnes robím krstiny a zajtra nemám čo jest. Teraz mi už netreba krstiny. Chlapec bude rásť do viery, nebude zlý, Ježiš Kristus ho bude chrániť, on patrí Ježišovi.“³⁷⁷

Romové, ktorí sa stanou členy této nové cirkve však tvrdí, že miestni súčasní katolícky farár nedobře křtí, nemluví romsky, nerozumějí mu ani slovo, a ani z jeho slov nepochopili pravdu o Ježíši Kristu.

„Dědo moj od malučka chodil do kostola tuna, totu „Vieru“ něchcel ani vidieť na očach, on všetkým nadával, lebo všici tam chodili, vnúčatá, jeho synovia, dcéry...A keď nemocný bol, šel s nami do tej „Viere“, zdvihol ruky hore a prijal Ježiša Krista. A teraz už aj on chodí a dáva ruky a uzdravuje! A osemdesiat rokou tu chodil do kostola! A čo znal? Nič! Išiel z kostola von, a už išiel do krčmy piť! Čo tam znajú? Nič ťa tam nēnaučia! Nēvedia nič o Bohu! Dvatisice sme tu Romovia a už polovica Cigánou je tu u tej „Viere“!“³⁷⁸

„Oni tam majú ešte jednu pastorku, čo děti učí a tam je taká parádná veľká hala. Tam ona děti učí, že jak sa majú napríklad správať ku rodičom, jak sa majú správať ku starším ľuďom, no všetko...Ja som išla tam sa pozrieť, že či je tam dačo prauđa. No jak tyto děti majú chodiť do kostola, keď jim ten farár tam nēvysvetluje, tak jak tá pastorka či ten pastor v tej „Viere“? Za to ľuď tak priťahuje, by tam chodili, bo tam je šecko taká ľudskosť. To ako keby druhý život si mala, keď tam pójdeš. Že pociťuješ, to jako keby si cítila do srdca, že všicko co Pán Boh chcel, že všicko to je prauđa, jak on ten pastor rozpráva. On hovorí : „To ja nērozprávam, to jak keby Pán Boh za mňa rozprával.“ A keď už aj dačo cítí, tak hovorí, že aby všici rychlo vstanuli, že on cítí, že má ten Svätý Duch, a že aby všici ľudia zdvíhali ruky, a že by pýtali Pána Boha, a že ti čo majú ťažkosti a bolesti, že aby sa rýchlo pomodlili, že aby jich Pán Boh vyslyšel.“³⁷⁹

Pastor je zřejmě velice charismatický a oblíbený, je ctěn a má na zdejší Romy velký vliv.

„Pastier tak rozpráva, že plačeme všeci, jak počujeme Božie Slovo, tak sa máme radi, jak keby sme všeci boli sestry a bratia. Muži co tam chodia, už nēpijú pálenku, ale dřív celú podporu

³⁷⁷ Informátorka B.K., 41 let, romská osada Bystrany (záznam z 12.7.2006)

³⁷⁸ Informátor T.H., 27 let, romská osada Bystrany (záznam z 20.3.2007)

³⁷⁹ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 18.3.2007)

utrátili za pálenku, bili sa, zlé věci robili, ale teraz už sa polepšili. Teraz nepijeme a všetky peniaze dávame deťom, aby mali čo jest.“³⁸⁰

„Ja taká žena bol’a, ja sa priznávám, keď som videla postihnutého chlapca, ja som sa smiala, ja som nebol’a dobrá. Ale ja som rada, že som počula Božie Slovo od Ježiša Krista a že som sa polepšila.“³⁸¹

17.2. Spor (nejen) o svaté obrázky

Mezi oběma skupinami - Romy, kteří vyznávají katolickou víru a těmi, co chodí do letničního hnutí, dochází k mnoha sporům, protože letniční nepovažují Panenku Marii za svatou.

Letniční tvrdí, že je jen Ježíšova matka a ne svatá a uctívá-li se jako svatá, pak je o tuto úctu ochuzen Ježíš. Ostatní Romové letničním vyčítají, že navštěvují „sektu“ a že neuctívají kříž ani svaté obrázky. Kříž je totiž dle letničních netřeba, protože Ježíš vstal z mrtvých, na kříži tudíž nezemřel a je mezi živými. Před svatými obrázky se mnozí z nich cítí nesví až nervózní. Debaty na

Obrázek Ježiše Krista v dětském kočárku

tato témata se odehrávají jak mezi dospělými, tak mezi dětmi. Během mých několika návštěv jsem mohla pozorovat postupné přecházení jednotlivých rodin k této nové církvi, prvotním signálem je při návštěvě v bytě či domě náhlá nepřítomnost svatých obrazů a křížů na zdi, kterých zde bylo dříve většinou mnoho.

„Oni keď majú tuten obraz Panny Marie, oni ho potrhajú a dajú do peca. Oni nechcú takéto obrazy.“³⁸²

„Išla som sa raz pozrieť tam do tej „Viery“ a tak tam šedím a počujem, že aké on mal slova. A reči on mal dobré, len toto sa mi nĕpáčí, že obrazy, nástĕnky, sošky keď máš od Panny Marie a od Pána Boha, že toto nĕsmieš mať v dome. On nĕchce, že aby za Ježiša smútili, že on veĕnĕ

³⁸⁰ Informátor F.K., 45 let, romská osada Bystrany (záznam z 12.7.2006)

³⁸¹ Informátorka B.K., 41 let, romská osada Bystrany (záznam z 12.7.2006)

³⁸² Informátorka L.Ž., 11 let, romská osada Bystrany (záznam z 9.7.2006)

žije! Že to je prieklaté. Ale ja som rada, že mám také veci v dome, že to dobré pre moje deti. ³⁸³

Někteří Romové se na toto nové hnutí dívají podezřívavě až nepřátelsky a vinní jeho členy dokonce z toho, že očarovali bývalého faráře, který byl dle nich dobrý a hodný a lidé za ním rádi chodili do kostela. Tvrdí, že ho členové „Aleluja“ začarovali, modlili se, aby umřel, a tak se také stalo. Byl mladý, měl teprve 31 let a dostal „porážku“ (mrtvičku) při lyžování a umřel. Přijde jim divné, aby tak mladý člověk dostal infarkt, a proto je pro ně zcela logické, že byl očarován. Nový farář, který přišel po něm, se jim nelíbí, tvrdí, že je stejný jako „Viera“, že začal konat podobné praktiky jako pastor, aby zastavil odliv členů do tohoto hnutí.

17.3. Průběh shromáždění letničního hnutí

Mezi podstatné znaky letničních neboli pentakostálních³⁸⁴ shromáždění, působících mezi slovenskými Romy, patří vždy přítomný *hudební doprovod*. Na shromáždění vystupuje živá hudební skupina. Typické pro tuto hudební produkci je to, že se v písních se střídají části romské a slovenské – *dvojjazyčnost* je poměrně častým znakem tzv. nových duchovních písní na Slovensku.³⁸⁵ Důležitá je jednoduchá výrazná melodie, svižné tempo, jednotlivé části se několikrát opakují, takže se může připojit i publikum.

„On hraje také piesničky od Pána Boha a toto čo máš na srdcu, že jak žiješ, aké ťažkosti máš, aké problémy máš, aké deti máš choré a tak.“ ³⁸⁶

Romský kazatel z Ostravy působící v Bystranech je značně temperamentní, mluví o základních křesťanských pravdách jako: *„Bůh je tu s námi a miluje nás“!* Hlavní myšlenky si pastor nechává potvrdit opakováním celého shromáždění, vypráví historky ze života, výská, křičí, skáče. Svá kázání končí výzvou, aby se všichni připojili k jeho motlitbě přijetí Ježíše Krista jako svého Pána.

Po kázání následuje blok písní, načež kazatel vyzývá, aby šli dopředu ti, kdo jsou nemocní. Tam se za ně za tichého doprovodu kláves modlí. Toto zázračné uzdravování je další nedílnou

³⁸³ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 18.3.2007)

³⁸⁴ Název „pentakostální“ je odvozen od slova „pentakostos“ = 50, jiný používaný název „Letniční“ souvisí s židovským svátkem letnic, které se slaví 50 dní po velikonocích kdy byli apoštolové naplněni Duchem Svatým (Sk 2,2-4)

³⁸⁵ Informátor F.K., 45 let, romská osada Bystrany (záznam z 12.7.2006)

³⁸⁶ Informátorka B.Ž., 36 let, romská osada Bystrany (záznam z 18.3.2007)

součástí programu těchto hnutí, o tomto uzdravování také Romové v Bystranech nejčastěji diskutují.

*„On keď ma liečil, tak ja som spadol! On má takú silu, jak do něho vejde ten Svätý Duch. Keď vidí, že je naplněný Svätým Duchom, tak on už volá, abysme išli uzdravit toho, kto je chorý. Že on už má silu.“*³⁸⁷

Podstatným znakem letničních církví je také mluva ve vytržení.

K praktikám letničních církví patří také „skupinky biblického studia“, při nichž se schází vždy jen několik, obvykle 6-12 členů církve v některé domácnosti, což funguje v Bystranech velice intenzivně.

17.4. Co rezonuje s podstatnými znaky romské kultury?

Po r.89 vzniklo po celé ČR a na Slovensku několik desítek tzv. letničních či charismatických hnutí s převahou Romů, i těch s převahou neromského obyvatelstva. Kde existují Romové a zároveň křesťanské prostředí, tam tito Romové tíhnou k jeho letniční podobě.³⁸⁸

Je to totiž druh spontánní církve, kde se více méně udržuje základní půdorys shromáždění, bez fixovaných replik apod.

K malé formalizovanosti náboženského shromáždění přispívá i to, že se v jejich závěru, někdy i průběhu, při hudbě často jí a pije – sušenky, káva čaj apod. Je zde cítit silné emocionální nasazení členů - kazatelů i věřících. Letniční kazatel mluví obvykle z paměti, směje se, křičí, velmi často opakuje věty, na které shromáždění výkřiky odpovídá, některý hraje dokonce pantomimické scénky a tančí.

V tomto emocionálně nabitém prostředí hraje velmi podstatnou úlohu hudba a také prostředí pro náboženské obřady – shromažďují se v pronajatých prostorách, nebo mají „sborové domy“, „modlitebny“, které jsou na první pohled nerozeznatelné od běžné zástavby.³⁸⁹

Uvnitř pak obvykle nejsou ani nejzákladnější symboly víry. Toto prostředí pak koresponduje s neformálností náboženského projevu, tj. s neliturgičností a emocionální spontaneitou.³⁹⁰

³⁸⁷ Informátor T.H., 27 let, romská osada Bystrany (záznam z 20.3.2007)

³⁸⁸ Jurková, Z.: Romské letniční hnutí v Čechách a na Moravě – letný dotyk tématu, In: *Romano džaniben – nilaj 2004*, Praha 2004, str.58

³⁸⁹ Jurková, Z.: Romské letniční hnutí v Čechách a na Moravě – letný dotyk tématu, In: *Romano džaniben – nilaj 2004*, Praha 2004, str.58

Zmíněná spontaneita a emocionalita letničního projevu pak rezonuje s podstatnými znaky romské kultury. Do kázání mohou účastníci zasahovat aklamacemi typu : „*Amen*“, „*Bohu díky!*“ apod. Jsou k tomu kazatelem též často vyzýváni otázkami typu : „*Nemám pravdu?*“ atd.

Letniční typ bohoslužeb nevyžaduje znalost liturgie, kdokoliv může být naplno aktivním účastníkem, samotný projev kazatelů nese také znaky typické pro romskou kulturu – improvizace, emocionalita, opakování podstatných formulací.

Uctívaná pozice pastora pak souvisí s přijímáním autority významných osobností – podobná pozice jako například pozice *paramisara* – *vypravěče* při formalizovaných sešlostech „*pro paramisa*“. Pastor / kazatel není pouze ten, kdo tlumočí Boží slovo, ale i ten, kdo vysvětluje jeho aplikaci v běžném životě: jaká je hierarchie v rodině, jak se oblékat, jaké písně zpívat a nezpívat, jak má mládež trávit čas.³⁹¹

Důležitá je také samozřejmě neformálnost prostředí – tak jako se obřad *bašaviben*³⁹², či *pro paramisa* odehrává doma má i prostředí letničních shromáždění se sekáváním přátel a známých, dobrým jídlem, pitím a hudbou do značné míry rodinnou atmosféru.

U Romů nepochybně rezonuje také důraz těchto shromáždění na hudbu jako prostředku vyjádření vlastního stavu - na rozdíl od koncertního pojetí ve více formalizovaných církvích. Hudba je totiž jedním ze základních prostředků romské identity.³⁹³

Během svých několika týdenních návštěv bystranské osady uskutečněných v průběhu roku, jsem mohla pozorovat rapidní nárůst bystranských Romů jako členů v této letniční církvi. Sama jsem zvědavá jak se tato situace v osadě bude dále vyvíjet a pokračovat, zda opadne prvotní nadšení a zdejší Romové se budou postupně navracet ke své „původní“ římskokatolické církvi, nebo zda naopak vliv tohoto pentakostálního hnutí v této lokalitě i nadále poroste.

³⁹⁰ Tamtéž, str.61

³⁹¹ Tamtéž, str.62

³⁹² hraní, hudba. Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha 1997, str.90

³⁹³ Jurková, Z.: Romské letniční hnutí v Čechách a na Moravě – letný dotyk tématu, In: *Romano džaniben – nilaj 2004*, Praha 2004, str.62

18. ZÁVĚR

V této práci jsem se pokusila popsat jednotlivé fenomény, týkající se romských rodinných tradic a zvyků užívaných mezi Romy žijícími v romských osadách na Slovensku.

Snažila jsem se o nastínění srovnání, jak jsou tyto fenomény popisovány v odborné literatuře a jak jsou tyto jednotlivé fenomény živé a funkční v praxi – tedy například v mnou zkoumané lokalitě.

Dospěla jsem k závěru, že mnoho těchto zvyků je doposud živých a funkčních, ale u velké většiny z nich Romové už sami nedokáží vysvětlit jejich význam. Při otázce proč se takovýto zvyk nebo činnost dělá právě tak či onak, se ve svých odpovědích většinou odvolávají na staré a zesnulé Romy, „*ktorý povedali že to tak lepšie*“.

Při mých prvních návštěvách zpočátku tyto specifické zvyklosti také někteří Romové nedávali příliš najevo a spíše se mě vyptávali, jak to či ono děláme my. Později ale, při častějších pobytech jsme se více spřátelili a tamní Romové se mi více „otevřeli“. Poznali můj opravdový zájem a začali o těchto věcech mluvit spontánněji a ukázali se jako studnice obrovského množství různých příběhů a historek.

Je nutno říci, že i u tamních Romů lze pozorovat jakési tendence podobat se majoritě, jejímu chování a kultuře. Z mého pobytu v osadě a pozorování ale usuzuji, že u těchto Romů, jsou tyto staré zvyklosti a vzory velice silně niterně a hluboce zakořeněné. I když Romové sami už u některých fenoménů neznají důvod jejich používání, jsou sami velice pověřiví a věří v rady a zkušenost starších, a jen tak se těchto svých zvyklostí nevzdají, i když se u některých z nich objevují tendence je před majoritou skrývat. Specifický způsob myšlení Romů a jejich pohled na svět, totiž většinou jakékoliv převzaté modely chování majority okamžitě přetaví ve svou specificky romskou podobu. Tato charakteristika platí i pro nejmladší generaci dnešních Romů, žijících v osadě.

Nutno ovšem přiznat, že pro komplexnější pohled je třeba samozřejmě navštívit větší množství lokalit a také délku terénních pobytů prodloužit na dobu maximální možnou, aby se výzkumník s obyvateli osady náležitě sžil a laicky řečeno „nebyl tolik vidět.“ Ráda bych ve svém výzkumu i nadále pokračovala a dověděla se ještě více z toho, co mi zatím zůstalo skryto.

Shrneme-li: Rodinné tradice a zvyky jsou u Romů žijících v romských osadách fenomény stále živé, i když mnohdy nenápadně skryté pod různými rouškami. Nahlédneme-li však více romské myšlení, tato skrytá struktura se objeví a odhalí nám specifický romský svět.

19. SUMMARY

VYBRANÉ RODINNÉ TRADICE A ZVYKY U SLOVENSKÝCH ROMŮ

SOME FAMILY TRADITIONS AND HABITS OF SLOVAKIAN ROMA

Autor: Gabriela Krůzová

The main task of this work was description of some family tradition and habits of slovakian Roma, who are still living settled in the way of their life. That means that they are still living in the gipsy settlements, which are located near some village, which is settled by a mojority population. These gipsy settlements work on the specific base of the *relationship*, because the family is for Roma people the most important part of their lifes.

The family creates for these people their identity, it is guarantee of their protection. The family for Roma poeple doesnt mean just a “nuclear family”, but also the “komplex family”, which includes more members from whole furcate family. Between the members of this komplex family, you can see the very strong principle of solidarity and collectivism. In a traditional gipsy family, each mamber has his specific work and role.

This komplex families in the settlements distinguish on the principle of ritual impurity and the color of the skin. Between the gropus which are distinguis in these way, the principle of prohibition of the wedding is used.

Even most of the Roma people in a Slovak republic are christians, their real religion is full of magic rituals and habits, and their thinking works mostly in a magical way. They believe in one God, but in the same time they believe also in some good and bad spirits and also in the return of the souls of dead people. They aslo believe in the effects of the magic treatment rituals and also some magic practics which can be harmfull for a person.

Even the Roma sort a lot of habits from the majority, they make them change, to their specific forms. They have special ways, how to celebrate the wedding, the nativity of the child, the baptism and the funeral. There are many steps in these habits which are different from the celebration of the majority.

These habits , which are described in a special literature are still alive, even they are sometimes hidden, to not to show it to the majority and be different in this way.

The Roma world, full of magic practics and rituals, is still existing in the gipsy settlements in Slovakia.

20. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Prameny:

- Apáthyová – Rusnáková, Z.: Kmotrovstvo, metodologická příprava k výskumu. In: *Slovenský národopis*, Bratislava 22/1974
- Čajánková, E.: Život a kultura rožkovianských Cigaňov, In: *Slovenský národopis II*, Bratislava 1-2/1954
- Davidová Eva, *Romano drom 1945-1990. Cesty Romů*, Olomouc: Universita Palackého v Olomouci 1995
- Davidová E.: *Bez kolíb a šiatrov*, Košice 1965
- Demeter, G.: Kirvo/Kmotr, In: *Romano džaniben*, 2/94, Praha: Sdružení romistických studií 1994
- Fabiánová Tera, *Jak jsem chodila do školy*, České Budějovice: Nakladatelství ÚDO 1992
- Fonsecová, I.: *Pohřbi mě ve stoje*, Brno: Slovart 1998
- Frištenská, H., Víšek, P.: *O Romech (na co jste se chtěli zeptat). Manuál pro obce*, Vzdělávací centrum pro veřejnou správu, Praha 2002
- Horváthová E.: *Cigáni na Slovensku*, Bratislava, SAV 1964
- Hübschmannová M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*, Olomouc: Vydavatelství University Palackého, 1993
- Hübschmanová, M.: Archetypy již z Indie, In: *Dingir*, Praha 2004
- Hübschmannová, M.: Postavení a role některých členů tradiční romské rodiny, In: *Romano džaniben, III*, Praha: Sdružení romistických studií 1-2/1996
- Jakoubek, M., Hirt, T.: *Romové: Kulturologické etudy*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2004
- Jakoubek, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, Praha: Socioklub 2004
- Jakoubek, M., Poduška, O. - eds.: *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno: Doplněk 2003
- Kolektiv autorů: *Romové, tradice a současnost*, Brno: SVAN a Moravské zemské muzeum v Brně ve spolupráci s Muzeem romské kultury 1999
- Kováč Milan – Mann B. Arne – eds.: *O Del sa dikhel. Boh všetko vidí*, Bratislava, Chrónos publishing, 2003
- Lacková E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha: Triáda 1997
- Lacková E.: Selští kmotři ve Velkém Šariši, In: *Romano džaniben*, 3/94, Praha: Sdružení romistických studií 1994
- Lacková, I.: L'udové liečenie olašských Romov východného Slovenska v minulosti, In:

Slovenský národopis , Bratislava 1/1998

- Lévy- Bruhl, L.: *Myšlení člověka primitivního*, Praha: Argo 2000
- Liégois, J.-P.: *Rómovia, Cigáni, kočovníci*, Bratislava: Akadémia Instropolitana 1995
- Máchal Jan: *Bájesloví Slovanské*, Olomouc, Votobia, 1995
- Mann B.Arne: *Základné znaky svatby Cikánov – Romov na východnom Slovensku*, Slovenský národopis, Bratislava : Národopisný ústav SAV 1989
- Mann B.Arne: *Obyčaje při narození dieťaťa U rómov na Slovensku*, Akademická Nitra, 1994
- Mann B. Arne: *Obyčejové tradície pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku*, Muzeá a etniká, LÚČ, Bratislava, 2001
- Marušiaková, J.: *K problematike cigánskej skupiny* – In: *Slovenský národopis* 33, 4/85, Bratislava 1985
- Marusiaková , J.: *Vzťahy medzi skupinami Cigánov*, In: *Slovenský národopis* 36,1/1988, Bratislava 1998
- Šebková, H., Žlnayová, E: *Romaňi čhib.Učebnice slovenské romštiny*, Praha: Nakladatelství Fortuna 2001
- Stojka, P.: *Postavení ženy v spoločenstve valašských Rómov*, In: *Romano džaniben, III*, Praha: Sdružení romistických studií 1-2/1196
- Štampach, F.: *Cikáni v Československé republice*, Praha 1929
- Wagner, P.: *Audio-archiv Hanky a Edity*, In: *Romano džaniben – jevend 2004* , Praha: Sdružení romistických studií 2004
- Jurková , Z.: *Romské letniční hnutí v Čechách a na Moravě – letný dotyk tématu*, In: *Romano džaniben – ňilaj* , Praha Sdružení romistických studií 2004

Sekundární prameny:

Poznámky z přednášek Arne Manna na fakultě humanitních studií v Praze

Lesný, V.: *Buddhismus*, Praha: Votobia 2003

Užité encyklopedie a slovníky:

Ottův slovník naučný. Praha: Paseka 1997, díl IV

Elektronické dokumenty:

Internetová adresa: [http// www.romea.cz](http://www.romea.cz)

Kodex kanonického práva na internetové adrese www.katolik.cz

